

Ämmamoori käsitraamat.

T. MUTSU
LÄRU PAARASTOLOU
Tallinnas

Kirjutatud

Prof. Dr. B. G. Schulze,
Ämmamoori kooli direktor Jena.

Üind 1. rbl.

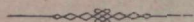
Tallinnas.

Trükitud G. Pihlaka koolul.
1899.

250 + 50 -

N° 792

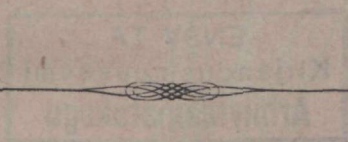
Ümmamoori käsiraamat.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

Kirjutanud

Prof. Dr. B. G. Schulke,
ümmamoori direktor Jenaš.

Tallinnas.

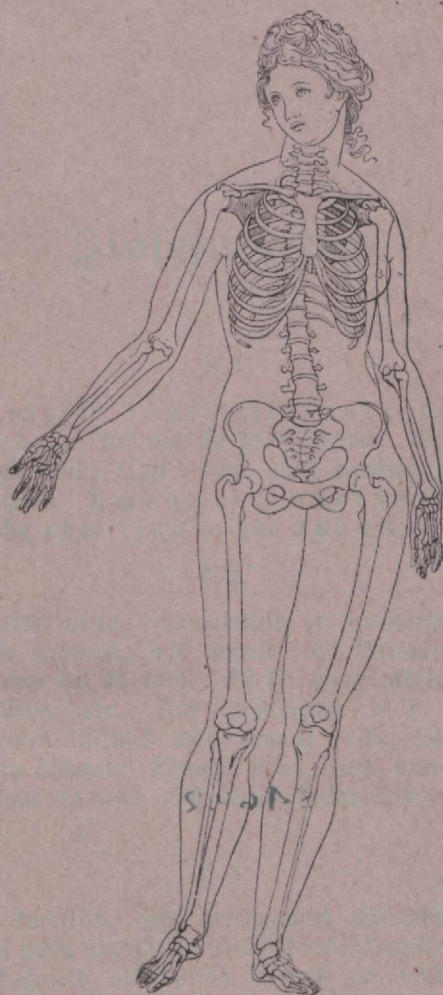
Trükitud G. Pihlaka kulus
1899.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 21-го Ноября 1898 года.

54622

Печатано въ типографіи М. Шиффера и Г. Тидермана, Ревель.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

Sissejuhatus.

§ 1.

Raskejalgsed, sünnitajad, nurganaesjed ja sünninud lapsed on, kui nad ka üsna terwed on, olekus, milles nad asjatundjate poolt osalt nõuu, osalt rawitsemist ja osalt tege-
list abi tarwitawad. Ammamoori amet ja kohus on, neile seda nõuu, seda rawitjust ja seda abi anda.

§ 2.

Räima pääl oleku, sünnitamise ja nurgawoodi ajal võib mõndagi effitust juhtuda, mis õigelt teelt kõrwale kaldub. Selle läbi võib nii ema kui ka lapse, ehk ka nende mõlemate, terwist ja elu hädaoht ähwardada. Kui ammamoor § 1. järele paljudel kordadel niisugused effitused võib eemale hoida, siis peab ta teistel kordadel, mil ju hädaoht filmaga näha, seda ema ja lapse päält ära pööрма, kuna ta ema ehk lapse ebaforralise oleku korralijeks muudab.

§ 3.

On aga kordasid, mil ammamoori teadmine, tundmine ja osawus enam ei mõju aga jätku, kus hädaohu ärapöörmiseks suuremat osawust ja niisuguseid abinõusid tarwis on, millest ammamooril aimugi ei ole. See sügawam teadus ja suurem osawus ja need paremad abinõud on arstil, nimelt niisugusel arstil, kes sünnitamise aitamist uurinud ja õppinud. Rõnda siis on ema ja lapse elu ainult siis julge, kui ammamoor õigel ajal neist olekuteft aru saab, mil arsti ja sünnitamise aitaja abi tarwis on.

§ 4.

Arsti tulefuga ei lõpe ämmamoori kohused mitte. Ta peab arstile asjatundjaks abiliseks olema, peab kõik selle määrused punkti pääl ja osawasti ära toimetama.

§ 5.

Et ämmamoor neid oma ameti nelja pääändumist täita võiks, peab ta omale palju teadusi koguma. Neid teadusi kogub ta 1) kooliõpetaja suuõnjalise seletuse läbi, 2) sünnituseajutuses näitliste juhatusete läbi raskejalgsete, sünnitajate, nurganaiste ja sündinud laste juures ja 3) selle järelseiswa õperaamatu hoolsa lugemise läbi.

Selle õpetuse lõpul peab ta eksami läbi näitama, kas ta omale küllalt tarvilise osa teadusi kogunud, et emasid ja lapsi tema kätte ja hoolde võib usaldada.

§ 6.

Uga ämmamoorikoolis õppimisega ei lõpe ämmamoori õppimine veel mitte. Ka oma ametis ja kohusetäitmises suurendab ta oma teadusi ikka enam 1) oma hoolde ravitseja usaldatud naiste ja laste hoolsa tähelepanemise läbi. 2) Oma kooliõpetaja õpetust, täiendab ta arstide õpetuse läbi, kellega ta sünnitamise-, nurga- ja haigewoodi juures kokku puutub. 3) jääb see õperaamat talle alati jaks meeldetuletamiseks ja järelwaatamiseks kätte. Küllap seda ju tähele pandakse, kas ämmamoor ka tõesti juurde õpib ja õpitud asju mitte ära ei unusta.

§ 7.

Pääle ülemal nimetatud nelja pääkohuse peab ämmamooril veel hulk teisi häid, inimestest nõutud, omadusi olema. Ta peab olema Jumalafartlik ja õiglane ja igal pool lugupeetud.

Ta argu lastu ial oma koolitarfust meelest ära minna, waid katjugu seda võimalikult veel suurendadagi.

Ta olgu alati nii waseid kui rikkaid walmis aitama; mitte palga suuruse järele argu ta oma abi mõõtku, waid selle järele, kui suurel mõõdul ta abi tarwis on.

Et alati aitamiseks walmis olla, peab ta alati kaine ja parajane olema ja iseenele juures sedasama tähele panema, mida ta raskejalgsetele ja nurganaistele soowitab ja soowib.

Täielik puhtus ja ilus kord walitjegu ta majas lui ka ta ihu ja riiete juures.

§ 8.

Ülematele ja arstile peab ämmamoor sagedasti nende küsimiste pääle, sagedasti ka ilma küsimata, selle üle aru andma, mis ta oma ametis kuuleb ja tähele paneb. Kõigi teiste vastu on ta kohus suud pidada.

Seeene jätk peab ta päewaraamatu pidama, kuhu ta kõik päewasündmused, mis ta tegewuses juhtuvad, üles võib tähendada.

§ 9.

Ta olgu kannatajate vastu lahke ja trööstiv, kaastundlik, aga mitte julguseta; tõsine ja wali, kui seda tarwis on, aga ei ial toores; kannatlik ja jälle kannatlik, kus ootama peab, aga ei ial osawõtmata ehk tähelepanemata; julge ja otsustav, kus waja midagi toimetada, aga ei mitte ial rumaljulge ja ninatark. Teadmiste läbi, mida ta siin kogub, leiab ta igale asjale piiri; kui ta seda, mida ta teadma peab, karmu päält teab, siis teab ta ka igas muus kohas, kuhu ta teadused ja kunst ei ulata.

§ 10.

Ametiõdede üle otsustagu ämmamoor õrnasti, ka jääl, kus ta nende nõrkusi tunneb. Arsti vastu olgu ta alandlik ja auupakklik; ta ärgu ial unustagu, et arst temast palju, palju enam teab, ka siis, kui ta kõik teab, mis siin selles õperaamatus seisab.

T. MUTSU
Lään raamatukogu
Tallinnas

Esimene jagu.

Gesteadused.

Esimene päätükk.

Inimese kehast üleüldse.

§ 11.

Inimese keha saab oma kuju pääasjalikult oma sees oleva luudekogu — **luukere** — läbi.

Selle terve luudekogu päätükiks on selgroog, mis keha selja poolt kullast kuni istekohani ulatab; ta on lülidest koos, lühikestest luudest, mis üksteise pääl seisest liikmete ja krõmpsluuliblede kaudu üksteisega liikuvalt ühenduses seisawad. Seitsjet ülemist lüli kutsutakse kaelaülilideks. Siis tulewad 12 seljalüli, siis 5 puusjalüli ja viimaks ristluu ühes istmeluuga.

Ülemise kaelaüliliga on pääluu, mis pää luuseks aluseks on, liikuvalt ühendatud. 3ga seljalüli küljes seisab pahemal ja paremal pool selgroogu itta üks küljeluu, ühtekokku 24 küljeluud; ka nemad on krõmpsluuga ühendatud ja jellepärast niisama natuke liikuvalt rinnaluuga ühendatud ja sünnitawad selle läbi rinnakorwi ehk rinnakasti. Rinnaluu ülemisest otsast läheb pahemale ja paremale poole üks õlaluu, liikme läbi liikuvalt ühendatud; kummagi õlaluu küljes seisab seljataguse pool labaluu ja labaluude küljes käewarreluud. Selgroo alumise otsa küljes, ristluu juures, seisawad puusaluud, mille päalmist äärt puusaluukammiks kutsutakse. Nendest allpool, niude-
liikmest, lähewad reieluud välja.

§ 12.

Luukere on pehmetest jagudest teatud, mida üldiselt liha-ks nimetatakse. Liha katab siis ka selle koopa kinni, milles sijutond puhkab. Reha päälmiseks pinnaks on igal pool nahk.

§ 13.

Reha päälmist pinda peab ämmamor tundma, et ta keha üfifuid jagusid õigesti nimetada võiks ja ka aru saab, kui arst neid nimetab; ta peab ka teadma, mis üfifemisi osasid, nimelt mis luid ta läbi naha käega tunneb, sest ta peab jägedasti ainult katsumise waral ära tundma, misjagust kehaoja ta vorm puutub.

§ 14.

Enimeje keha jagatakse kolme osasse: pää, kere ja liikmed.

§ 15.

Pääjaod on nägu ja päalu. Näo üfifitud osad on kõigile tuttavad. Sääil on silmade koht, nina koht, põskede koht, palede koht, ülemise ja alumise lõualuukoht, huulte- ja lõuakoht. Näoluid on liikumatast üfisteisega ühenduses, wäljaarwatud alumine lõualuu, mille liiget kõrwa ligidal tuntakse. Kõrw seisab näo ja päaluu wahapiiril.

Päaluu esimest osa nimetatakse otja üfifeks, keskmist ja kõige kõrgemat päälaks, tagumist kuklaks. Kõrwa ees ja kohal seisawad meelekohad. Täiskaswanud inimese päaluu küljes tuntakse igal pool siledat kottukäiwat luupinda: üfifitud päaluuosad, mis noores eas üfisteisega liikuwalt oliwad ühendatud, on täiscaleiste juures liikumataks üfisteise külge kinni kaswanud, wanemas eas kasvawad nad üsna ühte. See luukoor ümbritseb päaluu õõnjust, milles pääaju asub.

§ 16.

Kere jaod on: kael, päälmine kehaoja, kõht ja puusad.

§ 17.

Raela celmist poolt nimetatakse kõriks, tagumist poolt kuklaks ehk kaelakondiks. Kõri küljes tuntakse, enamasti ülewal alumise lõualuu all, keele luud, mille küljes keel seisab; wähe all pool seisab kõriõõlm, milles rääkimise ja laulmise juures hääil sünnib. Raela alumise otja juures, rinnaluu ülemisel äärel, on keha-

katel inimestel raswaga täidetud loht — kõriloht —, milles kõhnade inimeste juures tugesti hingefõri tunda võib.

Kukla ja kaelaluu wahel seisab kuklaloht, sellest alla poole, niijama keskel, tuntakse läbi naha kaelalüli harnsid; see on kaelalülide koht.

§ 18.

Kaelaga ühenduses seisab päälmine kehaoja, mille eelmist jagu rinnaks, tagumist seljaks nimetatakse. Kaela ja rinna wahapiiriks on õlaluud, Labina keeli S sarnased kõwerad luud, mida läbi naha kõrilohu ligidal tugesti tunda võib. Kõhnadel inimestel on tema kohal ja all lohud ja nimetatakse neid lohkusid ülemiseks ja alumiseks õlalohuks. Rinna esimene jagu kõrilohust pääle on rinnaluukoht, täiskaswanud naesterahwal on jäl rinnad; nendest enam külje pool käewarre all seisawad kaenalalused koopad ja nende all küljepäälsed rinnakohad; siin kohal on küljeluud kõige selgemini läbi naha tunda.

Selja taga on kuklast pääle selgrookoht, kus läbi naha selgroogu tugesti katsuda saab. Ülewal mõlemal pool kõrwal on pihtade kohad. Pihaluul on läbi naha kui kolmenurgeline liikuw luu tunda. Üks poisi jooksew pihaluul riba jünnitab õlaluga kokkujooksmise läbi õla. Pihaluul koha all ja kõrwal on kummagi pool tagumised küljeluukohad.

Päälmine kehaoja on seest õdnes; tema õõnsust kutsutakse rinnakoopaks. Rinnakoopa kõige tähtsamaks sifikonaks on kops, mille tegewus hingefõri ja kõrifõlme abil hingetõmbamine on, ja jüda, mis oma korralise tufsumise läbi were terwest kehast läbi ajab. Weri jookseb soonte sees. Need sooned, mille läbi weri südamest kõigisse kehajagudesse aetud saab, on pulsi ehk tuifsooned, aga need sooned, mida mööda weri jälle südamesse tagasi woolab, on werejooned.

§ 19.

Kõhu jaod on: ees ülewal mao-ehk südamekoobas ja kummagi külje pääl küljeluu kohad. Südamekoopa all naba ümber on nabakoht ja selle kõrwal, all pool küljeluukohtasid, küljeluude alumise ääre ja puusaluukammi wahel, mis mõlemad läbi naha tunda on, asuwad lapped. Nabakoha all on koht, mis kuni puusaluudeni ulatab ja mille mõlemad küljeosad üsna alla ulatawad, kus neid kubemekohtadeks nimetatakse; need kohad on sellepärast tähtsad, et siin sagedasti soolifad kuppesse käiwad.

Kõhu tagumisel seinal seisab jällegi selgroog, mida siin kohal niudelülifambaks nimetatakse ja mille lülid siin läbi naha selgemini

tunda on kui selja pääl. Niudelülisambakoha kõrval on puusafohad. Rõhu seinad, enamasti lihast, piiravad kõhukoobast, mis waheliha läbi rinnakoopast ära on lahutatud. Rõhu sisekonnas on kõige tähtsamad osad: paremal pool ülewal, külleluude alumiste otjade taga, maks, mis jappi walmistab, pahemal pool wiimaste külleluude taga põrn, siis magu ja foolikab. Neerud, mis kusti walmistawad, on niuete kohal mõlemal pool selgroogu puusafohadel.

§ 20.

Niudelu on kindel luurõngas, mida eespool täielikumalt saame kirjeldama, sest et just tema sünnitamise juures väga tähtjas on. Et niudeluude all midagi muud ei mõeldaks, siis tahame teda bekeniks nimetada. Bekeni eelmist külge nimetatakse häbedusekohaks. Siis asub karmadega kaetud häbedusemägi ja selle all suguosad: mehe juures meheriist ja tema taga munakott munadega, naese juures häbeduse lõhe oma mõlemate suurte häbedusemottadega. Bekeni alumine külg, kahe reie wahel, on persekoht. Perse taga tuntakse läbi naha istmeluud. Suguosade ja perse wahel on tamm. Bekeni külgesid kutsutakse puusadeks, nad ühinewad reieluu wälimise pinnaga. Tagumist külge kutsutakse kestel ristluudeks; ristluu kõrwal on perjenukid. Ruum, mida bekeni seinad ümber piirawad, on bekeni koopas; siia puutuwast sisekonnast räägime pärast.

§ 21.

Räed on olade küljes olaliikme läbi finni. Rää jaod on: ülemine käewarss, küünarnukk ja alumine käewarss, siis käerandmega käsi. Ülemises käewarres on üks ainus pikk luu, alumises kaks luud kõrwuti: küünarnukiluu pisikese sõrme ja kodarluu põidla pool ääres. Rää küljes on käemõhn, milles 8 pisikest luud asuwad, kääkestpait, milles 4 pikka luud seisawad, ja siis sõrmed, millel iga ühel 3 liiget on. Põidla esimene jalk seisab kaeliha sees. Rää feesmist külge kutsutakse peopejeks, kää wälimist külge kää seljaks.

§ 22.

Niuete küljes seisawad ja lad finni. Ülemist jagu nimetatakse reieluuks, alumist sääreluuks. Reie ja sääreluu wahel seisab käänukoht, mida põlwe keermeks kutsutakse. See põlwekeerem on liikuw. Sääreluid on kaks: ees pool tugew, taga pool peenikene pindluu. Paks liha, mis jala tagumist poolt katab, on sääremari, jala liige koidab jäärt jalaga. Jalaliikmest sisse ja välja poole

on pahklund. Jala juures on kand, talb, jalajalg ja warbad. Neid wiimaseid kutsutakse ühes koos labajalaks.

§ 23.

Rõigis kehajagudes ja igas olekus nimetatakse ülemiseks sihti alt üles kulla poole, alumiseks ülewalt alla kanna poole, eelmiseks kõhukülge, tagumiseks selja poolt, paremaks ja pahemaks selle inimese paremat ja pahemat poolt, kes meie ees seisab ehk kellest jutt on, mitte aga selle oma, kes räägib, kui ta just mitte iseenejest ei räägi.

§ 24.

Rõik need teadused peab ämmamoor luukeret elawa inimesega wõrreldes ja siia juurde pandud pilti (waata eesküljel.) uurides täiesti pähe õppima ning ise oma kui ka sündinud lapse keha alatise katsumise läbi meeles pidama, et ta juhtuwal korral oma teadustega mitte hädasje ei jääks ja tal nõuust puudust ei tuleks.

Teine päättikk.

Lapse kehast.

§ 25.

Täiskaswanud inimese kehast on lapse oma, oma wäikse, pehmuise ja painduwuse läbi ijelaadi. See painduvus ja pehmus tuleb sellest, et ta luud alles pehmed ja nõrgad on. Ta kondid on alles palju wenimamad ja mitmes kohas, kus täiskaswanud inimesel üks luu on, on lapsel mitu liituwalt üksteisega ühenduses seiswat luud, ehk ainult krõmpsluu, nii et laps nii mõnegi liikumise wõib teha, mille juures suurel inimesel luu tingimata peaks katki minema.

Sünnitamise juures on sel lapse keha omadusel väga suur tähtsus, sest et laps sündimise juures ema niuetest läbi minema peab, mille seinad luust on ja mitte ei paindu. Lapse worm ja juurus peab ämmamooril sündimise puhul tuttaw olema, kui ta sündimisest üleüldse tahab midagi mõista ehk aru saada.

§ 26.

Rõige juurem ja ka walmis lapse juures ju oma luude läbi kõige kindlam tehajagu on pää. Sellepärast on pää ja iseäranis pääluu suurusel ja wormil lapse sündimise juures iseäralikult suur tähtsus ja tähendus.

Lapse pääluu ei ole mitte ühest luust, nagu ju enne tähendatud, waid ta seisab üsikutest luudest koos, mis liituvad on. Ritjad ribad, kus kahe pääluu fondi ääred naha läbi koos seisawad, nimetatakse palistujeks; kohad, kus mitu niisugust palistust koos, on fontanelled.

Otsaesise naha all seisab paremal ja pahemal pool üks otjaesijelu, nende wahel otjaesise palistus; päälae naha all seisab paremal ja pahemal pool päälaeluu, nende wahel noolepalistus. Kullanaha all seisab kullaluu, mis mõlematest päälaeluudest kahe reielise kullapalistuse läbi on ära lahutatud. Otsaesise ja päälaeluude wahelt jookseb risti krooni ehk pärjapalistus. Kummagi päälaeluu alumise ääre külge ulatab kummagil pool üks meelekohaluu. Meelekohaluu ja päälaeluu wahel olewat palistust kutjutakse joomuspalistuseks.

Kus mõlemad päälaeluud oma helja äärega kokku puutuvad, nõnda siis: kus noolepalistus otjaesisepalistusega ja mõlemate kroonipalistuse osadega kokku jookseb, sünnib luuäärte ümmaruse läbi üks wahekoht, seda kutjutakse neljanurgeliseks suureks fontanelleks ja seisab see keset päälage.

Kus noolepalistus kullaluuga ja kullaluu mõlemate reitepalistustega kokku puutub, seisab kolmenurgeline väike fontanelle — päälae kõige kõrgemal tipul.

Kummagi meelekohaluu eelmisel ja tagumisel äärel, nõnda siis kaks paremal ja kaks pahemal pool pää kõrwal, seisawad küljepoolsed fontanelled.

§ 27.

Pää juuruse ja kuu pilt jääb kõige paremini meelde, kui tema pääle mitmesse kohta tõmmatud läbimõõtjat tähele pandakse. Rõige tähtsamad walmis lapse pää läbimõõdud on:

1. Dige läbimõõt otjaesise kõige enam wõlwis olewast punkrist kullataguse kõige kõrgema kohani; see on 12 sentimeetrit pikk. Pää ümbermõõt jelles jamas sähis mõõdetud on 35 sentimeetrit.

2. Suur ristiläbimõõt, päälaeluu kühma ühest äärest teise juurde, mõõdab $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

3. Pisikene ehk eelmine ristiläbimõõt, pärjapalistuse ees ühest otjaesise luust teiseni mõõdetud, — 8 sentimeetrit.

4. Suur põikiläbimõõt, lõuast kuni kuklaluu tipuni, 13¹/₂ sentimeetrit pikk.

5. Põikiläbimõõt, otjaesise kuni kuklakopani — 10¹/₂ sentimeetrit.

Need selles § nimetatud mõõdud käivad paraja juurusega valmis laste kohta, kes 50 sentimeetrit pikad ja 3000—3500 grammi raskest on.

§ 28.

Lapse keha teised osad on niisamasugused, nagu jeda eelmises päätükis täiskasvanud inimeste keha juures tähele panime. Amma-moor võib igal pool läbi naha neid kirjeldatud kohtasid tunda ja kobida.

Lapse pikkusel on jündimise kohta vähem tähtsust, valmis laps on umbes 50 sentimeetrit pikk. Olade ristiläbimõõt on 11, puujade ristiläbimõõt ainult 9 sentimeetrit.

Kolmas päätük.

T. MUTSU
Läsko raamatukogu
Tallinnas

Näesterahwa niuetest (bekenist.)

§ 29.

Täiskasvanud näesterahwa keha on mehe omast enamasti vähema pikkuse, filedate ja jaledate luude, naha all oleva rohkema rasva ja selle tõttu ümmargusema oleku läbi isejugune. Olad ja rinnakajad on kitsamad, puujad aga laiemad, kui mehel. Rõdige tähtsama mehe ja naese keha wahetks aga on edasiõiginemise riistad, mida meie jellepärast juguosadeks nimetame. Näesterahwa juguosadest tahame järgmises päätükis rääkida. Pääle juguosade näitab niue (beken) oma oleku läbi kõige suuremat wahet mehe ja naese keha wahel.

§ 30.

Beken (niue) on luue rõngas, mis selgroo alumise otja küljes seisab ja püsti olekus terwet keha kannab. Naese bekenil on õhemad ja fergemad kondid kui mehe omal, ka on näesterahwa bekeni õõnsus hästi laiem ja ruumikam, beken ise hästi madalam kui mehe oma. Pääle selle tähtsuse, mis inimese bekenil keha toena on, jaab näesterahwa beken meile selle läbi veel palju suurema tähtsuse, et laps jündimise puhul sellest läbi peab minema.

§ 31.

Bekeni rõngas on pääasjalikult kolmest luust koos: ristluust ja kahest puusaluust. Ristluu küljes seisab istmeluu, selgroo alumine ots, mis neljast püskesest luust koos on. Nõnda siis on ühe täiskasvanud naese beken (niue) seitsmest luust koos.

§ 32.

Ristluu on kiilujarnane kont, mis bekeni tagumiseks seinaks on; ta on selgroo järg. Lapse juures on ristluu viiest üfiskust lülist koos, täiskasvanud inimeste juures on need kofku julanud, neli kerget armi tunnistaivad neid kohtasid. Esmine pind, mis bekenis nähtasje, on paremalt poolt pahemale ja alt üles poole õõnes. Tagumine pind, mis naha all seisab, on wõlwitud ja tema keskel asuwad lülid.

Gest taha poole käiwad läbi ristluu iga külje päält neli auku. Paremal ja pahemal pool ristluu küljes on üks kõrwajarnane lohk.

Ristluu esimese külje ülemine äär sünnitab wiimase niudelüliliga kofku puutudes juure kühma; see on eesmägi.

Alamal ühineb ristluu istmeluuga.

Istmeluu on 4. püskesest lülist koos, mis kõik liituwad on ja millede ülemine lüli liituwalt ristluu alumise otsaga koos seisab.

§ 33.

Kõrwalluud on bekeni külje- ja eesseinhas. Kumbgi kõrwalluu on poolringi wormiline kõwer luu, mille seesmine pind õõnes ja wälimine pind kumer on.

Kõrwalluude sifemine pind on file, kui tagumise ülemise otsa maha arwame. Säär seisab just ristluu külje juures üks kõrwataoline lohk. Ümmargune kant jookseb looga wormiliselt risti seesmisest küljest läbi, see on loogajoon.

Uga kõrwalluu wälimise pinna küljes on ümmargune file lohk üleswisatud äärega, see on pann, mille sisse reieluu puusaliikme abil on juhitud.

Pannist alla ja sisse poole on munajarnane auk, panni taga fuur ja wäike puusaliige.

§ 34.

Lapse juures on iga kõrwalluu kolmest luust koos, mis panni sees üksteisega ühendatud jaawad. Täiskasvanute juures on need luud küll üheks kaswanud, kannawad aga siisgi igati isearanis

nimesid, nimelt: 1) puusaluu, 2) istmeluu ja 3) häbeduselu.

Puusaluu seisab pannist ülewal pool, ta ülemine wabaäär on puusaluu kammiks, mis ette poole esimeheks ja taga poole tagumiseks puusaluu tiputs wälja sirgub. Wiimane osa on enamasti liha sees ja pole teda tunda, kuna esimest kättega kergesti võib katsuda. Taga ja alla poole läheb puusaluu istmeluuk, ette ja alla poole häbeduseluuk.

Istmeluu juures on istmeluu nibu tähelepanemise väärt. Temast alla poole on istmekühm, suur kare muhk, mille pääl teha istudes lajub. Selle juurest läheb ette ja sisse poole ja wähe üles poole minev istmeluu oks, mis munajarnase augu alumiseks ääres on.

Häbeduselu on kõrwalluu esimene alam osa. Pääle häbeduselu on veel kummagi häbeduselu juures üks ristots, mis jääb panni juurde jookseb, ja üks teine oks, mis munajarnase augu alumises ääres istmeluu üleskerkiwa otjaga kokku jookseb.

§ 35.

Pahema ja parema poolse kõrwalluude häbeduseluud on üksteisega kindla kõiteollusega ühendatud. Seda ühendust nimetatakse häbedusejoaks ehk ka häbeduselu joaks. Ta pareb bekeni rõnga finni. Taga pool puutub kumbgi kõrwalluu ristluu küljega kokku, ja kuna puusaluu kõrwajarnane lohk karwa päält ristluu kõrwajarnase lohu pääle pääsib, saab ristluu puusaluuga niisamuti igast küljest tugewate sidemetega ühendatud. Need ühendused on puusajastluid joad, parem- ja pahem poolne.

Nõnda piirawad need kolm luud jeda ringi, mida meie bekeniks kutsume. Mõlema häbeduselu häbeduse joas finniolemise läbi jünnib bekeni esimese seina küljes üks alla poole loogajarnane lahti seisaw kondiäär, mis häbeduselu allatulewa ja istmeluu ülesminewa otja läbi piiratud saab; jeda nimetatakse häbeduse loogaks.

§ 36.

Ragu bekeni wäljast poolt pehmetest osadest factud on, mis ta wormi ära warjawad, nii on ta ka seest poolt pehmetesti wooderdatud. Need seesmised pehmed osad on nii järeleandlikud ja wõtawad, kui lapse pää bekenist läbi läheb, nii wähe ruumi, et bekeni seesmist ruumi peaaegu ainult bekeni enese õõnsuse järele võib rehtendada. Tähtsad bekeni ruumi fugu kohta on weel need tugewad sidemed, mis istmeluu otja ja istmeluu kühma juurest ristluu kõrwalääre juurde lähewad. Nende sidemete läbi saawad puusa lõiked puusaluudeks.

Kus luust seinade jões munawormiliste aukude kui ka puusaaukude juures wahed on, jääb on seinad pehmetest jagudest, nagu kõhugi pääl.

Üles poole läheb bekeni ruum tõhukoopasse. Bekeni põhi, millel fondist ainult pisukejed jabaluulilid on, on pehmete osadega finni, mille läbi uruauk ja häbeduselõhe endid awawad.

§ 37.

Eesmäe juurest jootseb üle riistluis eelmise külje mõlemale poole üks nūri kont; jee kont läheb loogas üle puusaluude edasi ja lõpeb häbeduseluisu põikoksa pääl.

See joon on loogajoon. Pääl pool jeda joont seisab juur beken, all pool wäike beken. Pisikest ehk wäikest bekenit nimetatakse ka lihtsalt ainult bekeniks (niuebek).

§ 38.

Suur beken on puusaluud kõige laiemast kohast mõõdes 27 sentimeetrit lai, esimese joolikalunnibuist ühest äärest teiseni 24 sentimeetrit. Suure bekeni seinad langewad trehtri wormil loogajooni poole alla.

§ 39.

Wäikeses bekenis on läbimõõtu waja mitmesuguses kõrguses tähele panna: 1) bekeni jissjekäigu, 2) bekeni keskelt, 3) bekeni kitsuses, 4) bekeni wäljakäigu.

Bekeni jissjekäiku piirab jee joon, mis juure bekeni wäikesest ära lahutab.

Tema õige läbimõõt eesmäe keskelt kuni häbedusejoa ülemise ääreni on 11 sentimeetrit pikk.

Tema ristiläbimõõt, mis ühe külje loogajooni kõige laugemast kohast teiseni ulatab, on 13½ sentimeetrit pikk.

Mõlemad wiltuläbimõõdu, mis ühe külje puusariistluisjoast teise külje puusa ning häbeduseluisu ühteminemise kohani tõmmatakse, on 12 sentimeetrit pikad.

§ 40.

Bekeni keskelt tõmmatakse õige läbimõõt riistluis koopa keskelt kuni häbedusejoa keskelt, jee on 13 sentimeetrit pikk.

Ristiläbimõõt läheb praegu nimetatud kohtade keskelt mõlemalt poolt läbi pannikohtadesse — jee on 12 sentimeetrit pikk.

§ 44.

Selle järele, kas meie istume, pikali oleme ehk seisame, on meie bekenil mitmesugune seisukoht meie keha mitmesuguste jagude vastu; ka rahulise seisumise ajal võime meie oma bekenile meele ga teise seisukorra anda. Wabal seisul ja käimisel aga on iga inimese bekenil oma kindel seis, sest et beken inimese keha ainult ühel kindlal moel wabalt oma pääl kannab.

Seda bekeni seisukorda maha maa poole kutsutakse bekeni libamisi olekuks. Naisterahwa bekeni seaduskorraline alla poole hoidmine on umbes niisugune, et wabal sirgel seisumisel esimesed puusalu tipud ja häbeduse luu joa ülemine äär üheaugusel ees seisawad. Selle juures on bekeni sisseminek enam ette kui ülespoole.

Bekeni vähemal libamisi olekul seisab häbeduselu joa ülemine äär palju enam ees kui esimene puusaluutipp. Suguosade juurdeminek on peaaegu reite ees. Suurendatud bekeni libamisi olekul seisab esimene puusaluutots palju enam ees pool kui häbeduseluuga, suguosade juurdeminek on üsna reite wahel peidus ja hästi taga pool.

Neljas päätükk.

Naisterahwa suguosade seisust ja olekust.

§ 45.

Naisterahwa suguosad seisawad osalt väljas häbeduse kohas bekeni küljes, osalt bekeni sees; nad saawad sellepärast wälimisteks ja sifemisteks jaotatud. Naisterahwa suguosade hulka langewad pääle jelle weel rinnad (nisad).

I.

Wälimised suguosad ehk häbedusejaod.

§ 46.

Uruangu ees olew nahaga kaetud pehme liha nimetatakse tammiks. Ta ulatab kaele poole kõrwale funi nende kohtade juurde, kus läbi naha istmekühmad tunda on, ja jünnitab eest taha 3—4 sentimeetri laia silla uruangu ja häbeduselõhe wahel. Uruangu (1) juures on jee tammi paksem, läheb aga ette poole ikka õhe-

dusemofkade wahel jootsewad ja nendega kottu julawad. Need nahawoldid on wäikesed häbedusemofkad. Naesterahwaste juures, kes sünnitanud, on enamasti, jägedasti aga ka neitsite juures, paistawad wäikesed häbedusemofkad suurte wahelt wälja. Ruum mõlemate wäikeste häbedusemofkade wahel on naesterahwa juguosade eesduue. Selles on umbes 2 sentimeetrit kōditaja tõru taga kusetoru juu, mis pōiest tee wälja toob. Kohe kusetoru juu taga on ematuppe sissekäik, puhkawas seisukorras pikergune lõhe, mille juurem oja neitsite juures sirbi- ehk ka rõnga jarnase ilanahawoldiga laetud on, jeda ilanahka kutsutakse neitsinahaks. Neitsinahk katkeb esimese juuresmagamise puhul, haruldamatel fordbadel alles sünnitamise juures; esimese lapse sünnitamise läbi katkeb neitsinahk ikka rohkem kui enne juuresmagamise läbi. Neitsinaha pisikesi narmaid, mis, pärast jeda kui nahk puruks läinud, tuppe käigu ette seisma jääwad, nimetatakse mirdisarnasteks kāsnaeteks.

II.

Sisemised suguosad.

§ 48.

Ematupp on torujarnane õõnsus, mis sissekäigust umbes förmepikkuselt juhtjoone sibiis bekenisse ulatab. Ematupe seesmisel seinad on celmisel § nimetatud ilanahaga kaetud. Tema eelmine ja tagumine sein on täis ristijookswaid sirgeid woltisid, mis aga jägeda juuresmagamise ja sünnitamise läbi siledaks lähewad; siis jääwad seinad siledaks ja lundiks. Puhkawas ehk rahulikis olekus on esimene sein kohe tagumise juures. Neinde ematupp on kaunis kitsas, lähed aga juuresmagamise ja weel enam sünnitamise läbi palju laiemaiks. Tupe ülemist jagu nimetatakse ema tupewõlwiks, temašse tuleb ülewalt ja een lapsekoja alumine järk, mida lapsekoja tupeosaks nimetatakse, kabisarnaselt sisse.

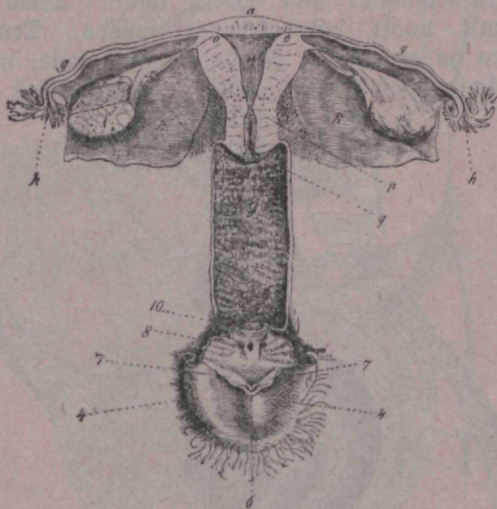
§ 49.

Lapsekoda seisab ülemal pool ematuppe umbes bekeni juhtjoone edasikestuses. Ta on peaaegu pirnifarnane, eest taha poole laiem, kindel, lihašt kogu, 8 sentimeetrit pikk, ülewalt wiis sentimeetrit lai ja neitsipõlwes 30—40 grammi raske.

Tema jaod on: eelmine ja tagumine pind, kaks kõrwaläärt ja ülemine äär, lapsekoja põhi; siis ülemine juurem jagu, lapsekoja keha, ja alumine kitsam jagu — lapsekoja kael, millest alamal jälle ju ennemalt nimetatud tupejagu seisab. Sellel on esimene ja tagumine moff ja nende wahel ristilõhe.

§ 50.

Lapskoda on õõnes. Läbi lapskajakaela käib lapskajakaela=kaanal; lapskajakahäas ajub lapskaka koobas. Lapskaka kaelakaanal avab end jellesse ristlõhesse esimese ja tagumise emajuumoka läbi lapskaka koopasse. Lapskajakakoobas on kolmenurgaline, alumine nurg seisab emajuu seesmisel äärel, mõlemad ülemised lapskaka põhja kõrval. Tupe ilanahk läheb üle lapskaka=tupeoja läbi emajuu ja kaelakaanali lapskajakoopasse edasi.

Pilt № 2.

Lapskaka mõlemal pool seisawad kaks ematrompeeti, 11 sentimeetrit pikad torud, mille otsad trompeedi jarnased on. Nendes otjades lähewad nende seinad narmasteks ja nende õõnsus kaob kõhukoopasse.

§ 51.

Mõndajama lapskaka kahel pool, aga pisut enam taga pool, seisawad mõlemad munasarjad. Need on mandliarnased kehad, mis paljudest hernejuurustest willikestest koos on, milles igas ühes üks muna seisab, igalüks $\frac{1}{40}$ sentim. juur.

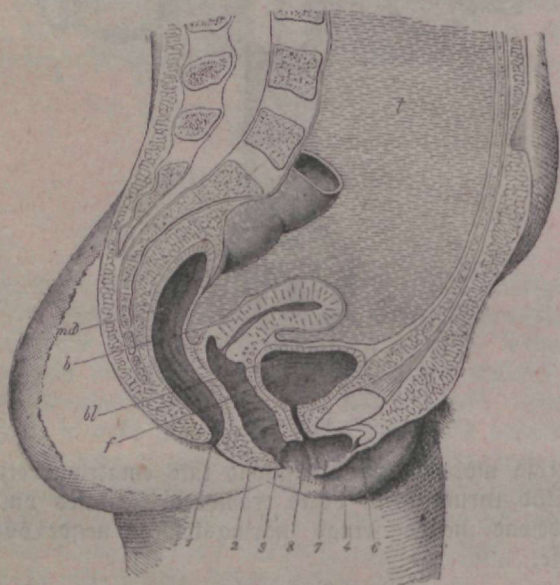
Lapskaka juurde munasarjast läheb kummagilt poolt munasarja pael. Lapskaka juurde läheb loogas kummagile poole puusade lihise ette ümmargune emapael.

Need sidemed ja munasarjad ja ematrompeedid on laiade emapaelade sees, mis terveist lapskaka küljeäärest bekeni seesmise külje seinade juurde lähewad.

Jaolt nende sidemete, jaolt ematupe wõlwi külge finnitamise läbi, iseäranis aga ühe tugewa jooneliie naha läbi, mis terwet bekenit seest poolt katab, jaab lapskoda oma teha pääle finnitatud, siisgi nõnda, et liikuda wõib.

§ 52.

Pääle eelseiswates paragrahwides kirjeldatud sifikonna, — suguosade — on naesterahwa bekenis weel tähtsamateks osadeks pärajoolikas ja põis. Pärajoolik on joolikate lõpuots, mille läbi kõik toidupära uruangust jälle välja läheb. Tema ülemine ots läheb pahemalt poolt häbedusmäelt mööda. Tema ees seisawad lapskoda ja ematupp. Nende ees asub põis, milles kusi aset on. Kusi walmistawad neerud. Põis ja pärajoolikas on kord wäi-

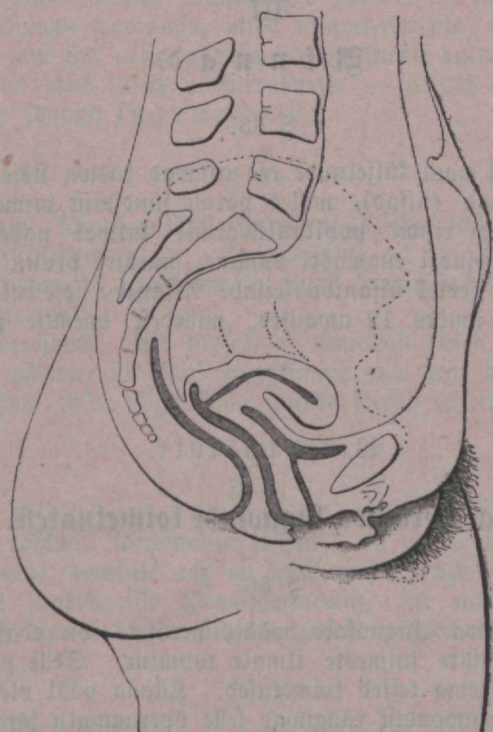

Pilt № 3.

kesed, kord suured, jelle järele, kas nad täiemad ehk tühjemad on. Selle muutuse läbi muudawad nad ka lapskoda seisu, mis nende wahel asub. Ka teised kõhusifikonnad warjutawad emakoda. Kui pärajoolik, ematupp ja põis tühjad on, seisab emakoda alamal bekenis ja sünnitab ematupega terawama winkli; on aga pärajoolik täis, siis wajutab ta lapskoda enam ette; kui põis täis on, wajutab ta lapskoda taha.

§ 53.

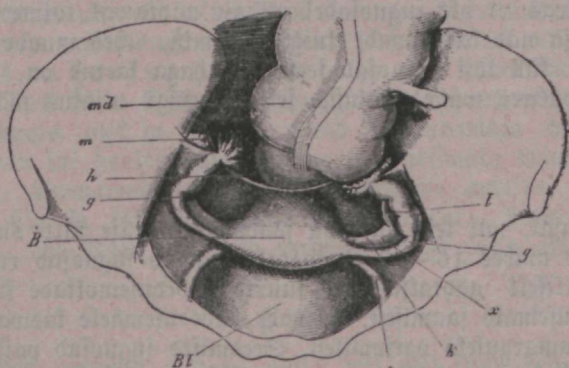
Pildi pääl № 4 on põis, ematupp ja pärajoolikas näha, kuida nad tühjas olekus välja näewad.

Pilt № 4

§ 54.

Pilt № 5 näitab befeni sififonda kõhukoopa poolt waadatud.

Pilt № 5.

III.

R i n n a d.

§ 55.

Mõlemal pool küljeluude ees asuvad rasva sisse jängitatult mõlemad rinnad (nihad), milles pärast sündimist piima valmistatakse. Rumbagi rinda poolkuuliwormil katwal nahal on keskel ümmargune, neiudel enamasti punane, naestel pruun plekk, nisanibuue, mille keskel nisanibu seisab. Nisanibu sisse tulewad piima-joonte otsad umbes 12 awauses, milledest inemise juures piim wälja woolab.

Wiies päätükk.

Naesterahwa suguosade toimetustest.

§ 56.

Naesterahwa suguosade päätoimetuseks on edasiõigitamine, see tähendab: uute inimeste ilmale toomine. Selle pääle tähendawad ka kõik tema teised toimetused. Rõima pääl olekust, sünnitamisest ja nurgawoodist räägiwad selle õperaamatu järgmised päätütid. Aga ka muudest toimetustest peab ämmamoor pääle nende weel teadma.

§ 57.

Lapseas ei ole suguosadel mingit nähtawat toimetust, neid toidetakse ja nad kasvawad, kuigi pikkamisi, ühes muude kehaoasdega. Ehk küll kõik suguosad jeeft ilanahaga kaetud on, siiski on jäl lapsepõlwes wähe niiskust, sest et mingi niiskus jäält wälja ei tule.

§ 58.

Sel ajal, mil keha ju oma jädawa suuruse kätte on saanud, meie juures umbes 16—17 eluaastal, saawad suguosad ruttu täieliseks. Wäliselt nähtakse jeda suurte häbedusemoffade suuremaks ja ümmargusemaks saamisest, karwade häbedusemäele kasvamisest ja rindade ümmarguseks paisumiseft. Seesmisjed suguosad paisuwad ja jõuawad sellele suurusele, nagu nad täiskaswanud naeste juures on. Munafarjas muutuwad senini küpsufeta munad walmiks (küpsuks).

Kui esimene muna munajarjas küpsjeks on saanud, sünnib suguojadest esimene werejooks, mida kuupuhastujeks, kuuriieteks jne. nimetatakse, mis iga nelja nädala pärast uuesti tuleb. Selle werejooksu läbi on laps täieks naesterahwaks — neiaks — saanud, ta on nüüd ühe sõnaga suguwalmis.

§ 59.

Enamasti kõigil naestel käiwad raskused, wäsimuse-tundmus, tõmbawad ristluuwalud jne., kuupuhastuse eel ja algul. Suguojad muutuvad joosjaks, pehmemaks; tuleb limane wäljawoolus, selle juurde ka werejooks.

See werejooks, mis lapsetoja ilanahast tuleb, wältab enamasti 4—5 päewa; siis kaob ta pikkamisi jälle ära, kuni weisjemaks muutub, sellele jälle pisut lima juurde seltsib ja siis kõik woolus järele jääb.

§ 60.

Were rohkus, werewoolu wäldus, ka nende wooluste wahelajad ja esimene wooluse aeg on igal naesel wäga isejugune ja ei tohi jarnast erakorralist kõrwaleminemist, kui naene end muidu terve tunneb olewat, mitte kõhe haigusjeks pidada.

§ 61.

Si tule aga woolus ühel neil mitte harilikul ajal, ehk küll need raskused ilmuwad, ehk jääb ta niisuguste raskuste põhjal tulemata, kui ta ju enne oli, ehk wältawad need raskused kauemini ja ägedamini kui enne ja jääb jäl juures kusi ehk kõht kinni, ehk tuleb veri tükkide kaupa, ehk on ta palju ägedam ehk sagedam kui ta enne olnud; ehk wiimaks ei ole naene ka kuupuhastuse wahelagadel mitte pahast tundmusest bekenis ja suguojadest wäljawoolusest waba: siis on haigus põhjusjeks ja peab sünnitamise awitaja ehk arsti käest nõuu küsima. Niisuguse oleku hooletusesse jätmisest wõib sigimata olek ja mitmed muud parandamata hädad tulla. Weel pahem kui hooletusesse jätmine on passimata abinõude tarwitamine. Annamoor ei oska neid haigusi arstida, sellepärast jätku ta siin ka kõik arstirohud tarwitamata. Ainult arst teab siin, mis teha tuleb, ja saab tarwilisi ja õigeid abinõusid ka tarvitama.

§ 62.

Naesed peawad ikka sel ajal, mil neil kuuriided on, enam kui muidu ettevaatlikud olema; nimelt tuleb hoida külmetamist,

higistamise ja ägedate meeleliigutuste eest. Nad on jellel ajal kõigile haigekstegevatele mõjudele vastuvõtlikumad. See on väga ettevaatamata tegu, kui neid ja naesed kuuriiete ajal tantšimas käivad.

Kuuriiete ajal peab iseäralik puhtus walitsema. Lima ja veri ei tohi mitte wälimiste juguosjade külge kinni jääda. Seks on tarwis, et juguosajad sagedasti leige weega pestakse, puhast färf ja puhast woodi pesu hoitakse. Neid wõib kuuriiete ajal kartmata wahetada. Just puhtuse kohta on kuuriiete ajal mitmesugused jõledad arwamised liikumas, mille wastu ämmamoor wõitlema peab. Iseäranis meelde tuletama peab ta seda noorte neiude emadele; selle läbi hoiab ta palju haigusit eemale ja aitab terveid naisi ja emajid kaswatada.

Kõige paremaks riideks kuuriiete ajal on kottpüksid, mis alt üles keerlewat tolmu juguosjadesse ei laske tungida. Werewoolust ei tohi mitte kitjaste sidemete läbi tagasi hoida, ei tohi seda ka wanadesse linadesse koguda. Kõige parem on seda haawawati ehk jalitsilwati (puuwillad) sisse koguda, mis juguosjade alla pükside sisse pandakse ja mida sagedasti wahetatakse. Üsna kõlbmatad on rikkamate juures tarwitatawad topitud polstrid; neid ärgu juguugi tarwitatagu.

§ 63.

Kuuriided wältawad nende wahepidamistega, mida käima pääl oles ja imetamine sünnitawad, enamasti kuni 45. eluaastani, mõnikord ka wähem, mõnikord enam aega. Minult selle aja joosul, nõnda siis umbes 30 aasta kestusel, wõib naene käima pääle jaada. Sest ainult sel ajal jaawad munasarjas jukulikud munad walmistatud. Enamasti kuuriiete ajal lahkeb üks niisugune muna munasarjast, läheb läbi ühe ematrompeedi lapsekojasse ja, kui ta mitte jgutatud ei saa, pääseb ematupe kaudu märkamatalt wälja.

§ 64.

Kuuriiete ärajäämisega wanaduses lõpeb ka munasarja tegewus ja juguosjad muutuvad jälle umbes niisuguseks, nagu nad lapseas olnud.

Kuuriiete wiimane ärajäämine sünnib enama jao naeste juures ilma ühegi haiglase ilmutuseta. Mõnikord aga tulewad juguwalmi aja lõpul eespool nimetatud ilmutused, ehk tuleb werejooks jagedamini ehk ka rikkamalt, ehk nad ilmuwad pärast ärajäämist uuesti. Dte jellel ajal tulewad nende keskel mitmed pahad haigused, mis jäädawaks ja parandamataks wõiwad saada, kui õigel ajal arsti abi ei otsita. Naesed on sagedasti väga kergemeelsed neid korratusti korraliseks pidama ja arwawad werewooluse tagasitulekut nooruse-

jõuu tagasituleku märgiks. Aga need nimetatud korratused were-
woolamistes on sagedasti juba kaugele läinud lapselõuavähjatõbe
märgid, üks haigus, mis päästmata surma viib, kui haiget kohta
õigel ajal ära ei lõigata. Et see haigus alguses koguni ilma
valuta on, siis ei pea end naeses sagedasti jugugi haigeks, kui
arstimine hiljaks jääb. Kui nende werewoolamiste pärast ämma-
moori käest peaks nõuu küsitama, siis on tema kohus, asja nii
kaugele ajada, et haige filmapill arsti juurde läheks. Sest ainult
asjatundliku ja hoolsa läbiivaatamise läbi võib selgusele jõuda, mis
need woolused tähendavad ja kuida inimest jälle terwilele tagasi
aidata tuleb. Ammaproua ise üksi ei suuda süüa oma nõuu ja jõuuga
midagi forda saata.

Teine jagu.

Korralisest käima pääl olemisest.

Esimene peatükk.

Käima pääl oleku algus ja kestus.

§ 65.

Käima pääl olek on naese niisugune seisukord, mis ühe muna sugutamise läbi saab alustatud ja kuni selle ajani wältab, mil munas sündinud ihusugu emahust wälja tuleb, kuni sünnitamiseni.

§ 66.

Mehe ja naese sugulise ühenduse — sugutamise — läbi saab mehe seeme naese suguosadesse pritsitud. Kui see seeme lapselajas ehk ematrompeetides ühe munasarjast lahti pääsenud walmi munaga kokku puutub, siis saab see temast sugutatud ja „naene on ennaft wastu saanud“ — ta on sellest ajast pääle **käima pääl**.

Sugutamine on kõige sugulikum enamasti kohe pärast kuupuhastust, sest et siis seeme kõige hõlpsamini mõne teel olewa munaga kokku puutub; nõnda saab siis kõige sagedamini celtäiwa kuupuhastuse ajal lahtipääsenud muna sugutatud. Aga ka enne kuupuhastust sissepritsitud seeme võib sugulifuts jääda, kuni lähem muna ta juurde jõuab, ja siis jeda sugutada.

§ 67.

Käima pääl olek kestab umbes 280 päewa, see on kalendri järele 9 kuud ja 4, 5, 6 ehk 7 päewa, selle järele, kui palju päiwi

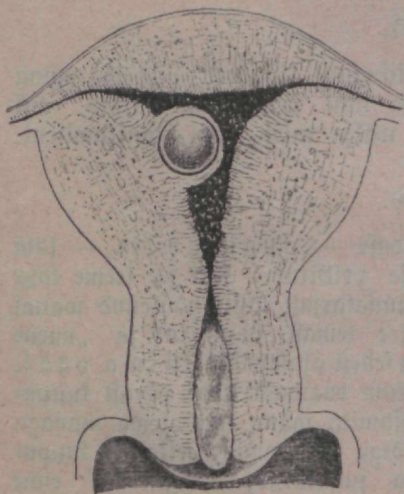
kuul on. 280 päewa on 10 korda 28 päewa, on 10 korda 4 nädalat, on 40 nädalat.

§ 68.

Need 280 kätima pääl olemise päewa on 10. neljanädalisesse ajajärgusse jaotatud, sest et sel kombel ilmuniste reajärge parem on üle waadata. Mõned nimetawad neid neljanädaliseid ajajärgusid kuudeks, nii et siis kätima pääl olef 10 niisugust „kuud“ wältab. Ka „kuukuudeks“ nimetatakse neid neljanädalisi ajajärgusid. Amma-moor peab jeda ainult sellepärast teadma, et teiste ütluste ja nimetuste läbi effiteele ei jattuks. 10 kalendrikuud on 303—306 päewa, 10 kuukuud (täiskuust täiskuuni) on 295 päewa, naese kätima pääl olef tuurib 280 päewa.

Teine päätükk.

Muna, ihusugu ja lapselkaja kosumine kätima pääl oleku esimesel 12. nädalil.

Pilt № 6.

§ 69.

3gaford kuuriete ajal muutub lapse kajakoppa ilanahf oma muidusest olekust paksemaks ja kerkib ülesse. Jääb muna jугutamata, siis kaob see lapselkaja ilanaha omadus iseenest jälle ära. Saab aga muna jугutatud, siis asendab ta ennaft üleskerkinud ilanaha sisse ja see kasvab temast üle. Müüd toidab ilanahf teda ja ta hakkab kasvama; ilanahf läheb weel paksemaks ja suuremaks, lapselkaja koobas muutub laiemaks ja lapse kaja seinad jaawad paksemaks. Munas aga sünnib uus inimene — „i h u j u g u.“

§ 70.

Esimese nelja nädala järele on muna, mis munasarjas ainult $\frac{1}{40}$ osa sentimeetrist oli, ju peaaegu kaks sentimeetrit suur. Tema

wälimine naht on ümberringi örnade libledega kaetud, mis end lapselõõja ilanaha külge kinni imewad; jeda nahta nimetatakse sellepärast liblenahaks (pärast kestanahaks). Lapselõõja ilanahka ise, mis müüd alatiseks muna külge jääb ja ta suuremalt osalt sellega sünnib, kutsutakse ta augulise oleku pärast joelanahaks; ta ümbritseb muna kahes kihis; üks asub lapselõõja seinä ääres, teine muna ümber.

Lible ehk kestanaha sees on üks teine örn naht, weenahk, see on ihuõõ weega täidetud ja selle sees ujudes ripub weenaha küljes ihuõõgu ise, mis sel ajal ju — umbes 1 sentimeeter pikk — weel mingit inimlist kehakuju ei awalda.

§ 71.

Kuenda nädala lõpul on ihuõõgu ju pääle sentimeetri pikk. Ju on ta suure pää sees silmad ja kere küljes liikmed tunda. Ta ei asu mitte enam nagu esimesel ajal weenaha pääl, waid tema kõhu juurest läheb nabanõör läbi weenaha kestanaha juurde. Walge

Pilt N 7.

willikene wee ja kestanaha wahel on nabanahk, muna ühele küljele. Nabanõör, mis müüd sünnimiseni seisma jääb, on kolmest wereristast koos. Kaks nendest wiivad were ihuõõgu südamest kestanaha libledesse, nõnda siis lapselõõja seinä juurde need on nabanõõri kaks tuissoont. Lapselõõja seinä sees woolab emaveri. Ema werest läheb soonte seinade läbi toit ihuõõgu weresse. Kolmas nabanõõri wererist saadab were selle toiduga ihuõõgu juurde tagasi, see on nabanõõri weresoont. Sel wiisil saab siis ihuõõgu kaima pääl oleku ajal toidetud. Kuuriided jääwad kaima pääl oleku ajal ära.

Kahetse nädala pärast on muna ju 5 sentimeetrit suur, lapselõõda juurem ja tema koobas kolmenurgalisest olekust enam ümmarguseks muutunud. Ihuõõgu on 2½ sentimeetrit pikk, umbes 4 grammi raske ja näitab ju enam inimese kujuline olema.

§ 72.

Kaheteistkümnene nädala pärast on lapselõõda ja muna jälle tähtsalt kaswanud. Selle kõha pääl, kus muna esialgse lapselõõja ilanaha küljes seisab, kasvawad libled ifka arwurikkamaks ja suuremaks ja nendega ühes muutuwad nabanõõri riistad haralisemaks. Ka selle kõha lapselõõja ilanahas sünniwad ifka enam ja suuremad riistad, mille sisse libled lapse riistadega ripuwad, nii

et emaveri lapse wereriistastid uhab, aga süisgi nii, et ema ja lapse weri mitte kokku ei pääse.

See ema ja lapse riistadest jaanud sünnitus, mis lapsekoja seinä küljes istub ja millesse nabanööri ots, ihusoo toiduhallikas, läheb, on emakott.

Pilt № 8.

Vibled ei kaswa mujal muna ümber mitte edasi, mis pärast kestanahk pärast filedaks läheb. Ihufugu on sel ajal pääläest jalatallani sirges olekus mõõta 7 sentimeetrit pikk ja umbes 20 grammi raske. Silmad, kõrwad ja nina, kael, käed ja jalad on selgesti tunda ja nendes on ju luudgi olemas. Nabanäär on pikem kui laps ja keerus kui nõör. Väliselt ei wõi weel aru saada, kas ihufugu poiss ehk tütarlaps on, sest kõditaja on tütarlapse juures niisama suur kui poisilese riist ja poisilese munakott on alles lõhki, nagu tütarlapse häbedusfemokad.

§ 73.

Munal on jellel ajal ju kõik jaod, mis tal nüüd terve käima-aja wältusel olema peawad.

1) Kõige väljas pool seisab sõelanahk, mis esialgu lapsekoja päralt oli; ta on pakjust välisest koorest, mis emakooigi äärel feesmisefes kooreks muutub.

2) Kestanhak. Vibled on tema küljes weel igal pool näha, kui sõelanahk ta päält ära tõmmatakse; ta ümbritseb terwet muna. Ilhe ofaga istub ta aga

- 3) emakoogi küljes.
- 4) Emakoogi juurest läheb ihu soo juurde nabanöör.
- 5) Weenahk wooderdab kestanahka feest; kus nabanöör emakoogi juurde astub, astub weenahk nabanööriõlmena nabanööri pääle.
- 6) Weenahk on ihu soo wett täis, tema sees puhkab nabanööri otjas
- 7) laps.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu

Tallinnas

Kolmas päätükk.

Lapse edastkõsumine kuni walmimiseni.

§ 74.

Kuue teistkümnene nädala pärast on laps sirgu mõõdes ju 14 sentimeetrit pikk ja umbes 120 grammi raske. Nabanöör on faks kuni kolm korda lapsest pikem. Lapse wett on rohkesti, lapse jugu on ju selgesti tunda, sest et munakott juba finni on.

Rahetkümnene nädala pärast, nõnda siis käima pääl oleka kehtpunktil, on laps ju 27 sentimeetrit pikk ja umbes 300 grammi raske; tema naha pääl on pisikesed karwad, willakarwad, ja ta nahk ajab walget lima wälja, mis ta kottu määrib. Lapse wesi on jällegi tähtsalt rohkenenud. Laps liigutab end ju ennemalt wee sees, nüüd fundab ta oma liikmeid ju nii kõwasti liigutada, et ema ta liikumist wõib tunda.

24. nädala järele on laps 33 sentimeetrit pikk ja umbes 600 grammi raske. Willakarwade hulk on kaswanud.

§ 75.

Rahetkümnepähe nädala pärast on laps wähemalt 38 sentimeetrit pikk ja 1000 grammi raske. Willakarwu ja lima on wäga rikkalikult, liikmed on ümmargusamad ja raswasesamad kui seni. Poisikese juures on munnikott enamasti alles tühi. Seesmisjed osad on nüüd ju nii kaugele, et kui laps sel ajal sünnib, teda ju elus wõib hoida, mis ennemini mitte wõimalik ei ole. Pärast seda aega elawalt ja terwelt ilmale tulnud last nimetatakse jellepärast „eluwõimlikeks.“

Kolmekümnepähe nädala pärast on laps wähemast 42 sentimeetrit pikk ja umbes 1500 grammi raske.

Kolmekümnepähe nädala pärast on laps wähemast 45 sentimeetrit pikk ja umbes 2000 grammi raske; willakarwu on

wähem kui enne, jelle wastu on aga juuksed juuremad ja wärwilised ja munnid ju koti sees.

Neljakuinne nädalaga lõpeb kätima pääl olef ja laps on täielikult küps ja walmis. Ta on nüüd vähemast 46 sentimeetrit pikk, läbistikk 50 sentimeetrit, mõnikord ka kuni 60 sentimeetrit. Walmis lapse raskus on läbistikku wähe üle 3000 grammi.

§ 76.

Tarwilis on, et ämmamoor aru saada ostaks, kas üks laps walmis ehk mitte-walmis on. Sellepärast seame siin walmisoleku tundemärgid mitte-walmis oleku omadele wastu.

Walmis lapse pääkarw on helepunane, wähe punasem kui täiskaswanud inimese oma; mitte-walmis lapsel on terve kehanahk wäga punane, mis hõlpsasti siniseks läheb.

Walmis lapse naha päält on willakarwad enamasti ära kadunud, ainult õladel on nad weel olemas, jellewastu aga on tal juuksed tublid ja wärwilised. Silma kulmud ja laugud on olemas. Mitte-walmis lapsel on terve keha täis willakarwu, juukseid on wähe, niisama ka kulmu ja laukarvaid.

Küüned on walmil lapsel kaunis kindlad ja ulatawad enamasti üle sõrmeotsjade. Mitte-walmil lapsel on küüned pehmemad, läbipaistwamad ja lühemad.

Munnitott on walmil lapsel wähe punasem kui muu nahk, ristifortsuline ja tema põhjas asuwad munad. Mitte-walmil lapsel on ta punasem, wähem fortsum, peaaegu üle ja munnimuna ei ole weel, mitte ehk need asuwad tema juure juures, reiekäänu ligidal.

Suured häbedusemokad on walmil lapsel enamasti nii juured, et pisikesed häbedusmokat ühes kõditajaga kinni katabad. Mitte-walmis lapse juures ulatawad jagedasti wäikesed häbedusemokat ühes kõditajaga juurte keskelt välja.

Keha ja liikmed on walmis lapse juures ümmargused ja täielised, liigutamised tugewad. Mitte-walmis lapse keha ja liikmed on kõhnad, ta liigutused nõrgemad ja ta hoiab liikmeid keha ligi.

Walmi lapse hääl on hele ja tugew, mitte-walmis laps wiriseb nõrga häälega.

Walmi lapse rinnakast tõuseb ja wajub hingamise juures ühemõduliselt ja jääb jelle juures ümmarguseks. Mitte-walmi lapse rind läheb hingamise juures kitsaks ja paisub ette.

Kõrwad ja nina on walmi lapse juures kindlad, kuigi wähe pehmemad kui täiskaswanud inimesel. Mitte-walmil lapsel on nad pehmed.

Nägu on walmil lapsel pääluu kohaline, täielik ja ümmargune; mitte-walmil lapsel on ta vähem, pääluu juurem ja näol on jagedasti kõhu, wõldiline, nurelik jume.

Walmi lapse pääluu juures puutuvad konnid palistuste juures peaaegu kokku. Suur fontanelle seisab neljakandilisel enam kui ühe sentimeetri aja lahti, väikelesse fontanellesse tulewad kolm konti kokku, nii et wahet ei tunnegi, waid ainult kaht palistust. Mitte-walmi lapse juures on need palistused laiemad, juur fontanelle juurem, väike luude wahel selgesti kui pisike pragu tunda.

Laste raskus on väga mitmekesine ja sellepärast walmisoleku tundemärgiks mitte kõlblik ega tähtjas. On walmis lapsi, kes 2000 grammi kaaluvad, teised kaaluvad 5000 grammi ja rohkem; lapsed, kes walmist 5000 grammi kaaluvad, olivad ju enne walmisjaamist raskemad kui teised, sellepärast võib küll ka mitte-walmistel lastel juur raskus olla.

Ka laste pikkus on mitmekesine; on walmis lapsi, kes 46—60 ja isegi weel enam sentimeetrit pika on, siisgi aga on lapse pikkus lapse wanaduse kohta mõelduandew, on lapse walmisoleku tundemärkidest kõige tähtsam. Last, kes enam kui 49 sentimeetrit pikk, peab ämmamoor tingimata walmiks pidama, kui mitmed tähtsad ennemalt nimetatud walmisoleku tundemärgid ühtlasi ei puudu. Last, kes lühem on kui 49 sentimeetrit, võib ainult siis walmiks pidada, kui tal kõik teised ennemalt nimetatud walmisoleku tundemärgid on.

Neljas päätükk.

W a l m i s m u n a.

§ 77.

Muna muud osad on end pääle juurenemise walmisjaamiseni wähje muutnud. Terve muna mõõdab ülewalt alla umbes 30, ristil 20—25 sentimeetrit. Ta on § 73. kirjeldatud jagudest koos.

§ 78.

Nabanöör on kolmest § 71 ju kirjeldatud wereriistast koos, mis nüüd umbes sõrmejameduse keeratud nööri sünnitawad. Need keerud on arwu poolest väga mitmesugused; selle järele on tublisti keerus ja vähem keerus nabanöörisid. Enamasti jooksewad need keerud kruwikeerudest teisel sihil. Ka nabanööri pikkus on väga mitmekesine, enamasti on ta wähje pikem kui walmis laps, umbes 55 sentimeetrit. Neid kolme riista hoiab üks juldifarnane kogu koos. Seda sülti on kord küll, kord wähje ja selle järele nimetatakse siis

nabanöör ka rasvafets wõi lahjaks. Terwe nabanöör on nabanöör-ritupest sisse mähitud, ühest ornast siledast nahast, mis naba juures lapse kõhunaha sisse, emakoogi juures muna weenaha sisse läheb.

§ 79.

Weenahk on walmis munal kaunis kindlaks, tumedalt läbi-paistwaks nahaks, ta on muna seesmine nahk ja hoiab last piirawat lapsetett oma sees. Walmis muna lapsesewesi on walfjas-segane ja kaalub 500 — 1000 grammi.

§ 80.

Walfjaspool weenaha on kestanahk ühes emakoogiga. Kestanaht on kas kitsalt weenaha küljes kinni, ehk nende wahel asub fülidifarnane wedel kogu. Kestanaht on õhuke ja kergesti katkew.

§ 81.

Emakook on umbes 20 sentimeetri pikkuselt kestanaha pääl; tema pikkus on keskel üle 2 sentimeetri, äärest on ta pigut õhem. Ta sünnib nabanööri riistade harudest. Walmis muna emakook kaalub umbes 500 grammi.

§ 82.

Kestanaha wälimise pinna küljes, peaaegu terwet muna wälismist külge kattes, on sõelanaht, endine lapselõõja ilanaht, nagu paks räbalateks karestatud nahk.

Walmis lapse järelsünnituse waadaku ammamoor hoolega järele ja wõrrelgu ees pool kirjeldatud seletusega.

Wies päätüff.

Käima pääl olew lapselõõda.

§ 83.

Kõjuwa muna jaoks ruumi annab kuni käima pääl oleku keft-ajani ainult lapselõõjakeha koobas; ta muudab oma lapiku, kolme-nurgelise kuju enam ja enam ümmargusemaks, kuna ta siin paisuse ja ulatuse poolest paisub. Muudetud toitmisest wõtab ju kõhe alguses ka, lapselõõja kael alla; selle ülemine jagu paisub paisumaks,

kuna alumise võrgukude ülespaisumise läbi kahemotaline kaju kaduma läheb, nõnda et nüüd ümmargune emajuu nagu kettaugukene ümber ringi pehme walliga näitab piiratud olema. Käima pääl oleku teisel poolel võtab lapselõjakaobas omale enam munasarnase kaju. Kaelkaanal laieneb ja lüheneb käima pääl olemise lõpul, osalt alles sündimise puhul.

§ 84.

Esimese 10 — 12 nädala jooksul jääb lapselõda väikesesse bekenisse. Ta vajub naese püstiseisu ajal oma tõusva raskuse läbi wähe alla poole.

Pärast 12 nädalat ei ole suurenewal lapselõjal väikeses bekenis enam ruumi, ta tõuseb kõhukoopasse ülesse. Lapselõja põhi pöörab end ette poole kõhuiseina vastu; selle korralise lapselõja kohawahetuse läbi tõuseb ka ematupe ots käimaaja jooksul kõrgemale bekeni sisse. See lapselõja koha muudatus ei ole päalegi äkiline ja ühefordne sündmus. Lapselõda wahetab, nii käima pääl oleku esimesel ajal kui ka mitte käima pääl oleku puhul iga päew ja tund oma seisju, selle järele, kas pärasoolikas ja põis täied wõi tühjad on; ta saab taha poole jurutud põie täiuise läbi, ette poole pärasoolika täiuise läbi; ta tõuseb üles poole, kui põis ja pärasoolikas end täidawad, wajub alla, kui need mõlemad tühjad on. Raheteistkümnemast nädalast pääle läheb aga lapselõja koha nii suureks, et ta ka pärasoolika ja põie tühja oleku juures enam alla piifikesse bekenisse ei saa wajuda.

Lapselõja esimene külg jääb nüüd kuni käima pääl oleku aja lõpuni kõhu eelmise naha najale seisma. Enne siin seisnud soolikad saawad taha ja kõrwale poole liikatud, misläbi kõht ju enne käima pääl oleku aja kettaega tähtsalt laiemaks paisub.

Pärast käima pääl oleku kettaega, nii umbes 24 nädalal, seijab lapselõja põhi naba kõrgusel ja kohal.

§ 85.

Kolmekümnekuuenda nädalaga, mõniford aga ka alles 37. ja 38. nädalaga, jõuab lapselõda oma kõige suuremale kõrgusele; ta täidab terve kõhu esimest poolt kuni jüdameauguni. Nüüd tuleb üks iseäralik nähtus, mille läbi lapselõda end sündimiseks ette walmistab. Ta wajub, see tähendab: ta astub jälle alamale ja wajutab oma põhja ette poole, kuna ta ühtlasi ka ümmargusemaks ja kindlamaks muutub. Sellest tuleb, et lapselõjas seiswat lapse alumist jagu läbi häbedusewõlwi selgesti tunda wõib, et emajuuawans jälle jügawamale, ühtlasi ka taha poole wajub, et kõhuküljed, mis enne

pingus seisiwad, nüüd lonti langewad. Need on kõik nähtused, millest pärast weel kord räägime, sest et nad käima pääl oleku tundemärgiks wäga tähtsad on.

§ 86.

Niisama saame alamal pool täielikumalt kirjeldama neid muutusi, mida lapseoja tupeoja käima pääl oleku puhul läbi teeb. Ta läheb käima pääl oleku lõpul tuntawalt lühemaks ja kaob wiimaks koguni ära: tupeoja alaneb.

See tupeoja alanemine sünnib jeda waremini ja täielikumalt, mida sügawamale etteulataw lapsejagu ematupe wõlwiisile ulatab; esimest korda käima pääl olijate juures sünnib see käima pääle oleku wiimastes nädalites, mitu korda käima pääl olnud naesterahwa juures alles sünnitamise ajal.

§ 87.

Lapsekoda on käima pääl oleku aja lõpul nii palju rassemaks muutunud, et ta ju ilma süta umbes 100 grammi kaalub. Tema kaju on sel ajal lai-munasarnane, kitsam ots all emakajuu juures, laiem ots lapseoja põhja juures. Emakajuust kuni põhjani mõõdab lapsekoda umbes 30 sentimeetrit, eest seinast taha kõige laiemal kohal 20 sentimeetrit, paremalt poolst pahemale poole kõige laiemalt kohalt 25 sentimeetrit. Need mõõduarwud peawad pääasjalikult lapseoja korralise kaju selgeks tegema. Nagu lapsed walmisajal wäga mitmekesised suured ja lapsewett wäga mitmesuguses paljuses olemas on, nõnda on ka lapsekoda käima pääl oleku aja lõpul kord wähem, kord suurem, kui praegu teatatud.

§ 88.

Käima pääl olew lapsekoda ei seisa mitte otse naese keha sees, ta põhi on tähtsalt ette poole; tupeoja seisab enamasti pahemale poole, põhi enam paremale poole, ja selle juures on eelmine külg wähe paremale poole keeratud, nii et lapseoja pahem küljesein, nõnda siis see koht, kus pahem ematrompeet ja munajari on, enam ette naba poole seisab, kui parema külje seesama pool ja koht.

Kuues päätükk.

Lapse seis lapsekojas.

§ 89.

Niipea kui ihusugu külge nabanöör on tekkinud, on see ta ainiaas kinnipidajaks muna küljes, nõnda siis ka lapseoja sein küljes. Laps ripub selle küljes lapsewee sees, ja et nabanöör keha

alumiſe jao külge hakkab ja laps raskem on kui lapsewesi, muutub oma waheldawates olekutes ka lapse seis ja ripub ta pää enamasti alla poole.

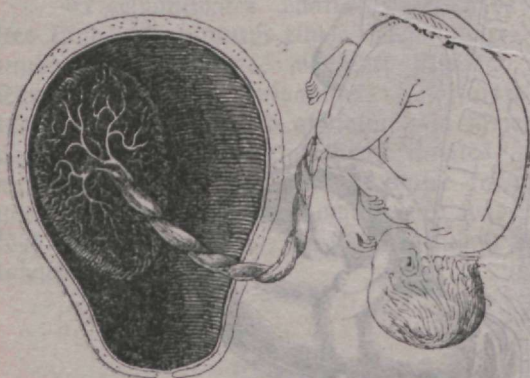
§ 90.

Zuba kaheteistkümnenda nädala ümber on nabanöör lapsest pikem, ka muna lähimõduſt pikem, ja jääb nüüd kõige käima pääl oleku ajaks sellest lähimõduſt pikemaks. Laps ei ripu nüüd fiis üleüldſe enam wabalt, waid puhkab muna ſeina pääl.

§ 91.

Runi pääle käima pääl oleku keſtaja on lapsekoja koobas küllalt juur, et lapsele iga ſeiſukohta lubada, ja ta wahetabgi ſeda ſelle järele, kuida ema ſeiſab, pikutab, istub, kummardab jne. Kui aga, mida enam käima pääl oleku aeg lõpule läheneb, lapse juurus juurdub ja lapsekojakoobas ja muna oma ümmarguſe wormi muna jarnafeks muudawad, kaotab ka laps oma oleku muutmiſe ruumi ja jääb iſſa enam ja enam kindlalt paigale,

§ 92.

Bilt № 9.

Et laps wõima-
likult wähe ruumi
wõtaks. ſeiſab tema
järgmiſel wiisil: lõug
waſtu rinda, ſelg
kõweras, reied waſtu
kõhtu, järeled reite
pääl, käed kõrwal ehk
rindade pääl, nõnda
on laps kõige pare-
mini lapsekojakoopa
kujule paſſiiv ja on
ſee lapse korraline ſeis
käima pääl oleku wiis,
maſel ajal.

§ 93.

Muna wormil koosolewa lapse laiem ots on perſe jalgadega ſee ei leiaks emajuu juures kohalift ruumi, nõnda ajub ta fiis lapsekoja põhjas ja kitsam pääots leiab omale emajuu juures koha, nimelt alla poole ſeiſma päälaega. See on lapse reegli mõduſeline ſeis, mida päälae ſeiſuks kutjutakse.

§ 94.

Reeglimõõdulise oleku ja seisju puhul võib aga laps siiski veel mitmet moodi olla, see tähendab: ta selg võib paremale ehk pahemale olla, ta võib kas enam ette ehk enam taga poole waadata.

§ 95.

Kõige sagedam olek, kuida lapjed emaihus seisawad, on pää-

Pilt № 10.

laeiseis (100 lapsi seast on 96 sedawiisi); nendest lastest on kaks kolmandikku seljaga paremale ehk ette poole, see on esimene päälaeiseis. Teisel kolmandikul on seis seljaga paremale poole ehk enamasti ühtlasi taga poole, see on teine päälaeiseis.

Ummamoor pidagu hoolega meeles, et alles käima pääl oleku wiimasel ajal lapsi seis wältawamaks saab. Weel wiimaste nädalate jookkul wahetab laps korramööduliselt oma seisu ja olekut, harwemalt esimesel käima pääl oleku ajal, sagedamalt mitmendat korda käima pääl oleku puhul.

§ 96.

Pilt nr. 10 kujutab meile naist, kes esimest korda käima pääl on, käima pääl oleku 40. nädalal.

Seitsmes päätüff.

Läbikatsumine sünnitamist aidades.

§ 97.

Et eelminewates päätüffides kirjeldatud lapselapsi küljes ja sees sündiwaid muutusi elawa naese juures niipalju kui võimalik tunda, kowane käega, waatame filmaga, ja kuulame kõrwaga. Sarnaste asjade tundasaamiseks sünnitajate ja nurganaiste juures tarwitame neidsamaiseid abinõusid ja nimetame neid katseid sellepärast läbikatsumiseks sünnitamist aidades. Läbikatsumine on seestmine ja wälimine. Mõlemad katsumised toimetatakse nii, et katsutaw naene seljalt maas on ja omad reied wähe kõnkli tõmbab; mõnikord on aga ka parem, kui järelekatsumist püstiseiswa naese juures toimetatakse.

I.

Wäline läbikatsumine.

§ 98.

Ühe ehk kake käe sõrmedega piffamisi häbedusejoa poolt üles minnes ehk alla tulles ja seda wiisi kõhtu kowades tunneme meie, kas lapselapsi ületõlde piffatse bekeni seest kõhtu ulatab. Meie tunneme lapselapsi suurst, wormi ja seis, ka ta liikuwust, nimelt määrime meie piffatse sõrme ääre sissewajutuse läbi, misfuguses

kõhu osas lapsetoja põhi seisab. Ühtlasi paneme jeda tähele, kas kõhus wähesti muid paistetusi ei ole. Kõhu suuruse, kõhu naha põnewuse kõhu mitmesugustel kohtadel ja naba oleku, mis käima pääl oleku wiimasel ajal wälja wenib, tunneme ka kobamise läbi ära. Pärast käima pääl oleku kestaega tunneb pääle pandud käsi lapse liikumistgi. Sagevasti sünniwad need liikumised, kui midagi külma kõhu külge puutub. Käima pääl oleku lõpu poole wõib kahe kae wastastikku litsumise läbi lapse üksikuid osasid, reisi ja jalgu, perset ja pääd selgesti ära tunda ja jellest ka olekut, kuida laps lapsekoopas seisab, ära määrata. Pääle selle saab kobamise läbi weel befeni oleku kohta teadust.

§ 99.

Näost tunneb ämmamoor ju eemalt käima pääl olija muudetud fuju ja seisja ära. Mida juuremaks ja raskemaks lapsekoda läheb ja mida enam ette poole ta langeb, jeda enam painutab käima peal olija keha taga poole, et keha jalgade pääl tasataalus hoida. Naesed, kes kestkohast liig painduwad on, oskawad muudetud befenilbastuse läbi selle wormi inetust wähendada.

Kõhu waatamine näitab wormimuudatust, nagu jeda kobimise juures kindlaks wõib teha; ka lapseliigutust wõib näha, sagedasti isegi läbi riiete. Kõhu naha pääl nähtakse enamasti ju käima pääl olemise aja alguaial üht tumedat joont, mis häbedusjemäelt naba poole jookseb, sagedasti ka üle nabagi ulatab. Siljemal ajal sünniwad kõhunaha põnewil oleku läbi kõhu alumisel pinnal reie täanukohaga kõrwuti jookswad punased jooned, mida mõnikord ka tunda wõib, jeda nimelt esimesel käima pääl oleku puhul. Teist ja enamat korda käima pääl olijate juures on need jooned läikiwad walged ja kõhunaha londima oleku pärast selgemini tuntawad.

§ 100.

Wälimised suguosad muutuwad käima pääl olijatel wähe juuremaks ja pehmemaks, nad on niiskemad ja soojemad, enamasti ka tumedama farwalised, ja kui juured häbedusjemokad laiali tõmmatakse, ei näita feesmistest osade ilanahk mitte enam roosipunast wärwi, nagu mitte käima pääl oleku puhul, waid ta on enam tumedam, enam sinikas-punane.

Nisade õue muutub käima pääl oleku puhul ka tumedamaks ja juuremaks, nende ümbruses tõujewad willikesed kõrgemale. Nisanibud lähewad juuremaks ja pigistamise korral woolab nendest weisist wedelikku wälja.

§ 101.

Paneb ämmamoor oma kõrwa käima pääl olija naese kõhu

külge, siis kuuleb ta lapse liikumist jägedasti ju warem, kui ta neid tunda võib. Üle käima pääl oleku kehtaja kuuldahe kõhus lapse südamelööki, nagu tihuts jääl mõni taskukell, minutis kuuldahe 140 dopeltlööki. Kui laps oma reegliforralisele seisukohale on ajunud, nimelt käima pääl oleku wiimajel ajal, siis kuuldahe seda südamelööki pahemal pool, harwemalt paremal pool, naba all. Pääle selle kuuleb ammamoor peaaegu alati käima pääl oleku teisel poolel, kõige selgemini naese reie käänukohast ülewal pool, taktimöödulist jumistumist ehk kühistumist, mis ema wereriistadest tuleb; see on nõndanimetatud lapselajakohin. Palju harwemini kuuleb ammamoor käima pääl olewa naese kõhus taktimöödulist süstistumist, mis palju rutemas taktis kostab kui lapselajakohin; see on nabanööririkohin. Et lapse südamelööki ja neid nimetatud kohauid selgesti ära tunda, peab ammamoor alati ühtlasi ka naese käesoone lööki katsuma. Rohinatel ema wereriistades on karmwa päält feesama takt nagu ta weresoonelgi. Lapse südamelöögil on ise oma takt ja nabanööririkohin käib lapse südametakti järele. On laps ja ema terwed, siis on lapse südamelööf peaaegu topelt nii kiire kui emal. Kugistumist soolikates, naese juure kõhusoone tufsumist ja naese oma südamelöökiid, mida mõnikord kõhu juures kuuldahe, ei tohi mitte käima pääl oleku läbi jünmitatud kohaatega ära wahetada.

II.

Seesmine läbikatsumine.

§ 102.

Seesmine läbikatsumine saab ammamoorijst ainult kühamise läb ja nimelt öli ehk wajeliini sisse kastetud esimene ehk ka esimese ja kehtmise sõrmega ette wõetud. Ka ilma öli ehk wajeliini sisse kastmata võib see jündida, siis peab aga sõrm kurboli wee fees enne puhtaks pestud saama. (Pesemise asjus waata § 108.) Kahe sõrmega tuntakse enamasti enam kui ühega. Senini tundmatate jurguofade sisse ajagu ammamoor esiti ifka ainult üks sõrm, siis ilmub, kas ta sellega üffi toime saab, ehk teise sõrme appi peab wõtma. Ammamoor pigistagu kaks ehk kolm teist sõrme kõwasti peopesasse. Siis pangu ta õlitatud sõrm põidlapoolega tammi wastu ja pistku ta siis tasakesi häbeduselöhe sisse. Kuna ta esimest sõrme tupe tagumist seina mööda pikkamisi üles lütkab, jõuab põial häbeduse mäe külge, kuna teised sõrmed wälja sirutatult tammi juurde seisma jääwad.

Tupewõlwi juurde jõudes, peab sõrm kõige päält tupeofa üles otsima. On tupewõlw lai, siis on ta jägedasti ka wõldiline;

nendest woltidest tuntatse tupeoja ära, et jelles sõrme wabalt igale poole ümber wõib pöörda; nüüd katsutakse tupeoja piftus ja laius, kuu ja kindlus ära, ja kuna siis sõrm sisje litjutakse, katsutakse, kas emakuu finni ehk lahti on, ja wiimasel puhul, kas ta ääred filebad ehk armilised ehk katkenud on ja kui sügawassee sõrm kaelalaanalisse sisje wõib tungida. Ka tupeoja eest, tagant ja kõrvalt waadata, nimelt läbi tupewõlwi lapsete koha poole, on tähtjas. Käima pääl oleku hiljemal ajal ajub bekeni sissimineku kohal enamasti üks etteulataw lapsejagu, reeglimõddulisel pääluu seisul. Et seda parem oleks koida, pigistatakse emme tammi pääle wäljasirutatud sõrmed nüüd peopesasse ja käänatatse käsi nii, et katsutaw sõrme peopesapool bekeni eelmise külje poole käib, ja lihtastatse nüüd sõrm häbedusejoa tagant sisje. Sääst pääseb etteulatawale osale, kuigi ta hästi kõrgel on, kõige hõlpsamini juurde.

Ka bekeni olekut peab jeesmise läbikatsumise juures tähele panema. Eesmäe juurde ei ulata ämmamoor reeglimõddulise bekeni juures mitte ühe, jagedasti ka mitte kahegi sõrmega; jõuab ta kergesti selle juurde, siis teab ta, et õige läbimõõt kitsas on. Ristluu juurde ulatab ta aga kergesti ja selle alumisel otjal pjab ta istmeluu liikuvust proovima. Kuna ta sõrme süguosadest wälja tõmbab, pangu ta häbeduse looga laiusi ja tammi olekut tähele.

§ 103.

Kõik, mis süguosade pehmetes ehk kõwades jagudes jeesmise läbikatsumise juures mitte korras ei näita olewat, peab tähele pandud saama. Selle juures ei tohi end mitte sellest eeskitada lasta, et käima pääl olijate kusetoru häbeduse joa taga jagedasti nagu sõrmejämedune keerus on ja et tupe taga pärasoolikas jagedasti rohkesti, mõnikord otse kondikõwa, roojus ajub.

§ 104.

Kui tupp wäga kitsas ehk ka wäga õrn on, ehk kui sõrme sinna sisje pista ei lubata, wõib ämmamoor sunnitud saada, jeesmist läbikatsumist pärasoolika kaudu toimetama ja ette wõtma. Selle juures on tähele panna, et siit waadates tupeoja palju paksem näitab olewat, sest et tema ja sõrme wahel tupe ja pärasoolika seinad seisawad.

§ 105.

Niihästi wälimine kui ka jeesmine läbikatsumine saab pika liolewa naese juures ette wõetud; parajalt kõwa polster, jõhwa

ehk madrats on paremaks aluseks kui pehmed padjad. Ammamoor istub sohwa ehk woodi ääre pääle, pöörab näo pikali olewa naese poole, paneb oma käima pääl oleva naese pool seiswa käe selle reite wahele, nii et ta alam käewarjs sellesamas sihis on, mis naene, ja pistab siis eespool kirjaldatud wiisil sõrme pikutaja häbedusepraos sisse. Naene peab seesmise läbikatsumise tarwis ristluud ette poole suruma, see tähendab, ta peab bekeni libastust wähen-dama ja puusa selgroogu painutama, nii et fuguofadesse sisseminek ammamoorigil kergem oleks. Ei osta naene nii olla, siis paneb ammamoor ühe kindla kotti talle istme koha alla.

§ 106.

T. MUTSU
Laena raamatukogu
Tallinnas

Kui üht weel mitte kaugele kõhtu üleslâinud lapskoda läbi katsuda tahetakse, siis on kasulik, wâlimist läbikatsumist seesmisega ühendada, et nii moodi lapskoda liikumist tupeosa juures tähele panna. Ka etteulatawat lapskoda, kui see kangel on ja sellele juurde ei jaa, kõbige ammamoor pâält seesmiselt katsuwale sõrmele wastu.

§ 107.

Ei bekeni libastuse, kõhunaha põnewuse ehk etteulatawa lapse oja üle otjustada, on mõnikord kasulik, ka püsti jalul seis-wat naist läbi katsuda.

Ammamoor laskeb end käima pääl olewa naese ette põlwili maha ja paneb selles olekus käe kõhades wäljast naese kõhu pääle. Et seesmiselt katsuda, pandakse, kui pahema põlwe pääl põlwita-takse, pahem käsi katsutawa puusade ümber ja pistetakse parem käsi, kuna küünarnukki parema põlwe pääle toetatakse, riiete alla; siis aetakse sõrm eespool kirjeldatud wiisil jälle tammi poolt küljest häbeduse praost sisse.

§ 108.

Ammamoor peab parema ja pahema käega ühewõrs hästi katsuda ostama. Ammamoori kâtel ei tohi korpasid ega kâsnasid, ka mitte haawu olla ja ta sõrmeküüned peawad lühikeseks lõigatud ja fîledad olema.

Ammamoori käsi peab üleüldse puhas olema.

Katsuwat käe puhtust ei nõuta mitte ainult wiisakuse pärast, waid palju enam läbikatsutawa terwise pärast. Kõige wähem mus-tus käe juures, mida kas filmaga näha ehk ninaga haista wõib ja mis wähest mõne ukselengi ehk trepi käsi-puu küljest ammamoori käe külge jäi, sest et keegi jeda oma musta käega puutus, wõib jugu

õjade juures raske haiguse sünnitada. Mida lähemal mahajaamine on, seda kergemini on see võimalik.

Sellepärast tehku ammamoor omale teaduseks, ilma erandita alati enne iga jeesmist läbikatsumist oma käsa peseda, ja seda nimelt leiges vees, mille sisse ülemanganhaput kali ehk karbolhaput riputatud. Ta peab selle juures tublisti seepi ja harja tarvitama ja nad selle järele puhta käterätiku sisse kuiwaks pühkima.

Karbolhapu julatust ehk ülemanganhaput kali kandku ammamoor jeks otstarbeks alati kaajas. Tuleb ta majadesse, kus ka muist asjast võib puudus olla, siis toogu ta ka seep, hari ka käterätti kaasa. Ka õli pidagu ammamoor oma juures, kõige parem karbolhapu lisandusega (5 osa karbolhaput 100 osa õli jekka) ehk puhast waseeliini.

Jal ärgu kuiwatagu ammamoor enne läbikatsumist kätt ühe ju mõnest teisest enne tarvitatud käteräti sisse, ial ärgu määrigu ta oma sõrme raswaga, mille puhtuse juures kahelda võib. Kõige julgem on, kui ta karbolhapuga pesemisest alles märja sõrmega ja ilma õlitamata läbiwaatamise ette võtab.

Sõrmuseid ei tohi ammamoor läbikatsumise puhul mitte kanda, sest et nende alla kergesti mustus võib kofku koguda. Sõrmused peawad siis ju enne pesemist sõrmest ära võetud saama. Veel parem, ammamoor harjutab sõrmuse kandmine oma juurest hoopis ära, see tähendab; ei kannu neid ial.

Ka tehku ammamoor omale reeglisk, igakord enne käima päl olewa naese läbikatsumist ka selle wälimisi suguosajid pesta, et jäl asuwad tolmud ja mustusejaod ühes katsuwa sõrmega tupestse ei tungiks.

Iga toobi wee kohta, mida ammamoor kas oma käte ehk ka naese pesemiseks tarvitab, peab 1 grammi ülemanganhaput kali ehk 30 grammi karbolhaput võetud saama ja selle sisse segatama.

Ülemanganhaput kali võib ammamoor kuiwalt klaasi jees omal kaajas kanda, ehk ka julatatud olekus, 10 kali 140 grammi wee kohta. Sellest julatusest 15 grammi, see on: 1 supilusika täis, iga toobi wee kohta walada, siis on pesumise hääd ja segu paras.

Puhas karbolhapu ehk selle toidetud julatust on kange põletaja, mille pruukimine suurt ettevaatust nõuab. Tohib ammamoor niisugust julatust pruukida, siis langewad sellest 2 supilusika täit iga toobi wee kohta; kergemat julatust tuleb rohkem võtta, aga ammamoor peab ise ära rehkendada oskama, kui palju. Paremini, kui ta selle juures muudugi vähem kui enam tarvitab.

Ka pärast läbikatsumist peab ammamoor omad käed jelsamal kombel jälle puhtaks pesema.

§ 109.

Rõhu kombineerimine ja kuulamine jünnib järgi p ä ä l t. Paljaks ei ole tarwis igaford katsutawa kõhtu wõtta. Seesmise läbikatsujumise juures ei tohi ial riideid katsutawa juguosjade p ä ä l t ä r a wõtta; ka igasugune plaanita kombineerimine ja pigistamine juguosjade kallal ja sees on keelatud.

Ammamoor peab enne selgesti teadma, mida ta katsuma peab ja peab selle juures korralikult toimetama, et läbikatsumine pikemale ei weniks kui tarwis, siisgi aga nii, et ta kõik teab, mida tal tarwis teada on, niipea kui ta sõrme juguosjadest on wäljatõmmanud. Mitte iffa ei saa ta aga ühe läbikatsumisega walmis, siis wõtab ta jeda tükkise aja pärast teist korda ette.

Rahelises p ä ä t ü k k.

Käima p ä ä l olemise äratundmine ja märgid.

§ 110.

Nähtusi, mis käima p ä ä l olekuga ilmuwad, jaotatakse nende wäärtuse järele, mis neil käima p ä ä l oleku äratundmiseks on, kahtlasteks ja kindlasteks märkideks. Kahtlased märgid on jaolt naese üldelbiisest olekust, jaolt nendest juguosjade muutustest wõetud, mis käima p ä ä l olekut jägedasti ju wara aimata lasewad; kindlad märgid tulewad lapse enese poolt ja tulewad alles käima p ä ä l oleku kehtajal teiste juurde.

I.

Kahtlased märgid.

§ 111.

Käima p ä ä l oleku algul tuleb tihti terve rida muudatusi terwises ja olekus ette, mis mitte üsna tähtsufeta ei ole. Palju käima p ä ä l olijaid kaebawad, et nende jüda paha on, ja õffendawad iseäranis hommikul ilma eine wõtmata wett ja ila wälja. Nad ei salli muidu harrilikkusid toituseid ja on neil isu harjumata asjade järele; ka kõhu kinnijäämist ja lahtiolekut tuleb jägedasti ette. Mõnede juures on kusi tumeda wärwiga ehk kusemine on walus ja raske, kuseada tahtmine sage. Muudetud näojooned, mustad plekid palgel ja muudel kohtadel naha p ä ä l, sinised rõngad silmade ümber,

kärnad ja paised; mündetud tuju, pääwalu, wäsimus; südametufumine, hambawalu, nina werejooks; jalgade paistetud, werejonejõlmed ja paljud teised ilmutused on käima pääl oleku kahtlased märgid.

§ 112.

Kõik need märgid wõiwad mõnel teisel põhjusel tulla, ilma et naene käima pääl on; kõik need märgid wõiwad ka puududa ja naene on siiski käima pääl.

Niikaua kui kindlamad märgid käima pääl olemise arwamist ei toeta, niikaua jääb selle arwamise juurde ka kahtlus seisma, et need märgid mõne muu haiguse läbi on tulnud.

Oli naene ka ju enamalt käima pääl ja tundis ta sel korral neid sama märkisid, mis nüüd, siis näitab nende märkidega ikka tõesti tõsine lugu olemat.

§ 113.

Kuuriiete ehk kuupuhastuse ärajäämine wõib küll käima pääle faamise läbi, aga ka üldse sünnitamise wõimu äralõppemise ja mõnesuguste haiguste läbi tulla; kui aga ühel üsna terwel naesel sünnitamise wõimulisel wanadusel kuupuhastus ära jääb, siis on tõenäitlik, et ta käima pääl on.

Ka § 100 sees kirjeldatud mautused rindade juures teewad tõenäitlikeks, et naene käima pääl on. See märk on niisuguse naese juures, kes enne weel pole lapsi sünnitanud, palju suurema tähtsusega, kui niisuguse naese juures, kes ühe lapse ju on sünnitanud ja imetanud.

§ 114.

Kõik muudatused kõhu juures, millest 98. ja 99. paragrahwis jutustatakse, ka lapsekojakohin § 101, wõiwad käima pääl oleku, wõiwad aga ka muude haiguste läbi tekkida; mõned nendest, nagu naba üleskerkimine ja jooned kõhu pääl, wõiwad ka reeglikorralise käima pääl oleku aja lõpulgi puududa. Haiguse läbi wõib ka lapsekoda ise ehk mõni teine osa kõhus paiset sünnitada, mis käima pääl olewa lapsekoja jarnane on. Ka muudatused lapsekoja tupejaos wõiwad haiguse läbi tulla ja jeda haiglikult suurendada. Seesama maksab ka § 100 nimetatud wälimiste juguosade muudatuste juures.

Sellepärast on kõik need praegu nimetatud, naese kõhu küljes tuntawad, nähtawad ja kuuldawad märgid kahtlased, nad teewad jeda ainult tõenäitlikeks, et naene käima pääl on, sest et kõik need nimetatud haigused palju harwemad on kui käima pääl olek; nad

saavad veel enam ustavaks, kui teised haiguse ilmutused, nagu walud, werejooksud, kuiwamine, mis neid olusid sagedasti saadawad, mitte ei ilmu; nad saavad pea üsna ustavaks, kui päale selle alatine tähelepanemine näitab, et kõik need lapselõoja muudatused sellesamas reas ja ajajärjes üles astuwad, nagu reeglimõdulise käima pääl olekugi juures.

§ 115.

On haiglast olekut, mida käima pääl olekist kergesti ära lahutada ei saa, nähtavaks käima pääl olekust, ja kui lapselõojal mõrras taju on, ka ebaraskejalgjuuseks nimetatud. Need on halvad nimetused, mis midagi ei tähenda ja tõtt kinni katawad. Üks neist kabeist: naene on käima pääl, ehk ta ei ole jeda mitte. Wähest annab teine ehk kolmas läbikatsumine selle oleku üle seletust ja kindlat teatust. Tahab naene jeda kindlust koge saada, siis ärgu ammamoor milgi tingimisel enam üteltu kui ta teab; ta saatku naene tohtri juurde. Kaebab aga naene mõne haiglase ilmutuse üle ehk leiab ammamoor läbikatsumisel, et kõik osad reeglimõõdulises olekus ei ole, siis on tema kohus, naest koge tohtri juurde juhutada; naesel mõib wähest haigus olla, mida nüüd veel parandada saab, paari nädala pärast aga mitte enam; ehk naene on wähest käima pääl ja haige ühtlasi, ja kui ta haigus mitte otstarbekohaselt rawitsetud ei saa, on käima pääl oleku seisma jäämisest — lapselõojale furma ja ema elule hädaohu karta.

II.

Kindlad märgid.

§ 116.

Käima pääl olemine on kindel:

1) Kui ammamoor lapse liigutusi käega tunneb ehk kõrwaga kuulab (§§ 89 ja 101).

Lapse liigutusi käega tunda mõib ammamoor alles käima pääl oleku teisel poolel. Kõrwa kõhunaha pääl hoides mõib ta aga lapse liigutusi ju enne käima pääl oleku poolt aega kuulda. Naesed petawad end sagedasti ja kergesti oma kõhus tuntud liigutuste üle.

2) Kui ammamoor lapse südame tooni ehk nabanõrikohinat selgesti kuulab (§ 101). Ka see on alles käima pääl oleku teisel poolel mõimalik.

3) Kui ammamoor lapse osasid seesmise ehk wälimise läbikatsumise juures ehk emasuus muna ära tunneb. Lapseosasid läbi

kõhunaha ehk läbi eelmise tupewõlwi selgesti ära tunda võib ämmamoor ka alles käima pääl oleku teisel poolel. Muna emajuus võib ämmamoor esimest korda käima pääl olivate juures enamasti alles sündimise algul, mitmendat korda käima pääl olivate juures sagedasti 35. nädalast pääle tunda; jät ajal on ka teised käima pääl oleku kindlad märgid ju ammu platfis. Aga ajaelseite sündimiste juures on muna emajuus tundmine sagedasti esimeseks kindlaks märgiks, et naene käima pääl on.

Igaüks neist nimetatud kolmest märgist ükspäinis ei lae käima pääl oleku juures sugugi kahelda.

Kui aga üks terwet kõhtu täitema paiste tuni üle naba ulatab ja selle juures kõik need kolm märki puuduvad, siis peab ämmamoor arvama, et teha paisumisel mõni teine põhjus on, aga mitte käima pääl olek.

Ühesias päätüff.

Esimese ja mitmenda käima pääl oleku märgid.

§ 117.

Ju mitu korda on selle pääle mõeldud, et käima pääl oleku ilmunised mitte ifta ühesugused pole, et käima pääl oleku märkidel mitte ühesugune väärtus pole naeste juures, kes ju sünnitanud on, ja naeste juures, kes esimest korda raskejalgjed on. Selle põhjus on, et esimene käima pääl olek ja sünnitamine oma suguosades niisuguseid muudatusi sünnitawad, mis jäädawad on ja osalt just weel käima pääl olemise puhul õige sagedasti nähtawale tulewad. Päawahed esimese ja mitmendama käima pääl olemise wahel on järgmised:

§ 118.

Kõhu sein ei muutu pärast esimese käima pääl oleku wäljamenimist mitte enam nii põnewaks tagasi, kui ta enne olnud. Lapsekoda asub sellepärast ka 36. nädala sees enam oma sellele kõrgusele, kus ta esimese käima pääl oleku puhul oli. See asjaseis on juuresti tähtjas, kui lapsekoda põhja kõrgusest lapse koda suuruse ja sellega ka käima pääl oleku asja üle otjustada tahetakse.

Õtse selle lontuse pärast ei saa mitmendat korda käima pääl olia kõhunahk ial nii põnewaks kui esimest korda käima pääl olia juures, sellepärast võib esimese juures lapse osad palju ennemini ja selgemini läbi tunda, kui esimest korda käima pääl olia juures. Nimelt kõhunahk näitab seda lontust, nii et, kui käega reie käänu-

kohast ette ja üles hoole silitatakse, naha woltidesse wõib lükata, mis esimest korda käima pääl olija juures mitte nii hõlpsasti korda ei lähe. Selle juures tuntakse ühtlasi neid 99. ja 114. paragrahwis nimetatud narmaid, mille wanadust aga weel paremini näo järele wõib otjustada.

Rindlast wahetegemise märgits ei wõi aga neid märkised mitte pidada, sest mõnel naesel on ju algusest saadil lont kõht ehk ta saab selle, kui ta enne tubli oli ja pärast kõhnaks jäi ja isegi need narmad ehk armilised jooned wõiwad kõhu haiglastest wenitusest, näituseks weetõbest tulnud olla. Teisest küljest waadates on mõnel naesel jälle nii pingus nahk, et endised käima pääl olefud ainult õige wahke ehk ei jugugi jeda lonti pole kiskunud.

Rendest armisarnastest narmastest rääkides peab ännamoor weel teadma, et siin ainult kõhu narmastest on räägitud. Reite küljes ja kuppes leiab ännamoor üsna niijamasuguseid joonesid, sagedasti neidudel ja naestel, kes weel ial käima pääl pole olnud.

§ 119.

Rinnad (nijad) on naestel, kes ju lapsi on ilmale toonud, enamasti loidid ja nende naha pääl on sagedasti sarnased armilised jooned nagu kõhunahalgi. Need armilised jooned sünniwad rindade pääle esimese käima pääl oleku lõpul ehk ka imetamise ajal; nad ilmuwad aga ka rindade rutulise kuivamise puhul, ilma et ial käima pääl olefust fõnetgi oleks olnud. Need jooned on nagu kõhu ja reitegi juures esiotja punased, hiljem läikiwad walged.

§ 120.

Wälimiste juguofade juures leitakse naeste juures, kes ju sünnitanud on, et häbedusepragu enamasti laiem ja loidim on ja et häbedusemõlad enam üsna kinni ei lähe. Ka on häbeduse pragu sagedasti taha poole pikemaks läinud häbedusemõkkade pide-mepuuduse ehk tammi esimese jao äraoleku läbi. Häbedusemõkkade sise wõib ainult sünnitamise läbi kaduma läinud olla, siisgi jääb ta enama jao sündimiste juures terveks. Peaaegu niijama sagedasti kui tammi küljes, tekivad esimesest sünnitamisest armid eesduce esimese jaina külge, mõnikord ka kahele poole kusetoru suud.

§ 121.

Süba ennemalt mahajäämise tähtsamaid jälgesid näitab t u p p e s i s s e m i n e k. Sest ial ei puudu ühe naese juures, kes kord walmis lapse on ilmale toonud, selle koha pääl sügawad lõhed, mis neitsinahakesest ainult mirdisarnased nibukesed järele jätawad.

Wähem tähtsat wahet näitab tuup oma laiemas ulatuses. Ta on enamasti naeste juure, kess weel mitte lapsi pole ilmale

№ 11.

№ 12.

toonud, kitsam, põnewam, ja on tal ta esialgsed ristivoldid alles, mis pärast sünnitamiste läbi sagedasti kaduma lähewad.

§ 122.

Wäga tähtsad wahetegemise märgid, mis ainult õige harwa puuduwad, asuwad lapselõu tupeosas. Wiimane on esimese käima pääl oleku puhul ühetasaline kõwa ja file ja läheb tipust algades ja eemale ulatades ifka enam pehmeks; emafuu on ümmargune ja file, augukene, millesse sõrmeots küll sisse wõib panna, aga mitte terve sõrm sisse pista.

№ 13.

Kolmekümne nädalase rastejalgsuse kestuse järele läheb see tupeosa ifka lühemaks; emafuu jääb selle juures nagu ta ifka on; ainult harwa awab ta end wiimaste nädalate sees wähe, nii et sõrm läbi pääseb; siis on ta äär ifka file ja teraw.

Käima pääl oleku wiimastel nädalatel kaob tupeosa täiesti ära. Emafuu palistus läheb otse paberi õhukejeks, ja enamasti alles 40. Käima pääl oleku nädala lõpul algab rõngawormilise emafuu lahtimine.

Raeste juures selle vastu, kes ju korra ehk mitu korda lapsi on jünnitanud, on tupeosa pehmus mitmenda käima pääl oleku puhul mitmekesine, sest et jääb kõwemaid, armilisi kohtasid on. Emakasuu ei ole ka ümmargune ega file, waid teda piirawad kõwad ääred ja kaela kaanali alumine ots on trehtrimoodi lahti.

Käima pääl oleku lõpul läheb ka siin tupeosa lühemaks; lühenemine tuleb aga hiljem; ja ju enne kui ta algab, awab end emakasuu nii kaugele, et esimest sõrmejärku trehtritaoliselt lahti olewasse kaelakaanalisse wõib sisse pista ja wiimase 8 nädala jooksul ka ju munanaha juurde wõib ulatada.

Mahasaamise eel läheb kaelakaanal lühemaks ja ifka enam ja enam laiemaiks. Alga isegi 40. nädala lõpul ei ole kaelakaanal ju tupeesse weel mitte täiesti kadunud, mõlematest jääb tähtjas pära järele, mille küljes ifka weel neid armisid wõib tunda, kuni pääle jündimise alustusegi.

§ 123.

Ei olnud endine käima pääl olek mitte oma reeglikorralisele lõpule jõudnud, ehk on jünnitamisest wäga palju aega mööda läinud, siis wõiwad 121. ja 122. paragrahwis nimetatud wahed püsikesed olla. Näitab aga tupeosa ja tupeesse sissimineku praegu kirjeldatud mitmenda käima pääl oleku puhul ettetulewaid muutusi, siis teab ammamoor, et need ainult ühe endise jündimise läbi on tulnud, olgu siis, kui ehk arstilisi lõikamisi tupeosas ehk tupeesse sissiminekus ette on wõetud, mille järele ammamoorige ta küsimise pääle muidugi kostus antakse.

Kolmas päättükk.

Räima pääl oleku ajaarwamine.

§ 124.

Räima pääl olew naene tahab ammamoorige käest teada, mil jündimist oodata on.

Et igal ajal teada saada, kui palju aega reeglimööduliselt 40 nädalat wältawast käima pääl oleku ajast ju mööda on läinud, selleks on mitmesuguseid arwamise punktisid walitud.

§ 125.

1) Räima pääl oleku aega hakatakse kuupuhastuse ärajäämisest jaadik arwama.

Neid 280 päewa, mida muna oma kōsumiseks ja walmimiseks tarwitab, loetakse sellest ajast, mil muna munasarjast lahkeb. See jūnnib enamasti kuupuhastuse ajal. Et nūūd, kui muna jūgutatud on jaanud, iga kuune werewoolus järele jääb, siis arwatakse neid 280 kōima pāāl oleku päewa sellest ajast, mil wiimane kuupuhastus oli. See rehķendus ei treshma küll just mitte päewa pāālt, aga suurt wahet tal ka ei ole. Kolme pōhjuse pārast aga ei tohi meie jeda rehķendust ial õigeks pidada, isegi siis mitte, kui see aeg meil kindlasti teada on. Esitiķs jellepārast, et niisugusel korral, kus jūgutaw juuresmagamine just oodatud kuupuhastuse eel jūnnib (§ 66), mõni kord ju see oodatud woolus āra jääb; teiseķs, et mõnel naesel kōima pāāl oleku ajal weel kord ehķ ka paargi korda woolus tagasi tuleb; kolmandaks, et naesel mõnikord haiguse ehķ lapse imetamise pārast kuwoolus juba ammugi maha oli jāanud ja kōima pāāl oleķ siiski sel ajal algas. Esimesel korral on kōima pāāl oleku lõppu jelle rehķenduse järele 4 nādalat warem, teisel korral 4—8 nādalat hiljem oodata, kui ta tõesti olema jaab; kolmandal korral esiwad naesed jagedasti weel rohkem eesolewa jūnnitamise aja āle. Rõigist nendest wigadeķst hoiab āmmamoor kõrwale, nimelt lābikatsumise abil, mille juurde meie kōhe jälle tagasi tuleme.

§ 126.

Rehķnung ise on wāga lihtne. Ūheķja ūksteise järele tulewat kuud on 273 — 276 päewa pikad; nõnda on siis, et 280 päewa leida, ūheķsale kuule pārast wiimast kuwoolust puuduwad pāewad juurde arwata. Ūheķsas kuu leitakse rutemini, kui ūheķja kuu edasi lugemise asemel kolm kuud tagasi loetakse. Nõnda leitud kuu ūhe-nimelisele pāewale arwatakse nūūd, et 280. pāewa leida, webruari-kuul 4, detsembriķ ja januarikuul 5, aprilli ja septembriķkuul 6, kõigis teistes kuudes 7 pāewa juurde. (Eisapāewa aastatel tuleb nendes wiimķetes kuudes ainult 6, aprillil ja septembril ainult 5 pāewa juurde).

§ 127.

Mõned nāitused saawad jeda rehķnungi selgitama.

Ūhel naesel on nāitusēķs 10. mail wiimne kuwoolus olnud. 10. webruaril on 276., 14. webruaril 280. pāew, arwataw jūnnitamisepāew. Ūhel teisel naesel on wiimne kuwoolus 30. oktobril olnud. 30. juuli on 273., 6. august 280. pāew. Ūmberpōõrdud rehķenduse lābi leitakse jūnnitamise pāewast see pāew, mil wiimne kuwoolus oli, nõnda siis see aeg, mil kōima pāāl oleku aeg arwatawasti algas. Ūks naene jaab 14. webruaril walmi lapsega

maha, nii oli tal, kui kõik reeglimõddulifelt on sündinud, 280 päewa eest wiimne kuuwoolus. Neljateistkümnendaft webruarift on fiis 4 päewa ja üheftja kuud tagafi arwata, ehf 4 päewa tagafi ja 3 kuud edafi; 10. mail on tal wiimane kuuwoolus olnud. Üks teine naene jaab 6. augustil maha; augustikuul on 7 päewa tagafi arwata, meie arwame fiis 6. augustift 30. juuli pääle, jellest 9 kuud tagafi ehf 3 kuud edafi 30. oktobri pääle; sel ajal on temal wiimane kuuwoolus olnud.

Just karwa päält sündimine nõnda rehkendatud päewa pääle ei trehwa, nagu ju eespool tähendatud, aga kõigi teiste rehkenduste kõrwal on tal ühes läbikatsumifega kõige juurem tähtsus ja eesõigus.

§ 128.

2) Need 280 päewa on ka sellest ajast arwatud, mil jugulif juuresmagamine sündis. Üksikus juhtumifes lafeb see päew end ainult harwa käima pääl olefu wältuferehkendufeks tarwitada. Raestel pole jugutawa juuresmagamife juuresmingit ißeäralift tundmuft, mida ammamoor käima pääl olefu keftufe rehkendufeks tarwitada wõiks; ja kordadel, kus meile üheft ainfaft juuresmagamifefst teatataffe, jaame just waleteatufi. Sündis juuresmagamine tõesti üksainus kord, fiis tuleb käima pääl olefu aja reegli-mõdduline lõpp kaunis karwapäält 9 kuud hiljem.

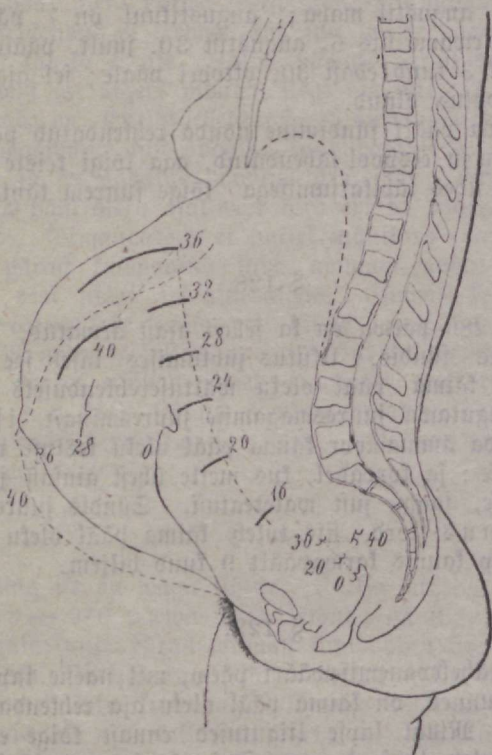
§ 129.

3) See tähelepanemifewäärt päew, mil naene lapse liikumift efimeft korda tunneb, on käima pääl olefu aja rehkendamife juures wäga tähtjas. Millal lapse liigutufed ennaft kõige efimeft korda awaldawad, tuleb lapse tugewufeft ja lapsewee rohufeft, ja mil neid tõesti efimeft korda tuntaffe, naefe tähelepanemifefst. Kõik need kolm asja ei ole aga igal puhul mitte ühejugufed. Kõige fageda-mini tunneb ema lapse liigutufi käima pääl olefu aja keffel, nõnda fiis umbes 4½ kuud enne õigeajalift sündimift. Raesed, kes ju käima pääl oliwad ja feda tundmuft ju tunnewad, tunnewad neid liigutufi warem kui need naesed, kes efimeft korda käima pääl on. Arwamifeks on see märk feda wähem tähtjas, et aja määramifeks pärast poolt aega läbikatsumine palju falgemalt otufje annab.

§ 130.

4) Sel, mis ammamoor oma asjatundlikufu käega tunneb, on tema kohta juurem tähtsus kui kõigel jel, mis käima pääl olija iße talle teatab. See läbi-

katsumine teeb võimalikuks, käima pääl olevu aja kohta ja üle kindlat otsust anda. Kui ta viimase kuuvooluse järele rehtendamise läbikatsumise järeldusega kokku seab, võib ta sündimise aja üle kaunis kindla otsuse anda, nii kuida see üleüldse võimalik on.

Pilt № 14.

§ 131.

Nelja nädala pärast. Kui kuuvoolus esimest korda on ära jäänud, tunneb kassuv vorm tupeosa ju vähe paksema olevat, ka ümmargusema, otjast pehmemä kui mitte käima pääl olevise puhul; esimest korda käima põloliivate naiste juures on emakasuu kahemotaline worm ümmargusets muutunud. (Need samad muudatused tulevad kuuvooluse ajal ette.)

§ 132.

Kahelja nädala pärast. Tupeosa wormi muutused jäävad jaksamaks. Kui ammamoor rahulikult seljale oleva naese nii läbi waatab, et ta ühe käe forme tupeosa juurde paneb ja teise käe formeotjadega kõhu poolt üle häbeduse joa kobab, võib ta, kui põis

tühi on, eelmises tupewõlwis juuremaks muutunud lapseoja koha selgesti ära tunda.

Raheteistkümnene nädala pärast. 84. paragrahwis räägitud lapseoja seisumundatuse pärast seisab tupeoja nüüd kõrgemal; selle läbi näitab ta lühem olewat. Tema ees tunneb katsum vorm läbi eelmise tupewõlwi, kui terve käsi wäljast wastu kohab, selgemini kui enne juuremaks muutunud lapsekoda. Esimest korda käima pääl olijate juures fertib tupeoja ilanahk ikka enam ja enam üles. Mitmendat korda käima pääl olijate wälimine emakasuu läheb laiema, nii et vorm sinna kergemini juurde pääseb.

§ 133.

Kuucteistkümnene nädala pärast. Tupeoja seisab jälle wähe kõrgemal ja on ju nüüd mõnikord wähe pahemale poole pöördud. Emakasuu põhi on naese otstarbelisel olekul (§ 105 ja 106) ju ainult wälimise läbikatsumise läbi kolm kuni wiis sentimeetrit häbeduselõhe kohal tunda. § 100 kirjeldatud muutused rindade juures hakkawad nüüd — kui mitte ju warem — tuntawaks saama.

Rahetekümnene nädala pärast. Tupeoja seisab jälle kõrgemal ja enam pahemal pool. Emakasuu põhi seisab wähe üle naba ja häbeduselõhe keskpunkti. Rõhu pääle wajutatud kõrw kuuleb nüüd enamasti ju lapseoja kähinat (§ 101) ja jägedasti ka ju lapse liikumist, mõnikord ka ju lapse südame tuisumist.

Rahetekümnenelja nädala pärast. Tupeoja seisab jälle kõrgemal, sellele on sellepärast raskem juurde saada ja ta näitab ka lühemaks jäänud olewat. Lapsekojapõhi seisab esimest korda käima pääl olijate juures (wõrdle § 118) vorme laiuselt üle naba, mille alumine wolt wälja wenima hakkab. Rõhu pääle wajutatud kõrw kuuleb nüüd hoolsa läbiwaatamise juures alati lapsekojakähinat, enamasti aga ka lapse südame tuisumist; ka lapse liigutused on, kui käsi kõhu pääle pandakse, ju tuntawad.

§ 134.

Rahetekümneksa nädala pärast. Tupeoja on lühemaks jäänud, ta seisab weel kõrgemal. Tema otsa juures on emasuu, esimest korda käima pääl olijate juures ikka weel alles finni, kui tajane augukene tunda; mitmendat korda käima pääl olijate juures wõib vorm kuni esimese ja kuni sinna trehtri jarnakesse augu sisse tungida. Tupeoja ees tupewõlwis wõib katsuja vorm nüüd ju enamasti lapsepääd tunda, see kaob puudutawa vorme eest ära. Lapseoja põhi seisab wiis sentimeetrit pääl pool naba, mille woldid enam ja enam ära kaowad.

Rolmekümmekahenädala pärast. Tupeoja on veel lühem, esimest korda käima pääl olijatel vähem kui üks sentimeeter pikk, seisab kõrgemal. Lapsepää on tupewõlwis tuntavam, aga veel kergesti liituv. Lapselõu põhi seisab 40 sentimeetrit, nõnda siis umbes kaelaiuselt pääl pool naba, mis nüüd enamasti täiesti kadunud on.

§ 135.

Rolmekümmekuuenaädala pärast. Tupeoja on esimest korda käima pääl olijatel ainult pool sentimeetrit pikk, peaaegu niisama pehme kui tupewõlw ise, emasuu enamasti veel kinnine lohk, mõnikord ka väikse teraw-rõngawormilise awausena tuntav. Mitmendat korda käima pääl olijatel ei ole tupeoja lühendus nii tuntav, vorm jõuab enamasti kergesti kaelakaanali läbi filedale munanahale. Tupeoja seisab väga kõrgel, taga ja pahemal pool. Läbi eelmise tupewõlwi on pää — küll ikka veel liituv, aga palju rassem kui enne, tuntav. Lapselõu põhi ulatab kuni südameaugu ja külje poole, nimelt paremale poole kuni küljeluu alla. Naba enamasti kõrge ja kõhu pääl on jooned iseäranis esimest korda käima pääl olijate juures selged; mitmendat korda käima pääl olijate juures tuleb wanadele joontele sagedasti uusi juurde.

Rolmekümmeseitsmendast nädalast kuni käima pääl oleku lõpuni taganeb tupeoja jälle sügavamale, ühtlasi aga ka ikka enam taha ristluu õõnsusesse, esimest korda käima pääl olijate juures kaob ta üsna ära, awaneb sagedasti ka vähe, mitmendat korda käima pääl olijate juures jääb ta sagedasti 1 sentimeeter pikaks, kaelakaanal muutub lühemaks ja laiemaks. Lapsepää seisab kindlasti niuete juu pääl; sagedasti seisab ta ju pooleni bekenis ja võlwi eelmise tupewõlwi alla poole tupe sisse. Lapselõu põhi langeb jälle madalamale, seisab 40 nädalal niisama kõrgel kui 32 nädalal. Põnewus kõhu ülemises jaos mis kuni 37 nädalani tõusis, annab nüüd järele, nii et käega üle lapselõuapõhja taha võib kobada. Selle wastu on kõht enam ette ja alt enam väljas. Naba on enamasti williwormiliselt väljas.

§ 136.

Nagu käima pääl oleku äratundmises (päätükk 8), nii ei ole ka käima pääl oleku aja määramises kõit märgid ühe väärtusega. Siin on lapselõu ja lapselõu suurused ikka kõige tähtsamaks märgiks. Lapse suurust vaatame välimise läbi katsumise põhjal, kui pää ju sügaval seisab, kombine seda tupe läbi. Lapselõu suurust saab reeglitorralisel wormil pääasjalikult tema seisju järele ära tuntud; siiski on just siin, mis ju ennem tähendatud sai, tähele panna, et londi kõhuga inimeste juures, nõnda

siis mitmendat korda käima pääl olijatel, lapskoda ühesuguses fuuruses mitte nii kõrgele ei ulata, kui pingul olewa kõhuga naesterahvaste juures, nimelt nendel, kes esimest korda käima pääl on.

§ 137.

Lapskoda juuruse järele on tupeosa olek aja määramise tähtsamaks märgiks. Tupeosa muutused on selgemad ja jellepärast esimest korda käima pääl olijate juures tähtsamad kui mitmendat korda käima pääl olijatel. Viimaste juures on tupeosa käima pääl oleku ühel ajal nii pikkuse, laiuse kui ka kindluse poolest väga mitmekesine, sest et endiste sünnitamiste juures sündinud muutused mitmete juures väga mitmesugused on. Tähtjas käima pääl oleku aja üle otsustamises on mitmendat korda käima pääl olijate kaelaala laiuse ja pikkuse viimastel nädalatel.

Gesolevast lapse jaost võetud käima pääl oleku kestuse aja äratundmise märgidel on vähe kindlust: nad võivad lapse walesti seisumise läbi mitmekesised olla ja saavad lapskoda wee rohuse läbi jägedasti muudetud: sest kui wett palju on, jääb eesolew jagu otjani liikumaks; wastasel korral jääb ta ju wara finni.

Kõhu nahast võetud märgid, ka naba olek, on käima pääl oleku kestuse aja äratundmiseks vähem tähtjas, nagu ju § 118 üteldud. Kõige suurem tähtsus on weel viimastel nädalatel ilmuv kõhunaha lundiks jäämisel lapskoda põhja kohal. Aga ju siin kohal peab meelde tuletatud saama, et lapskoda wajumine ju enne määratud nelja nädalat võib tulla, nõnda siis enne 37. nädalat, ja nimelt siis, kus käima pääl olekul enne ta reeglikorralist lõppu mõni sekkumus ees seisab.

Üksteistkümmes päätüff.

Suida käimapääl olijad elama peawad.

§ 138.

Ammamoor teab oma igapäewajest elutarkusest, et tervele käima pääl olijale mingit rawitust tarwis pole. Üleüldse peab ka käima pääl olija harjunud wiisil edasi elama. Aga ta paljude sümptomite jagude muudetud seisukord teeb teda nii mõnelegi wälimisele mõjule wastuwõtlikumaks, mis mitte käima pääl olijale midagi kahju ei tee, ehk wähest ainult wähe. Naene on käima pääl oleku puhul kõhustatud mitte ainult oma keha, waid ka last,

F. MUTSU
Lään Raamatukogu
Tallinnas

teda ta kannab, kahju eest hoidma. Ta astub sünnitamisele ja nurga-woodile vastu, olekule, mille läbi muidu tähtsusetu terwise eksitused kardetawateks haigusteks wõivad saada. Nende kolme põhjuse pära st peab käima pääl olija oma terwise eest iseäranis hoolt kandma. Tähele panna tulewad järgmised punktid.

§ 139.

1) Terwet puhasst õhku sisje hingata on käima pääl olijal iseäranis terwis. Ta kandku selle eest oma elutoas hoolt ja ärgu ial jään kaua wiibigu, kus paha õhk on, näituseks, kus palju rahwast koos on; niisuguses kohas wõib ta päälegi ka pigistatud saada.

2) Liikumine, nimelt wäljas waba õhu sees, on, nagu terwetele, nii ka käima pääl olijale kasulik ja tarwilik. Liigutused aga, mis keha ägedasti raputawad, nagu pikk sõitmine pahal konarisel teel ja pahas wankris, ratsutamine, tantsumine, kargamine ja muud sellejarnased, on kahjulised ja tuleb neist eemale hoida. Kehalik töö, isegi raske töö, millega naene harjunud on, ei tee sugugi wiga, muidugi ei tohi see aga keha sirutamiseega kokku käia, ka mitte kummargile tehtud saada ehk muidu kõhu pääle wajutust sünnitada. Ka juuresti wõituda ei tohi ta.

3) Riided olgu ilma ja harjumise järele. Wõlwitub kõht tõstab riided eest kõrgemale, mispärast käima pääl olija pükja peab kandma, et end ära ei külmetaks. Seelikud (undrukud) saagu üle öla riputatud, see on parem kui neid keha ümber kanda, mille läbi kõht wajutatud saab. Rindadele wõib padjad alla panna, kõik kõwasti nõõrimine aga peab kõrwale jääma. Ka sukapaeladgi ei tohi kõwasti olla, selle läbi wõiwad käima pää olijal kergesti weresooned üles turjuda.

4) Puhtus on, nagu igaühele, nii iseäranis weel käima pääl olijale väga tarwilik, kui ta terwets tahab jääda. Ta pesku jagedasti oma juguosajid ja terwet keha ja wahetagu wirgasti ihu- ja woodipesu. Sooja weega ei masta jalgu peseda, ja kas neid üleüldse külmalts ehk soojalt pesta tohib, selle üle otsustab arst.

§ 140.

5) Toit olgu tarwituse järele; on ihu juurem kui muidu, siis wõib seda rahustada, aga siiski ärgu arwaku käima hääli olija mitte, et ta — sest et last kannab — kahe eest süüa tohib. Toitufid, mis talle ei meeldi, ärgu ta ka süüa püüdfugi; uuesti ärkawatele himudele, kui need pahad ei ole, andku ta järele. Paha tundmine ja offendamine ärgu teda mitte söömaft

keelaku; just selle läbi kaobgi see jälle sagedasti ära. Siisgi ärgu söögu ta ial ühekorraga palju, niihästi käima pääl oleku algul, kui ka lõpul sünnitab see sagedasti offendamist. Paljud käima pääl olijad offendawad wara hommikul, kui nad ei neta on üles tõusnud. Niisugused peawad woodis enne sööma ja alles siis üles tõusma, siis pole offendamist karta. Puhutuks tegewaid ja raskesti seeditawaid toitusid ei tohi käima pääl olija mitte süüa, ta pangu ise tähele, mis toidud talle hääd on. Jookidest jätku käima pääl olija kõit higitsema ajawad kõrwale. On ta harjunud klaas weini ehk õlut jooma, siis tehku ta seda niikaua edasi, kuni märkab, et see talle hääks on. Üleliiguse eest tuleb hoolega hoida, ka palju kanget kohwi ja theed on kahjulik.

6) Kusele ja potile käimine on käima pääl olijatel sagedasti efitatud, ja ometi on tarwis, et see korralikult sünniks. Iga asjas ja sihis korralik eluviis, käimine wabas õhus, hommikul klaasike külma wett, paras wärske ehk keedetud puuwilja tarvitamine ja sööm wõileent edendawad potile käimist; sünniwad kinnijäämise läbi raskused, siis peab ammamoor leiget klistiri weest ehk kamillatheest wee, sirupi, piima, õli ehk seebiga tegema. Lahtitegemise rohku annab arst. Wõnikord sagedat kuseletahtmist ei tohi käima pääl olija ial wälistel põhjusel täitmata jätta.

§ 141.

7) Kõik ägedad, kõik kestwad meeleliigutused, olgu nad misugused tahes, ehmatus, rõõm, wiha, mure, hirm, wõiwad käima pääl olijale tähtsalt kahju teha ja peab nende eest sellepärast ennast wõimalikult hoidma. Nimelt hoidku ammamoor ise selle eest, et oma jutustuste läbi käima pääl olijate hirmu ei suurenda, waid ta püüdku neid weel rahustadagi.

8) Juuresmagamine ei tee tervele käimapääl olijale midagi kahju. Ta ei tohi aga mitte liig tormilik ja sage olla, waid peab alati nii toimetatud saama, et kõht selle juures wajutatud ei saa.

§ 142.

9) Rahwa seas on mitmed jalaabinõud tarvitamisel. Need teewad enam kahju kui kasu. Ammamoor peab selle eest wastutama, et tema hoolealuste juures mitte midagi niisugust asja ei saa tarwitatud. Tarwilised rohud peab arst ette kirjutama, selle juhatus ammamoor peab tähele panema ja täitma. Mõnel pool on moodiks käima pääl olijatel aadrit lasta. See teeb suurt kahju. Üsna õige harwa on sellest midagi kasu, siis saab seda aga arst ette kirjutama.

§ 143.

10) Kõrsib keegi käima pääl olija ammamoori käest nõuu, siis katjugu ta paluja digesti läbi, ja kui see seda ei taha lasta sünnida, seletagu, kui tarvilik see on. Mõnikord leiab ammamoor asju, mis reeglist välja käivad, mida enne aimata ei teatud ja millel sünnitamise juures nii ema kui lapse kohta juur tähendus on. Sarnasel korral peab ammamoor käima pääl olijale ettevaatlikult selgeks tegema, kui tarvilik see on, et arsti käest nõuu tuleks küsida. Rarindajid peab ammamoor igatahes läbi vaatama. Nimelt esimest korda käima pääl olijatel on nisanibud sagedasti imetamiseks sünnimata ja peawad selleks enne ette walustatud saama. Kui need käima pääl olefu teisel poolel alles piisefesed on, peab neid iga päew kahe sõrmega ettevaatlikult wenitama. Sagedasti on sellest ju küll; on nad aga väga sügawal, siis peab neid iga päew gummist pumbaga välja kiskuma. Seks otstarbeks on palju pumpasid olemas, kõige lihtsamad aga on kõige paremad. Pumba puudusel võib ammamoor aga ka harilist pudelit tarvitada; ta täidab pudeli ruttu keewat wett täis, walab selle siis koge jälle välja ja paneb pudeli juu nüüd nisanibu pääle. Sel kombel saab see välja kistud. Seda väljakiskumist ei tohi aga mitte niikaua toimetada, et walus hakkab. On nisanibud väga tundlikud ja lõhkewad ära, siis peab neid weega segatud rummi ehk weiniga ehk ka tamme ehk pajukooreweega pesema. On naht nende pääl paks ja kõwa, siis peab neid õliga sagedasti pesema ja koge selle järele peene seebiga.

§ 144.

Käima pääl olefu wiimastel nädalatel on nii keha kui ka meelerahu tarwis, kui sünnitamine ja nurgawoodi peab õnnelik ja reegliforraline olema. Käima pääl olija tehku sel ajal lapse esimeseks rawitjemiseks tarwis olewaid asju walmis.

Kolmas jagu.

Korralisest Sünnitamisest.

§ 145.

Sünnitamine on sündmus, milles ihufugu emast wälja tuleb, nõnda siis kaima pääl olek lõpetatakse. Seda sündmust nimetatakse ka mahasaamiseks ja ilmaletoomiseks.

§ 146.

Sünnitamine võib kaima pääl oleku puhul igal ajal tulla. Ta võib aga ka tulemata jääda. (Sellest saame § 287 rääkima.)

Nja järele, mil sünnitamine tuleb, pandakse sünnitamistele järgmised nimed:

1) Eksi- ehk enneaegne sünnitamine, see on niisugune, mis kaima pääl oleku esimese 28 nädala jooksul tuleb. Laps ei suuda veel wäljaspool emahü elusse jääda.

2) Warajane sünnitamine; see on niisugune, mil laps küll eluwõimulises wanaduses on, aga veel mitte walmis ei ole, nõnda siis kaima pääl oleku 29. kuni 39. nädalani.

3) Sigeaegne sünnitamine; see on niisugune, mis walmi lapse päewawalgele toob, nõnda siis alles pärast korralist kaima pääl oleku 40. nädalat tuleb.

4) Hiline sünnitamine. Üsna harwa järgneb sünnitamine alles pärast enam kui neljakümnet nädalat, 44, 46 ehk koguni alles 48 nädala järele. Enamasti oli ajaarwamine wale, kui laps mitte arwatud ajal ei sündinud (wõrdle § 125).

§ 147.

Loetatakse sünnitamisi ka kergeteks ja rasketeks, loomuliku-

deks ja kunstlisteks, terwiseforralisteks ja terwisewastasteks, õnnelikkudeks ja õnnetuteks, ühefordseteks ja mitmekordseteks jne. Need on kõik wahed, mille tähendus ju iseeneest selge on.

Rõige tähtsam wähe, mille järele meie sünnitamist jaotada tahame, on forralisteks ja korrawastasteks sünnitamisteks jaotamine.

Esiti, warajased ja hilised sünnitamised on iseeneest mõista iga kord korrawastased. Ka õigeaegne sünnitamine ei ole mitte alati forraline; sünnitamine võib muul viisil kui aja järele reeglisi ja korraid kordwale minna.

Korrawastastest olekust on taga pool jutt. See jagu räägib forralistest sünnitamisest.

Siis mene päätätt.

Wälja-ajawatest jõududest, sünnitamise aegadeist ja sünnitamise wäitusest.

§ 148.

Lapse loomulik wälja-ajamine sünnib pääasjalikult wäituste läbi, need on lapsekõja kofkutõmbused. Nad tulewad tahtmata ja enamasti ägeda waluga.

Wälja-ajamist aitab wäituste kordwal kõhupress, ehk punnimine, kõhu siinipigistamine hinge tagasi hoides, nagu potil olles. See punnimine tuleb osalt naese tahtmist mõõda.

Ka ematupp võib ennat tahtmata kofku tõmmata, nagu lapsekõdagi. Selle mõju pandakse aga õigeaegse sünnitamise juures wähe tähele.

§ 149.

Wäitused tulewad järgulaua. Wäheaga kahe wäituse wahel nimetatakse wäitustepauseks. Wäitus sünnitab ägedat walu, mis ristluust süle poole jookseb. See walu hakkab taja pääle, jaab aga aegamööda väga ägedaks ja kaob siis pikkamisi jälle ära. Nagu walu, nii algab ühel ajal ka lapsekõja kofkutõmbamine tasakesi pääle, muutub siis väga tugewaks ja kaob wiimaks jälle pikkamisi ära. Kofkutõmbamist tuntakse lapsekõja kõwaksminemise läbi ära, kui käsi kõhu pääl hoitakse. Kui lapsekõda ennat kofku tõmmab, muutub ta ümmargusemaks kui ta enne olnud ja, et ta naese pikali oleku korral taha poole wajuda ei saa, ajab ta ennat iga kofkutõmbamisega ühtlasi ette kõhu poole ülesse, nagu seda selgesti tunda võib. Wäituste ajal lööb naese wõresoon enamasti jagedamini kui muidu; lõpeb wäitus, jääb ka löök jälle harwemaks.

§ 150.

Wäitused on sünnitamise algul harwemad, lühemad ja wähem tõwad; mida kaugemale sünnitamine kuni lapse wälja-ajamiseni edeneb, seda sagedamaks nad saawad, seda pikemaks, seda tugewamaks ja seda walusamaks nad muutuwad. Kui wäitused sünnitamise lõpu poole kõige suuremaks on saanud, ei jää neid saatew walutundmus mitte enam ainult ristluu ja süle kohta paigale, waid ta woolab puusadesse, reitesse, sagedasti jalgadessegi laiali. Selle juurde seltsib weel nagu roojuse tühjendusele ja tusele tahtmise tundmus, punnimine saab tahtmataks; naene saab kole ärewaks, ta nägu läheb kuumaks ja hakkab punetama, ta higitseb, wäriseb, kisendab walu pärast; sagedasti tuleb ka oksendus.

§ 151.

Wäituse loomu ja nende tagajärje järele sünnitamise edene-
mise pääle jagatakse wiimane järkudesse ja antakse selle järele wäitustele mitmekesised nimed.

Sünnitamisel on kolm järku, nimelt:

- 1) emakasuu lahtimine,
- 2) lapse wälja-ajamine ja
- 3) järelsünnituste wälja-ajamine.

Seda mööda on ka sünnitamise wäitused kolme sugused: Pääle selle on weel wäitused enne sünnitamist ja teised wäitused pärast sünnitamist, nii et üleüldse wiiesugused wäitused olemas on.

§ 152.

Esimesed wäitused nimetatakse ettekuulutatuteks ehk eeswäitusteks; naeste juus on neil mitmesugused teised nimed, nagu pigistajad, kistujad jne. Nad ilmuvad sel ajal, mil lapsetoda wajuma hakkab, nõnda siis käima pääl oleku 3. ehk 4. wiimasel nädalal, esiotja harwemini ja nõrgalt, pärast aga itka sagedamini ja tugewamini. Wahel peawad nad ühe ehk mitu päewa wahet. Raesed, kes esimest korda käima pääl on, tunnewad neid enam ehk wähem suurema waluga. Mitmendat korda käima pääl olijate juures on nad enamasti waluta. Selle aja sees ja nende eeswäituste läbi kaob esimest korda käima pääl olijatel tupeosa hoopis ära, mitmendat korda käima pääl olijatel muutub nüüd ju lahti olew lapsetoja kaelataanal lähemaks. Mõlemate juures läheb ematupp pehmeteks, laiaks, kuumaks ja limaliseks, nimelt rohkeima limaeranduse läbi. Ka wälimised suguosad muutuwad enamasti pehmemaks ja laiemaks. Läbitatsuja ämmamoor tunneb neid wäitusi lapsetoja

kõwaks ja ümmargusemaks minemiseft ära (waata § 149). Mitmendat korda kaima pääl olijate juures, kelle munale emakasjuus sõrmega juurde saab, tunneb ämmamoor ka põie põnewile minemist.

§ 153.

Teine oja wäitufi on ette walmistawad ehk awawad wäitused, mida ka weewäitusteks kutsutakse. Nende tulek kuulutab sünnitamise algust; naist nimetatakse nüüd sünnitajaks ehk ka, nagu mitmel pool, lapsjahadalijsks.

Need wäitused, nii-hästi nende walud kui ka lapsejoja kofku, tõmbused, on ägedamad ja wältawad igaford kauemini kui eeswäitused; nad tulewad sagedamini ja korralisemalt, wahetjad on lühemad, enamasti mitte üle weerand tunni. Üsna harufordadel puudub ka awawatel wäitustel walu, ehk jee on tähtsufeta.

Korralise wäituse juures saab lapsejoja iga punkt põhja poole tõmmatud. Emakasjuu ääred peawad selle läbi kooft lahti minema, lapsejoja juu ennaft awama ja — laiendama.

§ 154.

Emakasjuu lahtimineku läbi saab ifka juurem oja munast emakasjuus paljaks. Üks weel jurem oja munast saab lapsejoja seina küljest lahti, sest et jee ennaft üles poole fisktudes muna päält ära koorib. Et aga sõelanahk, mis lapsejoja ilanahaks on, juuremalt ojal muna külge finni jääb, siis peab tema ära katkemine lapsejoja küljest wahet werejookfu sünnitama. Beri on wäljawoolawa lima peenikeste kiududega segatud. Seda pisikest werejookfu, mis emakasjuu awamisega ühes käib, nimetatakse „tähenduseks“; ta tähendab sünnitamise algust.

§ 155.

Et lapsejoja ruum kofkutõmbamise läbi vähemaks jääb, astub igaford wäituse ajal ihusoomill emakasjuusse ja aitab niwiisi teda laiendada. Selle lapseweega täidetud mumanaha iga wäituse juures wäljamineku kohta emakasjuusse üteldakse: „lapsewill asub platsi“. Wäituse järele läheb lapsekoda jälle laiemaks ja will jääb jälle lonti. Kui aga emakasjuu ju täiesti lahti on, nii et sellest ainult weel pisikest palistust niuete seinte ees ja kõrwal tunda on, üteldakse; „emakasjuu on kadunud,“ — siis jääb lapsekoda ka ju wäituste wahetjal vähemaks, siis peab will ka pääle wäituse põnewaks jääma, „ta on katkemiseks walmis“. Lähema tugewa wäituse ajal katkeb will ja esimene lapsewesi woolab wälja.

§ 156.

Sellel on esimene, awaw sünnitamisejäre, möödas; aga — pandagu tähele, mitte lapsesee wäljajoomine, waid emafasui täieline lahtimine on see, mis esimese sünnitamise järgu lõppu tähendab. (Korrawastastel kordadel mõib will nimelt waremini, aga ka hiljem katkeda.)

§ 157.

Nüüd tulewad wäitused kas ühtejärke ehk harwematel kordadel $\frac{1}{4}$ — 1 tunniiste waheagade järele suuremas ägeduses ja sageduses. Need on teise sünnitamise ajajärgu wäitused ja kutsutakse neid punnimise, ajamise ja ka lapsesäitusteks, sest et nad lapsesäitustesse ja ka sellest läbi wälja ajawad. Punnimise wäitused on, niisama kui awawadgi wäitused, terve lapsesoja üleüldises kofutõmbused; lapsesoja terve siisu jaab nende läbi tugewa wajutuse alla pandud; ja et ainult end praegu awawas emafasuus seda wajutust ei ole, taganeb laps wäituste surumise eest ifka enam ja enam emafasui poole.

§ 158.

Ajamise wäitused sünnitawad enam kui awawad wäitused seda ägedasti tungiwat tundmust, mida elutundmata emad mõnikord potile tahtmiseks peawad. See tungiw tundmus kutsub sünnitajat nagu tahtmata kaasapunnimisele, ta otsib kätele ja jalgadele kindlad toed, hoiab hinge finni ja punnib nagu potilgi, „t o i m e t a b w ä i t u s i.“

See wäituste toimetamine mõjub wäljast lapsesoja pääle väga lihtsalt, taistab seda weel kõrgemale tõhus ülestõusmise juures ja aitab sedawiisi — kuna ta lapsesoda toetab —, ette poole nihkumat last wastu seiswaid taistusi ära mõita.

§ 159.

Kui lapsesöö oma kõige jämedama kehaga emafasuus seisab, üteldakse: „t a s e i j a b k r o o n i m i s e l“. Kui ta niuete põhja on jõudnud, surub ta tammi ja püraoolika iga wäituse juures ägedasti ette ja alla, „t a s u r u b p ä ä l e.“ Siis tuleb ta laiali lahti tungitud häbeduse mofkade wahel nähtawale, „t u l e b l ä b i l o i k a m i s e s s e.“ Wäituse walude juurde tuleb nüüd weel kange wälimiste sugubfjade pingule kistumise walu lapsesöö pääl läbi. See walu suurendab wäitust, annab sünnitajale tugewamaks kaasapunnimiseks asja ja paneb sagedasti kõik liikmed ja terve keha

wärisema. Sellepärast nimetatakse neid wiinseid-ajamise wäitustsi ka raputusewäitusteks. Iga niisugune raputusewäitus ajab lapse pää ägeda walu saatusel enam häbeduselõhe sisse edasi. Wäituste wahel taganeb ta, esiotsa enam, siis aga iffa wähem ja wähem, jälle tagasi, just nagu esimeses sünnitamise ajajärgus williga lugu oli, kuni ta wiimaks jämedama kõhaga ka wäituste wahel ajal häbeduse prao sisse seisma jääb, „ta on läbi läinud“ — „ta on läbi läinud.“ Kõige suurema waluga ajab teda siis lähem wäitus üle tammi wälja, „läbi läbi.“

§ 160.

Waludel ja wäitustel on nüüd sagedasti lühike waherag, siis ajab üksainus ehk ka paar wäitust lapse muu tehaosa wälja; sellele järgneb lapsewee ülejääk, „nõndanimetatud „teine wesi“. Sellega on teine sünnitamise ajajärg, wäljaajamine, lõpetatud. Terwe lapsekoda on kottutõmbamise läbi palju vähemalt saanud; ka see koht, kus emakook kinni istus, on wähenenud. Emakook ise ei saa ennast kottu tõmmata, sellepärast sai ta lapsewilli kottutõmbamise läbi selle seinast ju suuremalt osalt lahti tehtud. Selle juures katkewad suured werejooned, mis emakooki lapsekojaga ühendawad. Wälimine werewoolus järgneb sellepärast sagedasti otse lapse wälja-ajamisele.}

§ 161.

Nüüd algab kolmas sünnitamise ajajärg — järelsünnitus. Lapsekoda on nüüd kui kõwa, ümmargune kogu üle häbeduseluu, kuni naba lähedale ulatades, läbi lonti jäänud kõhulae tunda. Emakook, munanahad ja üks osa nabanööri, ühestoos järelsünnituseks nimetatud, on alles lapsekojas. Lapsekoja seinast woolaw veri tungib lahtise emakooki tühja muna õõnsuse sisse. Natuke wõib tuleb enamasti ka wälja, aga wäline werejooks wõib sel ajal puududa, kui nimelt munanahad alles ümberingi lapsekoja seinade küljes kinni on.

Pilt № 15.

§ 162.

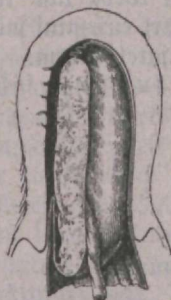
Järelsünnituste lapsekojast wälja lütamine sünnib wõte kottutõmbuste — järelsünnituse wäituste — läbi, mis niisama kui endised

väitused ämmamoorist läbi katsumisel võivad ära tuntud saada, mida aga paljud sünnitajad, nimelt need, kes esimest korda sünnitavad, sugugi ei tunne. Iga järelsünnituse väituse puhul tuleb suguerd välja. Väitused kihutavad emakoogi ematupe sisse. On palju werd emakoogi taga, siis ajab see teda ka kohe kuni juguosade ette. Enamasti jääb ta aga esiotja tupemõlvisse peatama; munanahad on ka nüüd alles osalt lapselõnga seina küljes kinni. Et järelsünnituse pikem viibimine tupes kahjulik on, siis peab ämmamoor seda säält välja kiskuma, nagu tagapool õpetatakse.

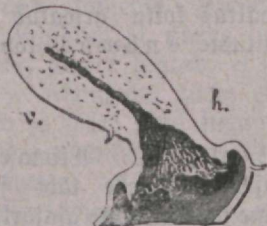
Pilt № 16.

Kui lapselõnga sein kohe lapse taga ennaft hästi kofku tõmbas, siis on werejooks sellest järelsünnituse ajal ainult vähene. Siis ei saa ka emakoof muna sisse tuubitud, ja sündinud päramistel pole siis mitte üle weenahk välja poole, vaid werine külge, mis lapse lõnga seina küljes kinni oli.

Pilt № 17.

Reedjamad väitused, mis järelsünnituse ja tema taga seiswa were välja ajavad, teevad lapselõnga seina jälle lühemaks ja kindlamaks. Suurte werejoonte seinad saavad selle läbi üksteise vastu vajutatud ja nende awauseid kinni pigistatud, nii et ühes väljajamisega ka werejooks otja lõpeb ehk vähemalt väheseks jääb. Need väitused suruwad lapselõnga tagumise seina kitsalt eelmisega kofku, nii et lapselõnga iseäranis eesi poolt taha poole vähemaks ja lopergujemaks saab, mida väljast kohan käsi selgesti ära tunneb. Lapselõnga kael jääb esiotjaveel laiaks ja lonti tupemõlvisse rippuma, nagu oleks ta kattine.

Pilt № 18.

On järelsünnitus ema juguosadest lahkunud, siis on sünnitamise otsas ja sünnitajat kutsutakse nüüd nurganaeseks ehk nurgawoodiliseks.

§ 361

Ka nurgawoodis tõmbab ennaft lapselõnga veel mitu päewa aeg ajalt kofku ja saab selle läbi vähemaks. Reid kofkutõmbusi tunnewad iseäranis need naesed, kes ju ennemalt lapsi on ilmale toonud; neid kofkutõmbusi nime-tatakse järelväitusteks.

§ 164.

Nõnda on siis kolm sünnitamise-ajajärku olemas:

- 1) Awamise ajajärk,
- 2) Wälja-ajamise ajajärk ja
- 3) Järelsünnituste ajajärk.

Selle wastu aga on wiesjuguised wäitused olemas, jst et ka enne ja pärast sünnitamist wäitu ei tuleb.

- 1) Eeswäitused, ettekuulutawad wäitused — raske-
jalguised wäitused
- 2) Awawad, ettevalmistawad wäitused
- 3) Ajamise wäitused, lapjewäitused. } sünnitamise
4) Järelsünnituse wäitused. } wäitused.
- 5) Järelwäitused — nurgawoodi wäitused.

§ 165.

Sünnitamise wältus on väga mitmekesine. Naistel, kes ju sünnitanud on, nõnda siis kes mitmendat korda last ilma-
toowad, läheb esimene ja teine sünnitamise ajajärk rutemini mööda.
Järelsünnituste ajajärk on esimest korda sünnitajatel lühem.

Korralise sünnitamise kestmine wältus on eist
korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg	16 tundi,
Teine sünnituse aeg	$1\frac{3}{4}$ "
Kolmas sünnituse aeg	$1\frac{1}{4}$ "

Kokku	18 tundi.
-------	-----------

Mitmendat korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg	10 tundi,
Teine sünnituse aeg	1 tund,
Kolmas sünnituse aeg	$\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tundi

Kokku	12 tundi.
-------	-----------

Need sünnitamise wältuse kestmised arwud leiti selle läbi, et
10,000 loomulikult lõpetatud sünnituste wältus kokku arwatud ja
10,000 läbi jagatud sai. Korraliste sünnituste enamus lõpeb
lühema aja sees.

§ 166.

Ennemalt jaotati sünnitamine wiide ajajärku. Wiimaseid
eeswäitu nimetati esimeseks sünnituseajajärguks, selle läbi jäi
awamise ajajärk teiseks; lapse wäljaajamine jaotati kahte ajajärku,
nii et kuni sisselõikamiseni kolmas, kuni lapse täielise sündimiseni
neljas rehkendati. Järelsünnituste ajajärku kutsuti siis wiimast
sünnitamise ajajärguks.

Teine pää tükk.

Jüda laps niuetest läbi läheb, sünnitamise mehhanismusest.

§ 167.

Korraline beken (naine) on parajasti nii lai, et walmis laps sellest waewalt läbi minna wõib; wälja-ajawal jõuul on bekeniruumis tähtsaid takistusi ära wõita.

Sga juurem lapseoja, mille läbimõõt bekeni läbimõõdu peaaegu ära täidab, nõnda siis pää, õlad, perje, leiab, kui ta bekenist läbi läheb, selle seinade poolt tugewat wälistõuke, mis teda määratud pööramise tegema sunnib ja teda sellest sühist, mil teda edasi aetaks, mitmetpidi ära pöökama paneb. Seda nimetatakse sünnitamise mehhanismuseks.

§ 168.

Esiti peab bekenist läbimine lapseoja juhtjoone sühis liituma. Juhtjoonel on teine sühit kui see, milles laps aetakse. Last wäljaajawa jõuu sühit on joon, mis esimesest ja tagumisest, paremast ja pahemast lapsekojaseinast ühewõrra eemal seisab. See joon on, kui lapsekoda naese seljaki olekul kõhu tagumist seina wastu puusaliide kohal seisab ja umbes 22 sentimeetrit pikk on, 11 sentimeetrit esimese puusaliide ees ja jookseb säält kehet emalasuud ja bekeni awaust läbi. Juhtjoon läheb wäljaajawa jõuu sühist pistikeses bekenis esiti natuke taha poole, siis ette poole. Keskmiselt lapseoja, kui ta, näituseks pää, terve wäike bekeni läbimõõdu täis täidab, saab sissiminekul tugewamini eelmist, wäljaminekul tugewamini tagumist bekeni seina wastu surutud, ja et need seinad pöök on, libiseb ta nende päält ära, muidugi teada, et selle juures wäljaajaw jõud wähenenud saab. Sellest siis tulebgi, et wäljaajamise algul eesolewa lapseoja eelmist bekeniseina wastu seisaw külge rutemini edasi nihkeb ja nõnda jügamamale jõuab ja katsum vorm kergesti tema juurde ulatab; et sellewastu pärast, bekeni wäljaminekust, tagumise bekeniseina ääres olew külge tugewas loogas alla ja ette nihkeb ja selles sühis jüguosadest lahkeb, kuna eespool olew külge siin pööramisepunkti on ja täitsa wagu siin seisab. See loogajarnane liitumine on loomulikult igakord bekeni ristlähimõõtjas seiswa lapseoja läbimõõdu pööramisega ühendatud.

§ 169.

Teisest libiseb lapsekojast wäljaatunud lapseoja bekenis oma juurema läbimõõduga igakord bekeni juuremasse läbimõõduks,

nii et siis enamasti bekeni wiltu läbimõõdusse sisseastunud lapseoja juurem läbimõõt bekenikihuse pääl, kus istmeastlad oma sidemetega rist- ja wiltuläbimõõtu kitsendavad, peaaegu täiesti õigesse läbimõõdusse astub. Bekeni väljaminekus jääb eesminew lapseoja sellesse jamaesse olekusse, sest et bekeni õige läbimõõt perseluu taha- wajumise läbi suurdub ja sest et ta, niipea kui ta laieneb, juurem on, kui wiltu läbimõõt.

Nõnda on siis lapseoja edasinihtumine loogataoliseft ja fruuwitaoliseft liikumiseft koos; loogataoline liikumine on juhtjoone sihis, fruuwitaoline saab bekeni õige- ja wiltuläbimõõdu läbi ettekirjutatud.

§ 170.

Ragu lapse ainus korraline seis ta päälaseis on, nii on ainus korraline sünnitamine päälaseündimine ja päälegi ettepööratud pisi- keste fontanellega.

§ 171.

Päälagi, mis enamasti käima pääl oleku lõpul end kindla- mini bekeni sissemineku pääle asendas, jägedasti ta ju kaunis sügawasti bekenisse astus, kus katsuw käsi teda ju tupewõlwis tundis, saab tihti ettekuulutatute ja esimeste awawate wõituste läbi, mis lapsewett wastu emakasjuud ajawad, jälle natuke üles- poole tõstetud, nii et ta kõrgemal ja liikuwam tunda on, jägedasti ta feestpoolt katsuwale jormelegi.

Pärast seda kui emakasjuu täiesti lahti läinud, will katkenud, ja esimene wesi välja jooksnud, saab nüüd lapseoja kofutõmbuste läbi paljas pää bekeni sisseminekusse ja emakasjuusse sisse pressitud. Tema seis on terve lapse järele, kõige jägedamini (esimene pää- laejeis) pahemale ja natuke ette poole pöördud pisi- keste fontanellega. Sellest jookseb noolepalistus paremale ja taha juure fontanelle juurde, mis, niikaua kui pää bekeni sisseminekus seisab, katsuja jorme läbi kositaw on.

§ 172.

Pää nihkub nüüd wõituste jõuu läbi alla bekenisse, muidugi teada 168. paragrahwi kirjeldatud juhtjoone sihis.

Wõitused mõjuwad lapseojakeses ja lapseojapõhjas lapse teha pääle, pääasjalikult selgroo kaudu läheb ta jõud lapse pää pääle edasi. Et selgroog tukla küljes seisab, siis astub esiti ta tukal sügawamale, kuna eespää juure fontanellega enam tagasi jääb. Selle läbi teeb pää bekenis juurema õige läbimõõdu asemel lühema, wäiksema ja wiltu läbimõõdu. Mida sügawamale pää bekeni kit-

Samatesse jagudesse nihkub, seda enam saab ta sunnitud, seda seisu võtma. See praegu kirjeldatud päähoidmise muudatus, mis meie eneste päänikutamise sarnane on, ei muudu ial korralise päälaesündimise sünnitusemehanismuse juures. Ta tuleb 168. ja 169. paragrahvis kirjeldatud liikumiste juurde. Befeni kitsuse pääl nimelt nihkub pisikene fontanelle pahemast befeniseinast kruuviviisil ette poole vastu häbedusejuga, nii et nägu vastu ristluid seisma tuleb.

§ 173.

Niipea kui pää befenis juuremat takistust leiab, sagedasti ju süssemineku juures, sagedasti ka alles väljamineku pool, saavad liikuvalt palistuste läbi ühendatud pääfondid oma äärtega natuke üksteise üle lükatud, nimelt tagumine pääkont pääлуу tagumise ääre alla. Selle läbi saab pääлуу befeniwormi süsse litsutud ja edasi-nihkumiseks kohasemaks. Et pääлуу selle läbi vähemaks jääb, saab teda tattenahk lodemaks ja läheb moltidesse. Pikema wajutuse puhul sünnib siis pääpaistetus, mis woldid jälle sirgu kšub. Sarnane paistetus sünnib ka selle osa juures, mis kõige ees on, seda nimetatakse üleüldse sünnitusepaistetuseks, ka lapsepaistetuseks, ükšikult pääpaistetus, näspaistetus, jne., selle järele, mis osa ees seisab. Nagu iga liige üles paistetak, kui see paelaga kõvasti kinni seotakse, nii paistetak ka emakasjuust ja befenist piiratud lapseosa kõige jämedamast kohast üles. Veel enam tuleb sünnituspaistetus juures see asi tähelepanemise alla, et see jagu lapsest, mis emakasjuust välja waatab, vähema wajutuse all seisab, kui teine juurem osa, mis lapsekojas seisab ja sellepärast wäituste wajutuse mõju all on.

§ 174.

Nii jõuab pää kuni befeni väljakäigusse. Siia jõudes on wõlviitud päälagi vastu häbeduselooaga kumerust, kuna lapse kufal häbeduseluu tagumist külge vastu saab wajutatud; lõug on tugewasti lapse rinda vastu wajutatud, nagu on ristлуу dõnestuse poole pööratud. Lähels pää selles sšhis ja sešus edasi, siis wõiks ta ainult läbi tammi ja pärasoolika minna. Wäitused ajawad teda selles sšhis ja selle läbi saavad befenipõhja ja pahemad osad, nimelt aga tamm, kangešti põnewile kistud ja rebitud; aga takistus mida nad pääle teewad, sünnib seda ette häbeduselõhe poole nihkuma. See sünnib järgmisel wiisil. Wäitused ajawad tagaküljega vastu häbeduselõhet seiswa pää ifka kindlamini befenipõhja vastu, nad ajawad ühtlasi ka lapse keha ifka kindlamini befeni süsse. Münd tungib nüüd lõua oma ees ja selle läbi peab lapse kufal ja pärast ka otšaešine tammist ja istmeluud ifka enam

alla ja taħa poole suruma. Bekeni põhi, mis lapse edasinihtumist taitistas, jaab selle läbi ifka enam mildatama oletu wäljaajawa jõuu wastu ja selle mildoka pinna päält libiseb pää wiimaks, kuna lõug rinnast kaugele tuleb, häbeduseprao wahelt nähtawale. Selle juures seisab lapse kufal tõwasti häbeduselooga küljes, pää saab ise omarihtlähimõõdu ümber keeratud, tagapää astub ette poole, kuna päalagi, otfaesine ja wiimaks nagu kange tungimisega üle tammi jaawad nihutatud. Pää läheb bekeni juhtjoones häbeduseosadest wälja.

§ 175.

Nüüd on pää sündinud. Kuna see sündis, astusiwad õlad bekenisse. Nagu pää, nii on nemad sunnitud, oma suurt lähimõõdu bekeni kitsuses bekeni õige lähimõõdu poole keerama. Selg jääb selle juures, nagu ta ennegi oli, pahemale poole ja wahelt ette; parem õla topib ennast häbeduselooga alla ja pahem jaab, nagu enne pää esimene külg, üle tammi wälja wajutatud.

§ 176.

Pärast seda kui pää suguosadest lahtus, polnud temal enam tarwis kindlat seisu wõtta, ta keeras oma näo jälle, nagu ta enne olnud, enam paremale poole. Kuna õlad bekenis end keeramad, teeb ka pää loomulikult nende keerutuse taasa ja nagu pöörab end nüüd otseti ema parema reie wastu. Seda liikumist kutsutakse lapsepää wälimiseks keeramiseks.

Lapse muul kehal on vähem lähimõõdu, need ei täida bekenit mitte täis. Pää ja õlad on ka bekeni sees ja küljes olewad pehmed jaod ju nii laiaks teinud, et muu keha osa igas seisus jellest läbi wõib minna. Nõnda siis jääb lapse keha enamasti jellesse seisusse ja sihisse, mis tal õlade läbi mineku puhul oli ja jaab paremale poole pöördud tõhuga ema reite wahelt wälja aetud. Mõnikord pöörab laps ennast weel puusast lähimineku puhul sel wiisil, et tema nagu sinna poole waatab, kuhu emagi nägu.

Pääpaistetuse tuleb selle seisu juures sündimisel paremapoolse päälaeluu küljes pisikesel fontanelle juures ette.

§ 177.

Teise päälaelu seisu juures, kus lapse seljapool ja nõnda siis ka pisike fontanelle paremal pool seisab, ja pahem päälaeluu ees on, on sündmus niisamajugune. Ka siin keeras pää bekenikitsuses õige lähimõõdu poole, ja pisike fontanelle tungib paremalt poolt häbeduse looga alla. Sündinud pää pöörab näo

pahema reie poolt, pahem äla astub häbeduslooga alla, laps saab pahemale poole pööratud kõhuga ilmale toodud ja lapsespaistetuse asub pahemapoolse päaeluu küljes pisikeste fontanelle juures.

§ 178.

Teise päälake seisju juures on mõnikord, kui pää bekenisse astub, pisike fontanelle enam taga poole. Sääb on seaduseks, et pää warsti noole palietusega bekeni ristlähimõddus, siis ta wastuseiswas wiltu lähimõddus ennast keerab, nii et pisike fontanelle ette seisma tuleb.

Kolmas päätükk.

Kunda sünnitajad ennakst peawad hoidma ja mis ammamoorig korralise sündimise juures teha on.

§ 179.

Korraline sünnitamine lõpeb loomuliku wäljaajamise jõuu läbi ema ja lapse kasuks. See jõud toob lapse ilmale, mitte ammamoor. Sellepärast algab alles pärast lapse sündimist ammamoori päris töö ja toimetus.

§ 180.

Süügi on aga ammamoori kohused ju terve korralise sünnitamise wästuks wäga tähtsad. Ta peab selle eest muret kandma, et kõik emale jääks, mis korralist sünnitamist tahtistada wõiks; ta peab selle eest muret kandma, et kõik tähele pandud jaaks, et korralik oleks lõpuni alles jääks ja et ema ja laps ta pärast sündimist ja sünnitamist teriwed oleksiwad; ta peab hoolsa pärimise, tähelepanemise ja läbitatsumise läbi kõik sünnitamise ajajärtusid tähele panema, nii et mitte kõige pisemgi korrawastane oleks ta silmist ei kaoks, sest iga kõrvalamineku juures tuleb kõik selle järele, kui õieti ja kui õigel ajal ammamoor oma kohuseid täidab, nagu ta seda selle raamatu kuuendamast jaoist selgesti leiab.

§ 181.

Tuleb ammamoor naese juurde, kes last ilmale tuua mõtleb, siis peab ta pärimise, küsimise ja läbitatsumise waral oma järgmistele küsimistele pääle wastust anda oskama:

- 1) Kas naene üleüldse käima pääl on?
- 2) Kui kaua juba on ta käima pääl?
- 3) Oli naene terwel käima pääl oleku ajal terve ja on ta seda ka praegu?
- 4) On sündimine ju alanud?
- 5) Kui kauget on sündimine, kas on wäitused jageduse, wäituse ja tugewuse poolest otse sünnituse aja kohased?
- 6) Elab laps?
- 7) Kudapidi laps on?
- 8) Kuda on beken, kuda juguofade pehmed jaod?
- 9) On naene enne sünnitanud ja kuda on need sünnitused lõppenud?

§ 182.

Wastust ühe ehk mitme eespool seiswa küsimiste pääle teab ammamoor ju endiste järekküsimiste ehk läbiwaatamise läbi anda. Ka siis, kui naene tolle hoopis tundmata, saab ta ju esimese katsumise järele küsimiste pääle: kas naene käima pääl on, kas sündimine alanud, kas laps elab ja kuda ta seisab, wastust anda wõima ja seda ilma küsimata. Ammamoor peab aga teadma ja mõtlema, et kõigi nende küsimiste pääle wastust waja on. Ammamoor teab ka ju sellest, mis siamaani õpitud, mida ta järekküsimise, mida läbiwaatamise kaudu teada saab, ta ei saa walus hoigawa naese käest mitte küsima, kas ta käima pääl on ehk kuda ta laps seisab.

Ammamoor algagu kuulamisega, wõtku siis wälimine läbikatsumine ette ja alles siis seesmine läbikatsumine, aga alles pärast 230. paragrahwis ettekirjutatud pesemist.

§ 183.

Endiste sünnituste üle otjustamine nõuab üsna iseäralikku tähelepanemist. Minult kui olekud igas sühis needjamad oleksiwad, peaks ka sünnitamise käik jälle seesama olema. Pärastised sünnitamisjed on enamasti kergemad kui esimene, sest et sünnitamise tee laiem on. Aga pärastised lapsjed on enamasti ka juuremad kui esimene. Lapse olek, seis jne oliwad endiste sünnitamiste juures wähest ebakorralise käigu juures wähest süüdlased, wähest oli naene sel puhul ka wähem terve ja tugew, wähest oliwad ka käima pääl oleku ehk sünnitamise puhul wälised wigastused mõjunud, mis nüüd seekord wõiwad eemale hoitud saada. Aga üks ehk teine nendest juhtumistest wõib ka otse praegu eesseiswa sünnituse juures kahjulikum olla kui endistel korradel. Sellepärast ei tohi ammamoor ial endiste sünnitamiste järele praeguse üle otjustada. Ta peab

kõik endised ja nüüdsed asjaolekud hoolega läbi kaaluma, niipalju kui see tema jõuus ja võimuses seisab.

§ 184.

Siinub nüüd, et kaima pääl olek oma korralisel lõpul ja sündimine ju kaimas on, ja langewad kostused ka teiste küsimiste kasuks, siis otjustab ämmamoor jellest, et sünnitamine tõe näitlikult korraliselt jaab minema; ta teatagu neid häid lootuseid sünnitajale ja waigistagu seda, kui see kartlik on. Tema ise aga olgu kõigiti tähelepanelik ja teadku, et korratuigi igal ajal võib tulla.

On aga wastamine küsimiste pääle kahtlane ehk paha, siis peab ämmamoor end õpetuse järele selle wastu ette walmistama. Jal aga ei tohi ta sünnitajale oma kahtlusest märku anda ja teda selle läbi araks teha.

§ 185.

Leiab ämmamoor tarwiliku olewat, arsti juurde kutsuda, siis peab ta seda ka kindlasti sõnades awaldama. Soowiwad sünnitaja omaksed arsti juurdekutsumist, siis ei tohi ämmamoor sedal keeldu, ka siis mitte, kui ta kõik korras olema leiab, selle läbi wõtaks ta raske wastutamise oma pääle.

§ 186.

Niipea kui ämmamoor sünnitaja seisukorra üle on selgust jaanud, seadku ta kõik tarwilised asjad korrale.

Sünnitamise tuba olgu seefama, kus naene pärast nurgawoodis tahab olla. (Sünnitamise majades on lugu teine, sest et nurgawoodilised ja sünnitajad ühte tuppa ei sünni.) Kui ämmamoor walida võib, siis waligu ta sünnitamisetooks kõrge, walge, kuiw ja waifne tuba. Seleda päikesepaiste eest tuleb hoida, kõõsel tarwiliku walgustuse eest hoolt kanda ja külmal aastaajal ühesuguse soojuse eest — umbes 14 kradi R. järele. Õht olgu puhas, kanged lõhnad, hääd ja halwad, saagu eemal hoitud. Arad omaksed, üleliigsed tunnistajad, peawad anupakklikult eemal hoitud jaama. Üks ehk paar abiliit, naesterahwad, kes sünnitajale meeldiwad, jäägu tuppa. Amber ehk pott, mille pääl sünnitaja oma hädatarwitust toimetab, peab toas ehk kõrwaltoas olema; wälja peldikusse ei tohi sünnitaja mitte enam minna.

§ 187.

Sünnitamise ase saab kõige paremine ühe harilise woodi pääle walmistatud, jellesse jamasse woodisse, kus naene edespidi nurga-

woodis jaab olema. Ufe peab kaunis kindel olema. Madrats ehk dlektott on sündjad; pehmed padjad, millele sünnitaja süsse wajub, pole otstarbelised. Woodi jalutsist peab sünnitaja oma jalgadele tuge leidma. Et ennast wäituste ajal kätega finni hoida, on sünnitajale sünnitamise hilisemal ajal kergituseks, kui woodi jalutsi külge kätärätif seotakse, millest sünnitaja kätega finni wõib hoida. Sünnitamise woodi peab päälegi igas sühis nii tehtud olema, et teha selle pääl harjunud wiisil mõnusaсти puhata wõib. Missugusel korral üks määratud olek otstarbelik on, jaab üksikult õpetatud. Woodilina alla peab wahariie ehk mõni teine weefindel riie laotatud jaama, et wedelikud woodit läbi märjaks ei teeks. Sünnitamise woodi olgu nii, et sünni mõlemalt poolt juurde jaab; selle juures ei tohi ta mitte liig ahju lähedal ega liig ukse ega akna juures olla ja peab firmi läbi tõmbuse eest hoitud jaama.

§ 188.

Sünnitaja riided olgu pehmed ja laiad, aga soojad. Büksid peab maha ajama. Ratteks on kõige parem willane waipe, millele linane riie alla õmmeldud. Ammamoor kandku selle eest hoolt, et sünnitaja terve teha puhas on. Sest jellel ajal pole mitte ainult sünnitaja filmapiilkilise terwise kohta tähtsus, waid ka terve nurga-woodi aja kohta. Ammamoor pesku, kui jeda tarwis, naene puhtaks ja palmitsegu ka ta juutsed finni, sest lähematel päewadel ei tohi juukseid mitte kannida.

§ 189.

Beel kandku ammamoor hoolt, et palawat ja ka külma wett igal ajal saada oleks. Ta lastu lapse pesemise tarwis wann süsse tuua; kandku selle eest hoolt, et lapse woodi ja pesu walmis oleks ja pangu lapse nabasidemed käepärast walmis. Nende kirjeldused tulewad taga pool. Et tema omad asjad, mis pärast süles loetud jaawad, walmis peawad olema, on iseenesest mõista; niisama peawad ta oma jaoks alati pesuweini, jeepe ja kätärätifud walmis seisma, et ennast enne ja pärast seesmisi läbi katsumisi pesta wõiks. Kui ammamoor mitte iseene juures kõige juuremat puhtust süles ei näita, kuida wõib ta jeda süis oma hooalealuse käest nõuda. Üks nõuu kuse, musta ja lapsewee kogumiseks peab ka käepärast seisma, niisama ka üks puhas kaus järelsünnituse süssepänemise tarwis. Korrawastaste fordabe tarwis olgu pudel äädikat ja weidiff weini ehk rummi ehk konjati käepärast.

§ 190.

On sünnitajal isu ehk jänu, süis tohib ta jeda ka waigistada, aga mitte liiasti ja raskesti seeditawat toitu, sest et ta jeda

muidu jälle wälja ofendab. Ka higistama ajawaid jooksid ei tohi ta juua. Wärske puuwili, kõik juurewiljad, raswane ja suitsetatud liha pole mitte häa; niisama ka wein, õlu, põletatud wiin, kange kohwi ja thee. Joogiks on kõige parem wärske wesi; toitu on üldse ainult siis tarwis, kui sünnitamine kaua wältab. Piim, piim ja wesi, piim wähe kohwiga, tšäs puljongi, weega keedetud riisi ehk kaeratangupuder ja mõni sai, sellest on küll.

§ 191.

Awamise ajajärgul peab ammamoor jelle eest hoolt kandma, et küsi ja roojus korralikult wälja heidetud saawad. Kuise tühjendamiseks on jagedasti ju sünnitaja käsikimiseks küll; kui tühjendus iseistes ehk kütitades mitte wälja tulla ei taha, tuleb ta tergemini pikali olles; ka tohib ammamoor eesolewa pää, kui see tugewasti põie päale wajutab, jõrmega wähe tupewõhult üles tõsta, et küsi mööda pääseb. Wälimise läbikatsumise läbi wõib ammamoor sünnitaja juures alati tunda, kas põis täis ehk tühi on. Ei tühjene põis eespool kirjeldatud wiisil mitte, siis peab ammamoor, kuise kateedriga ära lastma (§ 544).

Musta wäljatühjendamiseks on tagast sissepritsimist tarwis; ka kui tühjendus mitte wäga ammu aja eest ei olnud on sissepritsimine tarwilik, sest see kannab jelle eest hoolt, et wäitused korraliseks jääwad. Klistiir walmistatakse jookst weest paari lusikataie õliga ja finniise kõhu juures weel natuke seepi ehk üks supilusika täis feedusoola.

Tuleb ammamoor alles pärast awamise ajajärku sünnitaja juurde ja on lapse pää ju bekenisse jõudnud, siis peab kusemine enamasti pärast sünnitamist jääma, sest et pää kusetoru kolkku surub. Ka sissepritsimine ei aita siis enam, sest et siis enam ei klistiir ega ka mustus pääst mööda ei pääse.

§ 192.

Awamise ajajärgus tohib korralikelt sünnitaja tahtmist mööda käia, seista ehk pikali olla, nagu see talle häa on; ta tohib ka magada, kui tal jaks rahu on. Tuleb wäitus, siis katseb ta end toetada. Sobwa ehk woodi annawad sünnitajale otstutud toe, kui ta pikali olemist paremaks arwas; käib ta, siis astub ta wäituse puhul tooli päale ehk toetab selja wastu seina ja känd oma ees seiswa toolileeni päale ehk haarab oma ees seiswa ammamoori kätest finni. Kõik see on lubatud, aga ta ei tohi neid tugeid ometi mitte pressiks tarwitada. Kõik punnimine awamise ajajärgul on wäga kahjulik, ta ajab willi enneaeagu katki, sünnitab

frambisarnaseid wäitusi ja teeb selle läbi sünnitamise kestwamaks ja walusamaks, wõib isegi kardetawaks jaada.

§ 193.

Ju enne ettemõetud läbikatsumist peab ämmamoor awamise ajajärgul aeg ajalt lordama. Ta katsugu jeda wäliselt kui ka seesmiselt üleüldiste reeglite järele toimetada; ta ärgu unustagu ka ennast enne ial pesemata. Ta pesku ka enne esimest läbikatsumist sünnitaja wälimisi fuguosafid ja nende ümbrusi ja loputagu ka tupp puhtaks. Ka enne iga uuesti läbikatsumist puhastagu ta puuwilla tropisega wälimisi fuguosafid, et mitte ju wäljawoolanud wedelikust sõrme kaudu jälle midagi fuguosadesse tagasi ei läheks.

Õfääranis tähele panema peab ämmamoor awamise ajajärgul ette mõetud läbikatsumisel järgmisi punktisid:

1) ärgu ta ial läbikatsumise juures emakasuu kallal rebigu, sellest tõusewad frambiwäitused.

2) ärgu ta sõrme ial kõwasti lapse willi wastu surugu, et see enneaegu ei lõhkets.

3) ärgu ta ial lapse pääd befeni wäljatäigust edasi suruda püüdu, selle läbi tõusewad reegliwastased lapseseisud.

4) ärgu ta jägedamini läbikatsumisi ette wõtku, kui see tarwilik on.

§ 194.

Tarwilik on see läbikatsumine ainult nii kaua ja nii jägedasti, kuni ämmamoor järgmiste punktide üle selgujele on jõudnud:

1) Kõige päält peab ämmamoor teadma, kas pää eespool on, sest igal teisel puhul peaks ta arsti järele saatma. Ämmamoor teab, kuida pää tundub, ta tunneb teda läbi tupe wõlwi eelmise kõhujeina juures, ta tunneb teda, kui awamine ju hästi edenenu, ka läbi emakasuu. Kui seesmine läbikatsumine ette ulatawat jagu ära tunda ei lase, wõib wälise läbikatsumise kaudu selgujele jaada, et pää ees seisab. Lapse korralise oleku puhul on lapsel ajal oma korralik muna worm, lapsel ajal põhjas tuntakse ümmargust pehmet perjet ja selle kõrwal, kõige jägedamalt paremal pool, pisikesi osafid — jalgu. Südame tufumist kuuldaske kõige waljumini küljest, enamasti pahemalt poolt ja wähe alamalt naba juurest. Üllewal pool häbeduse luud tuntakse läbi naha kindlat ümmargust pääd mõnikord selgemini kui tupewõlwi läbi. Wälimist ja sisemist läbikatsumist tohib ämmamoor ainult wäituste wahel ette wõtta, kui ta lapse seisuga ja etteulatawat oga ära tunda tahab.

§ 195.

2) Ju esimise seemise läbitatsumise puhul peab ammamoor ka emakasuid kobima ja aru saama, kas ta ka korralik on, kas ta esimest korda sünnitajate juures, kas ta wäituste waheajal pehme ja londs on. Emakasuu seisab sünnitamise algul kaugel taga pool rist-luu koopa juures ja hoiab tihti weidike paremale ehk ka pahemale poole.

§ 196.

3) Kas lapsewili alles seisab, teab ammamoor ju sünnitaja sõnade järele, kas weel ju wälja jooksnud ehk weel mitte. Rindlasmale otsusele jõuab ta aga läbitatsumise waral. Lapsewili on file ja enamasti tunneb katsumis sõrm ka tema sees olewa wee ära; selle wastu tuntakse palja pää küljes juukseid.

§ 197.

4) Kui ruttu awamine edeneb, jeda näeb ammamoor emakasuu mitmekordsest läbitatsumisest. Märkab ta, et edenemine pikaldane on, siis on küllalt, kui ta alles paari tunni järele katsub; on edenemine rutuline, peab ta ka sagedamini katsuma. Algukses on awamine enamasti pikaldane; kui wäitused ju mitu tundi ära jääwad, siis pole sellest ei emale ega lapsele kahju, ja ammamoor wõib joowida ja nõuda, et sünnitaja puhkama heidaks.

§ 198.

5) Kas wäitused korralised on, jeda tunneb ammamoor ju sellest tagajärjest ära, mis neil awamise pääle on, ja, ka kui see wäike on, täielistest waluta wäituse pausetest. Peaks aga ammamooril wäituse korralise oleku kohta kahtlust olema, siis wõtku ta wäituse ajal seemine ja wälimine läbitatsumine ette. Emakasuu läheb korralise wäituse puhul küll pingumale, aga mitte kitsamaks, põis saab ette poole jurutud. Wälimine läbitatsumine leiab lapsekoja üleüldse kindlama ja ümmargusema kui enne; kui wäitus järele annab, muutub emakasuu jälle kõrgeks ja pehmeks, niisama ka lapsekoja kere. Selle järele katsumise puhul peab ammamoor alati jeda tihede panema, kas põie sisse palju kusti on kogunud ja sellel korral ka selle tühjenduse eest hoolt kandma.

§ 199.

On emakasuu nii kaugese lahti, et ainult weel ees ja külgede pool kitsas palistus on tunda, („emakasuu on kadunud“),

fiis on lapsesill warsti lõhkemas. Sünnitaja peab nüüd rahulikult seljale maha heitma ja ammamoor peab ühe nõuu talle alla panema, kuhu lapsesesi siise wõib jootsta.

§ 200.

Rohe pärast lapsesee wäljajooksmist, nõnda fiis ajamise ajajärku algul, peab ammamoor hoolsa siisemise läbikatsumise ette wõtma. Et päälagi ees oli, teadis ammamoor juba, ka lapse seis oli talle ju enamasti wälimise läbikatsumise läbi tutaw; nüüd peab ta seesmise läbikatsumise läbi selgusele saama, kuida ees olem päälagi seisab ja kas ta ük siipäinise ette ulatab. Tema kõrwal wõiks ka käsi ehk jalg ehk nabanöör olla; sellepärast peab ammamoor ümberringi pää ja bekeni wahel hoolelitult kobama. Kuida päälagi seisab, seda tunneb ammamoor wäikesest fontanellest ära ja ka noolepalistuse siisust. Päälagi wõiks aga wee wäljajooks- misel ka bekeni siise: äigu päält ära nihkunud olla. Et see wõimalik on, fiis tohib ammamoor nüüd läbikatsumise juures pääluud ainult fergesti wajutada, wastasel korral wõiks ta muidu ise pää kõrwale nihutada.

§ 201.

Sünnitaja ei tohi nüüd asemelt mitte enam lahtuda. On ammamoor läbikatsumise läbi selgusele jõudnud, et lapse seis täiesti korralik on, fiis wõib ta lapse hädalisele lubada, et ta — kuida tal parem on — kas seljale ehk küljeli wõib olla. Aga kõit rahutu wiisklemine ja ristluude siisjepainutamine tuleb ära teelata. Küljeli olles on sünnitajale fergitujeks, kui ammamoor wäituse ajal ristluukohasid käega toetab. Sünnitajale on nüüd wäituste ajal enam tuge tarwis kui enne, ja kui talle seda antakse, jääb rahutu larseswoodiline kõige paremini paigale ja rahuliseks. Seljali olles toetagu sünnitaja wähe omad kõntsis jalad woodi jalutit wastu ja pidagu kätega woodi tulba külge pandud käterätikust finni.

§ 202.

Selles olekus wõib ka taaja punnimine, milleks nüüd lapses- hädaline tarwitust turneb ja mida talle nüüd ka lubada wõib, kõige paremini forda saata. Selle juures jaab pää padja ehk ammamoori käe läbi wähe tummargile toetatud, lapses hädaline peab hinge finni ja punnib nagu potil olles. See kaasapunimine wõib aga ainult wäituse ajal siindida, wäituse wahel wõib see wiga teha. Rajulik on see „wäituste äratöötamine“, kui wäituste taga- järg ise wäite on.

§ 203.

Ammamoor otustab wäituste tagajärje üle, kuna ta pea nende ajal, pea nende järele seesmiselt järele katjub; siis tunneb 172., 173. ja 174. paragrahwis kirjeldatud pää edasiminekut.

Pää seisju ja olekut tunneb ammamoor noolepalistuse sihist ja fontanellede seisust ära. Kui sügawal pää seisjab, otustab ta pää seisust istmeluotkade vastu. Kui sõrm weel nende wahel mahub, pole pää weel bekeni põhja jõudnud; bekeni põhi on see koht, mille juures noolepalistus reeglimööduliselt bekeni läbimöödu oma poole pöörab.

Raua wältawa wäljaajamise juures annab wäituse hääd tunnistust päaluu kontide äärte üksteise üle nihkumine ja pääpaistetuse juurus.

Ka sündimismöju lapse terwise pääl peab ammamoor silmas pidama. Pärast poole räägime sellest, mil wiisil lapse elu sündimise läbi võib hädaohusse langea. Alati aga pidagu ammamoor mees, et ta lapse terwise kohta emahus südamelööfide järele peab otust anda ostama. Ta ärge sellepärast iga 4 — 6 wäituse järele — ka siis, kui sündimine väga korralik näitab olevat, mitte kuulutamata jätku, kas lapse südamelöögid weel korralised on. Siin juures teadku ammamoor, et tugewa wäituse ajal ja kohe selle järele need südamelöögid wäheks ajaks wähenewad, mõnikord kuni poole paljuseni, ilma et sellest lapse terwisele midagi karta oleks. Ainult südamelööfide wältaw langemine ehk tõusmine tähendab hädaohu.

Kui lapse wäljaastumine warsti oodata on, puhastagu ammamoor nõrga karboli sulatusega jalgotsade ja nende umbruse küljes olev lima ja veri ära, et sellest lapsele midagi silma ei lähets ja laotagu lapse wastuwõtmise tarwis ka üks puhas lina mustema alumise lina pääle.

Isäranis tähele pangu ammamoor jeda ajajärku, mil pää „wajutama“ hakkab ja pärastoolikas ja tamm tema läbi ette aetud saawad; nüüd peab ta selle üle walwama, et häbeduse pragu ja nimelt tamm lapse läbimineku puhul terweks jääwad. Neli punkti on olemas, mis ammamoor sünni tähele peab panema.

§ 204.

Esiteks. Sel ajal, mil pää bekenisse astus, ei olnud pool istumat ehk kõrgendatud perjega aset korralise bekeni juures küll mitte tarwis, aga kahju ei teinud see ka mitte. Aga sel ajal, mil pää bekenipõhja jõudnud, oleks jarnane seis hoopis kahjulik. Nimelt saab selle oleku läbi puusafelgroog painutatud ja bekeni libastus teha poole tähtsalt wähenendatud.

Sellepärast asendagu ämmamoor naese ikka nii, et puusade koht hästi sirgu oleks. Padi wõib küll ristлуу kohal aga mitte perje all olla.

§ 205.

Pääle eespool nimetatud punkti on weel kolme punkti tähele panna, kui tahetakse, et tamm pää läbimineku puhul terweks jääks:

Peab nimelt teiseks tagapää täiesti häbeduselooaga alt väljatulnud olema, enne kui eelpää üle tammi weereb.

Kolmandaiks peab see eelpää väljaveerimine nii pikema määra sündima, et bekeni põhjas olevad pehmed jaod forralikult välja sirguda saavad.

Neljandaiks peab pää, kuni ta täiesti välja jõuab, juhtjoone sihisse jääma, lapse tukla aul peab siis kindlasti ema häbeduselooaga külge wajutatud olema.

Selle järele on ämmamooril pää läbimineku puhul weel kolm asja tähele panna:

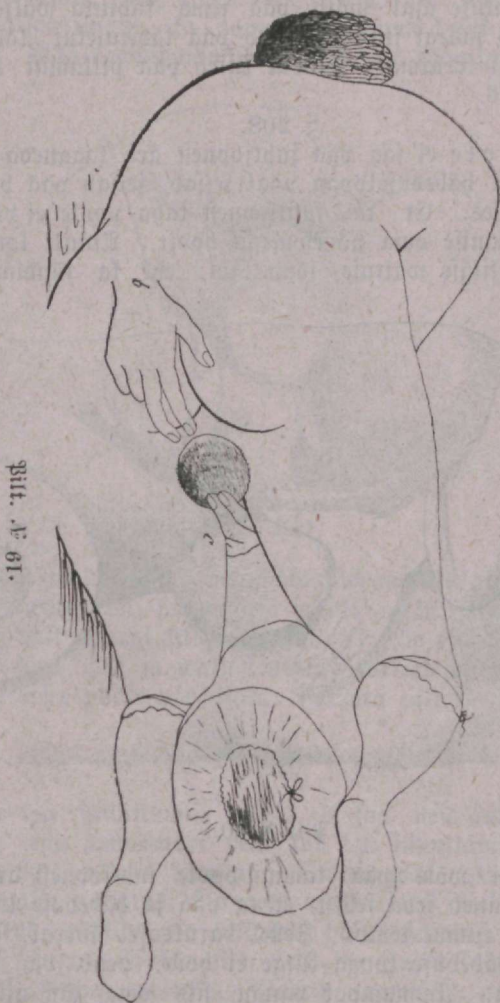
§ 206.

Mida juurem pää jämedus on, seda enam peawad bekeni põhjas asuwad pehmed osad end välja laotama ja seda ennemini läheb tamm lõhki, kui need pehmed osad küllalt ei weni. Ämmamoor toimetagu oma kohust siin järgmiselt: Igal puhul, nii pea kui pää ette poole nihkuma hakkab, kobigu ta esimese ja kestmise sõrmega järele, kas ju terve tagapää häbeduselooaga alt väljas on. Ei ole see weel mitte sündinud, siis peab ta iga wäituse järele ehk ka selle ajal nimetatud kaks sõrme kindlasti tagapää pääle panema ja selle tammi wastu maha wajutama, nii et terve tagapää häbeduselooaga alt wõiks välja tulla.

§ 207.

Range wenitus, mida tamm kannatama peab, kui pää välja tuleb, saab kergemini ilma lõhkemata forda minema, kui pää pikemini tuleb. Tammi enne sõrmedega laiendada püüda ehk teda õliga määrda, see ei tee teda mitte weniwamaks; ämmamoor kandku siis selle eest hoolt, et pää aegamööda välja tuleb. Tema keelaku kõige päält kaasapunnimine ära, wõtku naesel käte ja jalgade toetusel ära, keelaku hinge kinnihoidmisest ja lastu lapsehädalist parem kiwendada, kui tal jaks himu on, ja pööraku teda, kui ta seljalt olles punnimisest jätta ei wõi, külje päale. Selle juures hoidku ta ise lapse pääd tagasi, et see ruttu läbi ei pääseks. Reied

ja põlved saagu selle juures parajasti krõnksi kistud, nagu kõrval
seisav pilt näitab, ja põlvede wahale pandagu padi, mis reied lahku
hoiab, nii et tammile ja suguosjadele tagant wabalt juurde saab.
Et sünnitaja naene hästi riides peab olema, teab ämmamoor 188.

Pilt. N° 61.

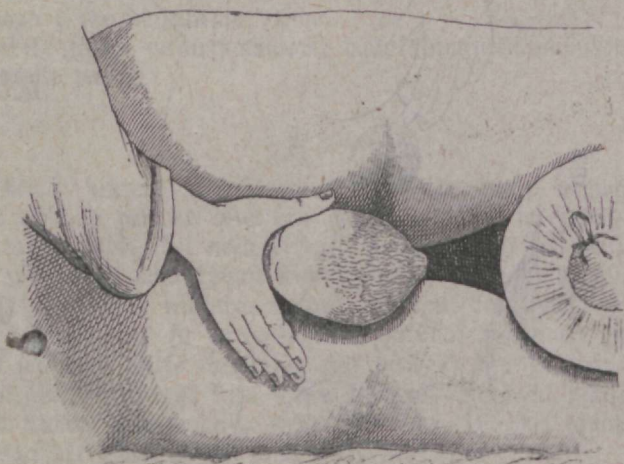
T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

paragrahwist. Riideid ei ole siia pildi pääle sellepärast joonistatud,
et ämmamoor näeks, kuida naese paigutama peab, ka seda, kuida ta
ise omad käed hoidma peab. Naene saab küljeli olles palju vähem
kaasa punnida ja ämmamoor saab tammi terawamini tähele panna,

Kui jalgali olekul. Kui naene pahema külje pääl on, siis istub ammamoor woodi parema külje päätšisse ja waatab tammi osalt filmaga, osalt sõrmedega. Läheb tammi põnewus ühe wäituse ajal nii suureks, et lõhkemist karta on, siis ei tohi ta pääd mitte enam edasi lasta. Wäituse wahel on tammil jälle aega end wenitada ja järgmise wäituse ajal wõib pää ilma kahjuta wälja weereda. Läheb põnewus jällegi juureks, peab pää läbitulekut lähema wäituse ajal weelgi keelama. Niiwisi tuleb pää pikkamisi läbi, ilma et tamm lõhkeks.

§ 208.

Et te poole ei saa pää juhtjoonest ära taganeda; kui taga-pää juur kitsalt häbedufelooga pääl seisab, seisab pää bekeni külje-täigu juhtjoones. Et ta juhtjoonest taga poole ei pörkaks, selle eest kannab tammi oma põnewusega hoolt. Minult londi tammi korral ehk üsleliigse wäituse jõuu läbi, ehk ka jündimata kaasa-

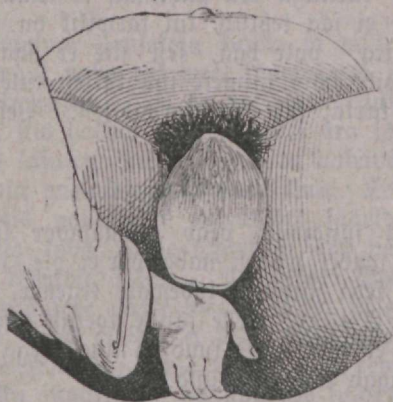

Pilt № 20.

punnimise läbi wõis pää tammi poole juhtjoonest ära põigata. Ammamoor tunneb seda sellest, et ta pää ja häbeduse looga wahel sõrmega tühja ruumi leiab. Sellel haruldajel korral, mil kullatagune mitte häbeduse looga külge ei hoia, peab pää läbitulekul tammi toetama. Ammamoor pangu siis oma käsi nii, et põial paremale, esimene sõrm pahemale poole tammi äärde seisma tuleb. (Waata pilt). Nõnda seisaw käsi wajutab nüüd tsergesti wastu häbeduse looka, nii et kullal ja kulla auk üsna häbedufelooga külge seisma tulewad, kuna lapse otjaesine ja nagu ammamoori poidla ja esimese sõrme wahelt wälja astuwad.

§ 209.

Waadatakse naese sünnitamist ta seljali olekul, siis istub ämmamoor woodi paremal ehk pahemal äärel sünnitaja jalgade juures, nagu naese näo poole pöördub. Istub ämmamoor woodi parema ääre pääl, siis kobib ta parema käe sõrmedega tefi all tagapää wäljaastumist, ka tammi põnewust kobib ta parema käe sõrmedega. Pää tagasihoidmiseks seisab üle sünnitaja parema külje

Pilt №21.

ta pahem käsi walmis. Kolmandaks käepanefuks, kui seda tammi toetamiseks tarwis on, saab naese seljali olekul nimetatud seisust parem käsi, mis tammi külge pandub, et selle esimene äär pöidla fandsu alla jääb, käsi ja wäljasirutatud sõrmed on selle juures üle rooja augu taha poole pööratud. (Waata pilt.)

§ 210.

Mitte iga sünnitamise juures ei saa neid kolme käepanefut tarwitatud, aga ämmamoor peab küll iga sünnitamise juures kõike neid kolme asja tähele panema. On tagapää häbeduselooaga alt ju täiesti wälja astunud, siis oleks asjata seda weel alla wajutada tahta. Istub päälui ise piffamisi häbedusepraost läbi, ilma et seda üleliig pingule tšjuts, siis oleks see ainult kahjulik, kui teda asjata tagasi hoida püütaks. Seisab tagapää, nagu harilikult, isegi häbeduselooaga küljes, siis oleks kahjulik, teda weel rohkem seda wastu wajutada. Tagapää allawajutamist on harwa tarwis, pää läbituleku wiivitamist (pilt № 21.) enamatel kordadel, tammi toetamist üsna harwa pää läbilõikamise puhul. Rõige enam kahju teeks aga ämmamoor, kui ta kolmandat käepanefut, tammi

toetamist, warem tarwitaks, kui tagapää täiesti häbeduselooga alt wälja on astunud. Siis tatistaks ta seda wäljaastumist, ja pää astuks oma suurema jämedusega häbedusepraosse ning tammi lõhemist oleks siis weel dieti karta.

§ 211.

Kui läbiastum pää pärajoolikast rooja wälja litsub, siis peab ammamoor seda rätifuga ära pühkima, et tema ega ka sünnitaja rohkem mustaks ei saa tehtud, kui tarwilik on. Tammi kobawat lätt rätifuga katta, pole hää, sest siis ei saa tammi põnewust hästi tunda. Rõike, mis inimese ihu küljest tuleb, ei tohi ammamoor puutumast karta, kui seda tarwis on. Pesuwett ja seepi on ju küllalt.

§ 212.

Pärast pää sündimist peab ammamoor lapse kaela ümber kobama, kas selle ümber wahest nabanõör ei ole, sest kui asi nii on, peab ammamoor seda niipalju lodewaks tegema, et õlad sellest läbi wõiwad pääseda (§ 452). Selle järele toetab käsi pääd, et ta alla ei wajuks; siisgi ei tohi lapse suud ja nina käega mitte kinni katta, sest mõnikord hingab laps ju nüüd.

§ 213.

Kui lähem wäitus tuleb, mis õlad wälja ajab, peab tammi juures olew käsi iga kord selle eest hoolt kandma, et eespool seisaw õla läbitulekul kindlasti häbeduselooga najal seisaks. Õlade sünnitamise juures peab siis igakord tamm toetatud saama. Kui seda mitte ei sünni, lõhleb tamm mõnikord weel õlade läbituleku puhul. Hästi rohkendatud wajutus wastu häbeduselooga, wajutus, mis aga läbitulekut mitte tatistada ei tohi, ja tamm jääb kindlasti terveks.

§ 214.

On õlad läbi astunud, siis läheb siamaale tammi küljes seisaw käsi enamasti weel sellesama wäituse juures lapsega kaasa. Laps peab nii wastu wõetud ja maha pandud saama, et nina ja suu wabalt hinge wõiwad tõmmata ja nabanõör lonti jääb; rebida nabanõõri kudagi wiisi ei tohi, see wõib nii lapsele kui emale kahju teha.

§ 215.

Järelsünnituste ajal peab ammamoori tähele panemine ema ja lapse wahel jaotatud olema. Sünninud laps, kes enamasti alles

niüd tšendama hakkab, peab emaga paariks minutiks ühte jääma. Sel ajal katsugu ämmamoor lapsetoja järele, kas see ta kindlasti kinni on läinud, nii et werejoofsu tarta pole ja kas jään vahest weel mõni teine laps jees pole.

Siis puhastagu ta lapse nägu puhta feedetud wee sisse kas-
tetud puumillatopiga limast ja wereft ära.

§ 216.

Leidis ämmamoor lapsesõja kindla ja piisitse olema ja oma põhjaga wähe all pool naba ehk weel sügawamal seiswat, ja hingab ja hingab laps korralikult, on ka nabanööri tufsumine täiesti ehk peaaegu kadunud, siis hakkab ta nabanööri ära loistama.

Nelja sorme laiuselt nabaft seob ta nabanööri ühe ehk kahe põlvkorrelaiuse kindla paelakefega kõvasti tinni. Kolme sorme laiuselt edasi lõikab ta siis nabanööri nabanööri kääridega latki, keerab lahtise otsa seotud koha poole tagasi ja seob paelaotsjad selle üle veel kord kahte kõmasse jolme. Nabanööri sidumise juures peab ämmamoor ijeäraniis selle pääle vaatama, et ta ei-ema ega lapsepoolist nabanööri otsa rebida ei tohi. Ema poolse otsa rebimine mõiks lapselõijas werejooksu, lapse poolse otsa rebimine naba juurde kardetatavat põletikku sünnitada. Ka sidumise juures peab ämmamoor ettemaatlil olema, et nõör ei katkeks ja ta seda wiisi nabanööri wästu tahtmist ei rebiks.

Mitmel pool on moodiks, nabanööri kahest kohast kinni siduda ja siis jeda kahe sõlme wahelt läbi loigata. Rahjulil see üsna ei ole, aga tarwilik ka mitte, päälegi kui sidumine ruttu peab sündima ja ännamooril aega ei ole. Ema poolsest otjast ei tule tilkagi werd wälja.

§ 217.

Pärast seda kui nabanõor kinni seotud, tuleb lähem tähelepanemine jälle ema poole pöördma. Lapz saab sellepärast sooja rätiku sisse mäsitud ja ühe mõisliku naese tätte antud ehl ka mõnesse kindlasse kohta asendatud, ja ämmamoor waatab jälle uuesti järele, kas lapseloda ka nüüd kindlasti kinni ja kas werejooks sellest wälle on; ta kuulab järele, kas sünnitajal weel walu on ja kuida ta muidu ennast tunneb, ja paneb iseäranis seda tähele, kas naese terwes oletus werejooksu märgata poole. Wälimise läbikatsumise juures pangu ämmamoor tähele, ka lapseloda ees olew põis täis wõi tühi on. Sagebästi on sündimise puhul palju kusti kottu kogunud; täis põis on järelsünnituste wäljaajamise juures talistuseks. Seia ämmamoor põie kusti täis olewat ja ei saa naenz seda tiibjendada.

siis ajagu ammamoor iseäranis ettevaatlikult kateedr siisse, et kusi sedamööda wälja jookseks.

Waiba all naese kõhu pääl seiswa käega kobagu ta nüüd ühtelugu lapsekoda.

§ 218.

Järelsünnituse wäituse tulekul muutub lapsekoda kõwemaks ja ümmargusemaks; enamasti tuleb ka werd. Riipea kui järelsünnituse wäitus algab, kobagu ammamoor selle mõju nii, et ta käe lapsekoja põhja pääl löiab. Sagedasti saab ta selle juures leidma, et lapsekoda wäituse ajal wäsemaks, nimelt kitsamaks ja lapifumaks, muutub ja ka pärast piituft vähemaks jääb, kui ta enne olnud. Siis aimab ammamoor digusega, et lapsekojateri järelsünnituse wälja tõuganud on. Järelsünnitus on siis enamasti laias, londs kaela kaanalis ja tupewõlwis, kust ammamoor ta, nagu warsti õpetatakse, ära peab wõtma.

Kui aga ju mitu järelsünnituse wäituft on olnud, ilma et lapsekoda selle läbi wältawalt pisemaks oleks jäänud, siis peab ammamoor laiali aetud käega lapsekojast finni wõtma ja lähema wäituse ajal seda alla poole suruma, aga nii, et ta lapsekoda ennaft befenisse ei wajuta ja naesele walu ei tee. Selle wajutuse läbi kaswab wäituse jõud ja ju esimese ehk teise wäituse puhul läheb järelsünnitus tupesje, kust ta siis järeltulewa õpetuse järele wälja wõtta tuleb.

§ 219.

Ei tulnud järelsünnitus mitte funi wälimisteni osadeni, siis mõib lapsekoja wältawalt pisemaks jäämisest arwata, et järelsünnitus tuppe on läinud. Ammamoor tehku seda omale sifemise läbi katsumise läbi selgeks. Istub ta woodi parema ääre pääl, wõtab ta nabanööri naese parema jala alt pahema käe kahe sõrme wahela, läheb parema käe esimese ja keskmise sõrmega nabanööri kaudu funi tupesje, funi ta kas emakoogi ehk emakasuu juurde jõuab. Saab ta emakasuu ääre tätte, siis on järelsünnitus alles lapsekojas; ta wõtab käe jälle wälja, katatab sünnitaja finni ja walwab lapsekoja üle wäljast poolt pääle pandud käega nagu ennegi. Ei saa ta aga emakasund kusegilt tätte, jesi et terve tupewõlw emakooki täis on, siis peab ammamoor järelsünnituse (pärastised) wälja wõtma, Selleks otstarbeks mäsrib ta nabanööri pahema käe sõrmede ümber ja wõtab ta kõwemini finni, kui seda läbikatsumise juures tarwis oli; siis paneb ta parema käe esimese ja keskmise sõrme nabanööri mööda nihutades sinna kohta, kus see emakoogi siisse läheb. Runa ta nüüd parema käe kahe sõrmega emakooki kõwasti tahapoole

jurub, tõmbab ta järelsünnituse pikkamisi nabanööripidi välja. Ämmamoor peab teadma, et jägedasti ühe käega kõwa jurumist ja teiseaga tugewat tõmbamist tarwis on, kui järelsünnitust tupest tabetasse välja saada. Sellepärast peab kõige eesti teada olema, kas järelsünnitus lapsekojas, siis on iga tõmbus nabanööril kahjulik ja keelatud, on ta aga ju tupest, siis on kõwa jurumist ja tõmbamist tarwis, sest järelsünnituse kauane tupest seisumine wõib uut lapsekoja werewoolust sünnitada.

§ 220.

Niipea kui emakoos wälimistesse juguosadesse ilmub, wõtab ämmamoor temast parema käe sõrmedega finni, keerab teda paari torda ümber, et muna nahad pinguli jääksiwad, ja tõmbab siis emakootipidi kõit järelsünnituse välja ning paneb nad puhta kausi sisse.

Nüüd peab järelsünnitust hoolega järele waatama, kas mitte munanahast ehk emakoogist mõni juurem tükk ei puudu. Sel puhul peab arsti järele saatma ja järelsünnitus tema tulekuni alles hoitud saama. Kus ämmamoor ial teab, et arst nurganaist waatama tuleb, hoidku ta järelesünnituse tema tulekuni alles.

Pääle selle peab ämmamoor kõhtu kohades selgujale jõudma, kas ta nüüd lapsekoda kindlasti ja piisefelt koos on ja kas werejooks nüüd üsna wähefeks on jäänud.

§ 221.

Nüüd pesku ämmamoor wammi ja puhta leige weega, millele wähe karbolhaput juurde lisada wõib, juguosad ja nende ümbrus hoolega puhtaks; see nõuab iseäralist ettewaatust, sest et need osad nüüd väga tundlikud on. Suguosad tohib ämmamoor ainult tammist ette poole pühkida, sest et muul wiisil walus on. Selle juures peab ämmamoor tähele panema, kas tamm ikka ka tõesti on terweks jäänud. (Tammi lõhkemisest räägitakse 439 ja 440 paragrahwis.)

§ 222.

Kui naene sellejama mahajaamise woodi päälle nurgawoodit põdema jääb, mis ta kõige parem on, siis saawad padjad, mis talle puusade kõrgenduseks alla pandud, ära wõetud, et tal parem oleks pikutada. Me ise tehtakse nüüd uuesti. Ka woodi ja ihupesu peab uus saama, kui endine määrg ehk werine on. Uus pesu peab kuu ja soe olema. Iga pikema paljaks kiskumise ja ägeda liigutuse eest peab hoidma.

Tuleb woodi mahetada, siis peab uus woodi wana kõrwale lükatud ja nurgawoodiline selle sisse tõstetud saama.

Suguosade ette reite wahel pandakse, enamasti pehme walgeriie ehk ka puuwilla tropis, mida waadates ammamoor werejoofsu suurusest märku saab.

Puuwillatropis saab wälimiste suguosade ette niivõisi kinnitatud, et kolmenurgeline ehk kolme nurka kottupandad rätik nurganaese bekeni alla saab pandud, kolmenurga nürinurk jalgade poole. Rätiku pitad nurgad saawad ümber teha tõidetud, reite wahelt üles tõdetud lühikene ots wajutab siis puuwillad pehmesti wastu suguosaid.

Wõõ mõib nurgawoodilisel küll ümber olla, aga mitte kõwasti seotult. Rafulik on see ainult wäga rutulise fännitamise järele.

§ 223.

Nüüd tuleb lapse kätte rida, kui kedagi teist ammamooril täepärast ei olnud. Wesi peab 25 kraadi R. järele soe olema, soojem wesi on lapsele kahjulik. Ammamoor paneb lapse nii wette, et see tema kae pääl puhates näoga wee poole waatab, kuna teine käsi pehme wammiga lapse terwe teha werest ja limast puhtaks teeb. Range hõõrumise eest on tarwis hoida; see ei tee wiga, kui kõik mustus esimesel korral maha ei lähe.

Ra peene õliga mõidmine aitab seda lahtisemaks teha.

Lapse nägu puhastagu ammamoor haawatiga, mida ta puhta wee sisse kastab, ja kandku selle eest hoolt, et pesuwesi lapsele filma ei tungi. Sellest mõib filmapõletik tulla.

§ 224.

Nüüd saab laps ammamoori süles linase rätikuga ära kuiwatatud. Säl juures pangu ammamoor tähele, kas lapsel kõik osad ka korraliselt on kaswanud, nimelt kas suguosad ju oma korralises wormis ja tarwiliste awaustega on. Ei ole lugu mitte nii, siis ei tohi seda ei omastele ega ka emale teatada, waid peab arsti käest nõuu küsima. Ra nabanööri peab ammamoor nüüd järele waatama ja kui säält werd wälja imitseb, uuesti finni siduma. Lapse nabanöör nõuab hooljat sidumist. Rafulik on temale kuirwi puuwilla ümber mässida. Nabanööri ots seatakse siis pahemale poole kõhu pääle ja seotakse ta siis nabasidemega kõhu ümbert parajasti finni.

§ 225.

Selle järele pandakse lapsele särkide ja jakide, millede taga nõõrid peawad olema, selga ja mähitakse ta mähmete sisse, aga ei:

panda mähkmeid mitte kõvasti finni. Rääd jäetagu wälja' lapsel
pandagu mütsike pähe.

§ 226.

Pärast seda kui sündimine mööda ja enne ju lapse eest ees-
pool õpetatud wiisil hoolt on kantud, peab ämmamoor veel kahets
tunniks nurgawoodilise juurde jääma. Selle aja sees pidagu ta
nurgawoodilist hoolega filmas, kas wahest midagi ekstitust tema
juures nähtawale ei tule. Ka seda waadatu ta järele, kas jugu-
osadest mitte wahest enam werd wälja ei tule, kui kord ja kohus on.

§ 227.

Enne ämmamoor nurgawoodilisest lahkub, waadatu ta veel
kord järele, kas pois täis wõi tühi on. Esimesel juhtumisel pangu
ta pott alla ja nõudsu, et naene kuseks. Ei saa ta seda pikali
olles teha, siis lasgu ämmamoor kusi kateedriga wälja, sest täis
pois takistab lapsekoda endisesse olekusse minemast ja naesele on
iga liikumine kahjulik.

§ 228.

Kui ämmamoor kõik nii on teinud, nagu selles päättis
õpetatud, siis wõib ta omale tunnistada, et kõik teinud on, mis
tarwis oli, ja et see tema tegu on, et sündimine korraliseks jäi.
Mõned arwawad lapse suus sõrmega pärast sündimist urgitseda
wõima, kui jääb väga palju lima sees on. Lastel ei ole jää
sugugi enam seda lima, kui tarwis on, mispärast iga kae suhu
ajamist järele jätma peab, sellest wõib kogu asemel ainult kahju
tulla. Mis siis ette wõtma peab, kui laps warjusurnult ilmale
on tulnud, selle kohta saab selles raamatus taga pool õpetust antud.

§ 229.

Miistad, mida ämmamoor sündimise juurde kaasa wõtma peab,
on järgmised:

- 1) Lõputusekann ühes perse ja ematatoruga.
- 2) Nabanööri käärid.
- 3) Mitu nabanööri paela.
- 4) Klaasiline puhta õli, karbololi ehk waseeliiniga.
- 5) Klaasike ülemanganhaput kali ehk wedelat karbolihaput
ühes mõõduklaasiga.
- 6) Küüne hari.
- 7) Raks uut wanni, haawawett ja salitsiilwatt.

- 8) Besuwee soojamöödja.
- 9) Jhu soojamöödja.
- 10) Liwakell pulsi lugemiseks.
- 11) Paelamööd.
- 12) Suur walge põll, mis eestpoolt riid ed ära katah.
- 13) Kateeder.
- 14) Nisanibuimeja.
- 15) Raks nisanibu kübarat.
- 16) Klaasikene salmijaaguwaimu.
- 17) Klaasikene eeterit.
- 18) Väike klistiirpirts.

Hää on, kui ammamoor

20) weel ühe kiilutaolise padjakoti kaaja wiib. Sinna wõib ruttu õlgi ehk heinu sisse toppida.

21) Tüft seepi ja puhastäterätif.

22) Tüft wahariiet ehk ka gummiriit.

Kõik need asjad peab ammamoor puhtad hoidma, sest mustade riistade läbi wõib lapsewoodi palawik sündida. Puhastamine sünnib jeebi ja palawa weega.

Omad asjad hoidku ammamoor selleks tehtud kasti ehk korni sees. Korni sisse ärgu pangu ta asju ial puhastamata. Ei saa neid nurganaese kodu puhastada, siis mäsfigu ta nad riide sisse ja wiigu kodu; jään wõib ta neid siis puhastada.

23) Selle õperaamatu wõtku ta kaaja, et tal parajal ajal mahti ja wõimalik oleks sellest midagi järele waadata. Nega tal seks on, sest ta peab jägedas-i tundide kaupa istuma ja ootama. Sünnitajaga rohkem rääkida kui tarwis, on kahjulik.

§ 230.

Mis 108. paragrahwis ammamoori katsuma kae kohta üteldud, maksab ka sündimise tähelepanemise puhul. Puhatuise pääle peab aga sündimise juures iseäranis rõhku panema. Ammamoor on kodu ehk mujal wähest midagi mädanawat asja puutunud, kui niisugusest mustusest midagi sünnitaja suguosadesse jattub, wõib sellest lapsewoodi palawik tulla. Sellepärast pestu ammamoor hooliga omad käed jeebiga puhtaks, puhastagu omad küüned ära ja pestu siis käed weel floorweega üle.

Enne kui ta kodust teele läheb, pestu ta ennast ka. Sinna jõudes jälle ja selle järele ka sünnitaja suguosasid ja nende ümbrust.

Käed jääwad tal nüüd peaaegu dlast jaadil paljaks.

Riistad, mis ühe sünnitaja ehk nurganaese juures pruugitud on saanud, peawad enne uut pruukimist 10 minutit wee sees keedetud ja selle järele karbolinwee sees ära pestud saama. Need riistad, mis

järnast toimetust ei kannata, nagu näituseks kateeder ja emafatoru, peavad hoopis ära wistatud jaama ja mitte enam teist korda tarwitusele tulema.

Neljas jagu.

Korralisest nurgawoodi- ja imetamise ajast.

231.

Niipea kui sünnitamine lõpnud, kutsutakse naist nurganaeseks, olekut, milles ta on, nurgawoodiks, ka lapse- ehk titewoodiks.

Kaks päätoimetust langevad selle aja sisse, esiteks muudetud jugsufade endisesse olekusse tagasi muutumine, teiseks piima jaamine, mis uuesti sünninud lapsele, inewale lapsele, toiduks on.

§ 232.

Ena ja lapse elu ja terwise kohta väga tähtjas on, et need mõlemad toimetused nurgawoodis korralikult sünnivad.

Imetamine kestab korra järele 9—10 kuud. Sugufade tagasitujunemine kolm kuud. Harilikult nimetatakse naist esimese kuue nädala jooksul pärast sünnitamist nurganaeseks.

Esimene päätükk.

Korralised sündmused ena juures.

§ 233.

Praegu mahajaanud naene tunneb enese wärsinud olema, jage- dasti ilmub lühike terge külmawärin, millele pea mõnus joe, magama tahtmine ja üldine higi järgneb. Pärast magamist tunneb naene enast tugevama ja terve olema. Naese werejoon (puls), mis kuni sünnitamise lõpuni ifka rutemini lööma hakkas, lööb nüüd jälle harvemini ja rahulikumalt.

§ 234.

Terwetel nurganaestel on wältawalt ühefugune see, niiske nahk; esimejel nädalal ilmub päewal üks, kaks ehk ka kolm korda higi naha päale, need on nõndanimetatud „nurgawoodi-higitsemised.“ Et nurganaene jelle läbi palju niiskust eneseft wälja ajab, kaswab ta jänur. Iju kindlate toitute järele tuleb alles mõne päewa pärast.

§ 235.

Kuue erandus on mõnikord wähem, tiisgi tuleb see jaadud joogi, higi paljuse ja mitme muu oleku järele; mõnikord on just sel esimejel ajal kuseletahtmine hästi sage. Sagedasti puudub see tahtmine ka täiesti, ehk küll põis täis on. Potile tahtmine jääb harilikult kolme ehk nelja esimese päewa jooksul tulemata.

§ 236.

Wälimised juguosjad ja tamm, mis kohe pärast sündimist väga tundlikud ja sagedasti paistetunud on, muutuvad esimese 24 tunni jooksul jälle harilikuks ja kaotawad warsti ka oma õrna tundmuse. Kerged haawad saawad ju mõne päewa jooksul jälle terweks, kui nad korralikult puhtad peetakse.

Ka tupe alumine jagu muutub ju mõne päewa pärast jälle tihjamaks. Tupewõlv jääb kaua aega, sagedasti wältawalt, laiaks ja londsaks.

§ 237.

Lapsekoda, mis kätma pääl oleku puhul ema osadest kõige rohkem muudetud sai, muutub ka nurgawoodis kõige enam. Mahajaanud naese lapsekoda kaalub umbes 1000 grammi, 4 kuud hiljem kaalub ta ainult umbes 50 grammi. Käima pääl oleku puhul uuesti juurde tulnud osa läheb nurgawoodis osalt ema were sisse jälle tagasi, osalt jaab ta puhasstuse teel wälja actud. Sel ajal jaab ilanahk, mis jünnitamise juures osalt kaduma läks, nurgawoodis jälle täiendatud.

§ 238.

Esimestel päewadel võib sõrmega kergesti wälimise emakajuu ja kaelalaanali juurde jõuda. Emakajuu palistus on lai, londs ja ripnew. Zuba kabejja päewa pärast on lapsekoja tupeja jälle terlinud, on aga alles lai, lühike, pehme ja armiline. Armid jääwad kuini ta endisesse olekusse muutumiseni alles.

§ 239.

Lapsetojafere, mis pärast sünnitamise lõppu nagu kõwa umbes ruskasuurune kuul üle häbeduseluu lodewa kõhu läbi tunda oli, läheb enamasti esimese 12 t. jooksul jälle wähe suuremaks, nii et lastejopapõhi kuni üle naba ja häbeduseluu wahetõhha keht-puntti ulatab. Siis wäheneb ta päew päewalt. Nurgawoodi 12 päewal seifab ta jälle häbeduseluide taga, nii et teda paljalt wälimise läbikatsumise läbi mitte tunda ei wõi. Wõetakse ühtlasi ka seesmine katsumine ette, siis leitakse lastekoda eelmise tupe-wõlwi kohal loogas ja kergesti liikumalt.

See on sel ajal, mil põis tühi on. Täie põie juures leitakse nurganaese lastekoda palju kõrgemalt kõhu wastu ja seifab ta sage-dasti ka selle kõrwal.

§ 240.

Lapsekõja sidemed, nii laiad kui ümmargused, on kõhe pärast sünnitamist wäga loidid, sest nad ei saa nii ruttu lüheneda, nagu lastekoda wähenes. Sellepärast on lastekoda esimestel nädalatel pärast sünnitamist igale poole kergesti liikuv. Negajalt aga jääwad lastekõja sidemed jälle lühemaks ja pingumaks, ja kui naene end nurgawoodis hoiab, on lastekoda mõne kuu pärast jälle niisama kindel oma olekus, nagu enne kaima pääl oleku aega.

§ 241.

Lapsekõja rutuline wähenemine lastewoodi esimesel ajal tuleb oluliskult ta kottutõmbuste läbi, mida järeelwäitusteks nimetatakse (§§ 163. ja 164.).

Mida rutemini sünnitamine läks ja mida jägedamini naene ju maha saanud on, seda elawamini ja seda kauemini tunneb ta nende kottutõmbuste walu. Harwa kestab järeelwäituste walu üle nurgawoodi neljanda päewa.

Järeelwäituste kohta maksab, mis § 149. ju wäitustest üle üldse üteldud on. Wäitused ise on lühemad kui sünnitamise wäitused, ja nende waherajad on jägedasti mitu tundi pikad. Nendel waheragad el pole midagi walu, ka wajutamise ajal mitte. Wajutus lastekõja pääle kõhu poolt, ju paljas kõbamine, toob järeelwäituse, mida lastekõja kõwaks ja pihkeseks muutumiseft ja ette-tulekust kõhu seina wastu selgesti ära wõib tunda. Lapsekõja ettetulek järeelwäituse ajal tuleb jellest, et ümmargused lastekõja sidemed, mis lastekõjalihha ulatused on, end lastekõjaga ühtlasi kottutõmbawad. Lapsekõja harilik liikumus nurgawoodi ajal on siis järeelwäituse ajal tähtsalt wähem. Lasteiemetamine esimestel nurgawoodi päewadel toob ka järeelwäituse kaaja. Selles ongi naese ieiemetamise tulu, sest kanged jägedad järeelwäitused edendawad lastekõja tagasikujunemist.

§ 242.

Korralise nurgawoodi ajal sünnib juurendatud wäljawoolus fuguosjades, mita nurgawoodi puhastuseks ja wooluseks nimetataffe.

Esimisel päewal on see woolus weri, aga wedel ja ju wähe wefine, osalt ka tüfiline ja idelanaha järele jäänud räbalatega segatud.

Were seasõlemise läbi jääb nurgawoodi woolus esimesel tanel, kolmel kuni neljal päewal punaseks, wähe pruuniks. Siis jääb ta mõneks tunniks wäga kasinaks, wehiseks, ja muutub siis jälle rohkemaks, walgekollaseks ja paksupäraliseks, woolus on nüüd lima ja mäda, sest haawatud lapselõja seesmine külg mädaneb paranemisel korralikult. Niisuguseks jääb nurgawoodi woolus naeste juures, kes last imetawad, kolm kuni neli nädalat ja lõpeb siis ära.

Nurgawoodi wooluse paljus ja hais on mitmesuguste naeste juures mitmesugusel ajal wäga mitmesugune. Kolmandal, neljandal päewal, mil ta pruunikas ja rohke on, haigeb ta ka kõige pahemini. Terwel nurganaisel ei haige ta aga ial mäda ehk rooja wiisil.

§ 243.

Piima erandus on end ju käima pääl oleku ajal ette walministanud. Sageasti on ju sünnitamise puhul rindades rohkesti piima. Enamasti saab aga alles teisel kolmandal päewal piimaerandus rikkalikeks ehk rohkeks. Sel ajal siis paisuwad rinnad enam üles ja sageasti on nendes ka tõmbawat, pistwat walu tunda, mis jälle kaowad, niipea kui piim wälja saab tühjendatud. Mida sagedamini laps rinna otsa pandakse, mida kõwemini laps imeb, seda waremini tuleb piimaerandus ja seda rohkem on piima.

§ 244.

Esimene piim on wedelik ning paksude kollakas-walgete joontega. Ta tuleb nija pääle wajutamise puhul suurte tilkadena wälja. Niipea kui teda rohkemini tulema hakkab, muutub ta kollaseks-walgeks ühesuguseks wedelikuks, mis rinna pääle wajutamise puhul jääb nagu pritist wälja purskab; lastakse ta weega täidetud klaasi jooksta, siis jääb ta ehteks pilwede kaupa seisma, laguneb aga wiimaks ühtlaselt laiali.

§ 245.

Niikaua kui imetamine kestab, jääb naiste juures harilikult ka kuupuhastus tulemata.

Kui laps rinnast saab ära võõrutatud, mis enamasti kaheksa kuni kümne kuu pärast sünnib, paisuvad rinnad mõnikord jälle üles. Korralise hoidmise juures jääb siis paistetus ja piim viimaks järele ja rinnad närtšivad ära. Neli eht kuus nädalat hiljem tuleb siis jälle kuupuhastus.

Raased, kes last ise mitte ei imeta, saavad kuupuhastuse kõige sagedamini jälle kuus nädalat pärast sünnitamist.

• § 246.

Mitte kõik muudatused, mis käima pääl olek ja sünnitamine emahusse tõivad, ei saa nurgavoodi ja sellele järgneval ajal ära kustutatud. On jäädavaid muudatusi, millest veel mitme aasta pärast, sagedasti terve eluaeg ära tunda võib, nimelt läbifatumise teel, kas naene sünnitanud on. Neist emamärkidest on kõige tähtsamad:

1) Armid emakasjuus, mis pärast valmi lapse sünnitamist ial ei puudu.

2) Armid tupekäigus, mis sinna lapse pää läbimineku puhul neitsinaha katkemisel sünnivad. Ka need ei puudu ial pärast valmi lapse ilmaletoomist.

3) Armid eesdues fujetoru kõrval ja armid tammi juures, mis õnnelikul viisil enamasti puuduvad, aga kus nad on, ial ei peta.

4) Armitaolised jooned londi kõhunaha sees, mis küll ka puududa võivad, aga kui nad olemas on, siis ka petmata märgid on ja käima pääl olekust tulevad.

Ammamoor võrrelgu siin kohal veel kord, mis § 114, 118 ja 123 üteldud.

§ 247.

Ka need märgid, millest hiljuti olnud sünnitamist ära tunda, võivad ammamoorile tähtsad olla. Need märgid on eespool kirjeldatud. Siin juures olgu veel järgmist nimetada.

1) Et naese rindades veel piima võib leida isegi siis, kui ta ju mõne aasta eest viimati on sünnitanud; et sagedasti ka nende naiste rindadest piima leitakse, kes veel ial pole sünnitanud, aga sel korral raskejalgsed on; et niisuguse naese rinnast ial piima leida pole, kes ial veel käima pääl pole olnud.

2) Et 239. paragrahvist kirjeldatud lapselõõts olek ka haiguse läbi ette võib tulla, et aga jarnase haiguse puhul ja loomulikult wältusel lapselõõts juurus ial nii lühikese aja sees jellel viisil muudetud ei saa, nagu 237, 238. ja 239. paragrahvist nurganaese lapselõõtsist üteldi; et jarnastel kordadel lapselõõtsi tupeõõtsi mitte

238. paragrahwis kirjeldatud olekut ei awalda, nagu hiljuti maha-
jaanud naesjel.

3) Et jarnased woolused, nagu nurgawoodi woolus, küll ka
haiguse puhul ette tulla wõiwad, ial aga terwel olekul.

Teine päätükk.

Siorralised sündmused lapse juures.

§ 248.

Terwe, uuestisündinud laps tahab kõige päält, pärast seda
kui ta pestud ja kusenud on, magada. Eöögiju tal ei ole, sest
et ta nabanööri läbi kuni sünnitamise lõpuni küllalt toidetud sai.

Nelja, kuue, ka alles kaheteistkümnne ja enama tunni järele
ärkab laps oma uuest ja kuulutab fissendamise läbi, et süüa tahab.
Seda annab talle ema rind. Esmene piim (§ 244) on lapsele selle-
poolest kasulik, et ta last ühtlasti toites ka ta kõhu lahti teeb.
Tema edendab selle läbi lapse soolikatesse kogunud nõndanimetatud
lapsepigi wäljatühjendamist. Lapsepigi tühjendus lõpeb kahe, kolme
ehk ka nelja päewa pärast ja lapse tühjendus muutub sellejärele
kullakollaseks. Laps tühjendab ennaft 2 — 4 korda 24 tunni
jooksul.

§ 249.

Lapse nahk muutub sagedasti mõne päewa pärast kollaseks,
sagedasti koguni tumekollaseks, nagu täiskaswanud inimestel kolla-
tõbe juures, selle järele tuleb päälmine nahk festendades ära.
Mida õrnem ja punasem lapse nahk sündimise puhul oli, seda
kollajemaks ta nüüd muutub ja seda juurem on kosta ajamine;
kui laps selle juures hästi magab, hästi joob, hästi ennaft tühjendab
ja ainult nalja ehk niisketsategemise puhul fissendab, siis on ta naha
festendamisest hoolimata täitja terwe.

§ 250.

Nabanööriots, mis lapse küljes ripendab, katkeb mädanemise
läbi kõhunaha küljest ära. See jünneb läbisti 5. päewal pärast
jünnitamist, harwemini ju 2., weel harwemini aga alles 8 päewa
pärast, ilma et seda haiguseks wõiks pipada. Siis armineb naha
mõne päewaga selle wormilijeks, mis ta eluag kannab.

Niikaua kui nabanööriots lapse küljes on, futsutakse last
titeks, Tartumaal titaks.

§ 251.

Imewa lapse wanadus kestab kuni hammaste tulefuni, mis umbes 8 kuul algab. Esiti tulewad harilikult kaks alumist esimest hammast, siis needjamad ülemised, siis neli puremise hammast. Poolteise aasta wanaduses neli filmahammas ja teise eluaasta lõpul teised neli puremise hammas. Neid 20 hammas nimetatakse piimahammasteks, sest et nad pärast jälle suust ära tulevad. Nende asemele tulevad siis jäädamad hambad. Sinna juurde tulevad veel 12 suurt puremisehammas, kummagile poole kolm, mis 7., 16. ja 25. eluaasta ümber sünnib.

Kolmas päätükk.

Ena ja lapse rawitsemine.

§ 252.

Mis naese elutoa, aseme ja riiete üle öelda, jeda waata 186. ja 222. paragrahwist. Elutoas peab alati puhas õhk olema. See sünnib puhtuse läbi igas asjas ja wärske õhu sisselaskmise, mitte aga suitsetamise läbi, nagu see mitmel pool wiisiks on. Lõbitõmmata ei tohi tuba ial, ka jahedaks ei tohi tuba tuulutamise läbi teha, sest soojus peab wõimalikult ühesugune peetud jaama, nimelt 14 kraadi. Sele päikesepaiste tuleb eemale hoida, aga tuba ei tohi selle läbi mitte pimedaks teha.

§ 253

Rõige päält on nurganaesele rahu tarwis, kui ta terweks tahab jääda. Nõmelt ei tohi ta terve nädal aega pärast sünnitamist wälja tulla, ta peab alati pikali olema. Ka woodi tegemise ajal ei tohi ta wälja tulla ega end püsti ajada, teda peab siis wälja ja tagasi tõstma.

Kui wõimalik, siis peetagu tema jaoks kaks woodit korras, nii et tal tõstmise puhul alati pehme ase oleks. Woodi tegemine sündigu kõige mõnusatmini lõuna ajal, sest õhtul on naene enam erutatud kui muidu päewa ajal.

§ 254.

Et ihuliku puhkamise kõrwal ka hingelist rahu tarwis on, siis ei pea, nii kaua kui naene woodis on, kedagi wõõrast tema juurde lastama.

Selsamal põhjusel peab ka kõiki meeleliigutusi, nimelt vihastamist, ehmatust ja hirmu, niisama ka järsku rõõmu, temast eemale hoidma, waljusti eemale hoidma.

§ 255.

Lapsele on kõige parem, kui talle ju kohe alguses ise ase ema kõrvalde tehtakse. Laps tohib küll, kui ema ülewal on, tema kõrval woodis olla, aga wältawalt ei tohi ta ase mitte sinna jääda. Ema ja lapse oma pärast on see kasulik. Ema soojust pole talle tarwis. Terwel, hästi mähtmetes hoitud lapsel on niipalju soojust isegi, kui jeda talle tarwis on; muidugi teada, peab tuba alati ühejugune paras joe olema.

Paigal seisaw ase, woodi wõi korn on igatahes parem kui kätti. Wiimase läbi on küll osialgul see filmatirjaline kasu, et last hõlpsamini waigistada saab, aga jellega harjumise korral ei jää laps enam kuidagi ilma kiiguta magama, mis palju tusk ja raskust teeb. Laps kistendab enamasti ainult jellepärast, et tal midagi puudub; osatasse jeda ära tunda, mis tal puudub, siis ei kistenda ta ial. Lapse woodi olgu heleda walguse eest hoitud, aga mitte päewawalguse eest warjatud.

§ 256.

Kõigist nurganaese toimetusest nõuawad ammamoori kõige juuremat tähelepanemist higistamine, nurgawoodi puhastus ja piimaerandus.

§ 257.

Higistamine tuleb iseenejest sel mõddul, nagu see tarwilik ja kasulik on. Ammamoor peab kõik eemale hoidma, mis jeda ekkitada wõiks, nimelt aga külmetamist. Ta ei tohi sugugi ise naist higistama ajada. Mõnes kohas on alles see paha pruut olemas, et lapsewoodilised iseäranis soojasti kinni kaetud saawad, kui nii ütelda tohib, päris wormilikult sisse pakitasse ja neile kõitjugu theed ja higistama ajawaid jookisid antasse. See pole õige tegu. Harilikult waibast on talle küll ja padjawoodid on nurganaesjel iseäranis juwel otse kahjulitud. Puhast, wärske hallitawesi on nurganaesele kõige paremaks joogiks; kõik theed ja teised soojad joogid ajawad teda ilmaaegu ja üleliigselt higistama, annawad külmetamiseks põhjust ja rikuwad kõhugi ära.

Sagedane higistamine teeb ka sagedase pesu wahetamise tarwiliseks, jesi kui märjaks higitsetud särk külmaks läheb, on külmetamine ka warsti jelle kannul. Pesu wahetamisega peab aga ette-

waatlik olema, ta peab täiesti ära tuulutatud, kuiw ja soe olema. Haeenejelt mõista, et pesu nurgawooditoas ei tohi soojendada ja kuiwatada.

§ 258.

Nurgawoodipu hastus muutub kõige juuremaks nurgawoodiroojuseks, kui ammamoor õige puhtuse eest hoolega hoolt ei tanna.

Kõige juurema hoolega waadaku ta jelle järele, et kõik puhas oleks, mis juguosadega ühendusesse puutub, jee on esimene tingimine, kui nurganaene terweks peab jääma. Selles asjas pandagu jeda tähele, mis 108. paragrahwis ju öelbi.

§ 259.

Piima erandus on emale ja lapsele ühewõrs tähtjas. (Waata § 241.) Iga terve ema peab oma last ise toitma. On naene haige, siis peab arsti käest nõuu küsima, kas naene imetama peab, või mitte.

Kui ema ja laps sündimisest ja sünnitamisest wälja puhanud on, peab laps rinna külge pandama. See on wilets pruuk, et lapsele enne weel juhtruwet jne. antakse. Ei leia laps emarinnast mitte toitu, siis peab talle teist piima andma.

Tulust, mis esimene emapiim lapsele toob, oli 248 paragrahwis jutt.

§ 260.

Last peab nüüd iga kolme tunni järele rinna otja pandama. Mõned lapsed tahawad jeda ehitja sagedamini, mõned harwemini. Sellepärast peab jeda jelle järele tegema, kuda laps tahab. Wäga sage piimaandmine teeb ema ärewaks ja ei anna talle rahuliseks puhkamiseks mahti, liig harw piimaandmine takistab piimaerandust ja võib rinnad wigaseks teha. Ka lapse seedmine ja toitmine saab mõlemal korral kahju. Ju 14 päewa järele peab last harjutama hakkama, öösel 5—6 tundi joomise wahet pidama.

Esimesel nädalal on tarwilik, et naene kõik omad toimetused woodis pikutades ära toimetab, ka lapseimetamise. Kui ta pikutades wähe küljeli käänab ja end wähe küünarnuki päale toetab, saab ta omale kõige mõnusama seisju. Tarwilik on, et mõlemad rinnad waheldamisi tähhjaks saawad.

Ammamoor peab naist, kui jee esimest korda nurgawoodis on, imetamises juhutama, et ta tarwilise kunsti selgeks saaks.

§ 261.

Niikaua kui nurganaene woodis on, nõnda siis harilikult esimene nädal läbi, peab ämmamoor päewas faks korda — hominikul ja õhtul — teda waatamas käima. Kui kaua ja kui sagedasti ämmamoor pärast seda peab tulema, tuleb selle järele, kuida naene seda ise soovib, ehk kuida arst seda käsib.

On nurganaesel asjatundja rawitseja, muutuvad need kohused ja ämmamoor võib harvemini käia (Waata § 495.)

§ 262.

Nende käitumise puhul waadaku ämmamoor kõige päält järele, kas teatatud kolm nurgawoodi päätoimetust ka forraliselt jünniwad. Ta waadaku, kas naene ikka veel higitseb. Lina wahetuise juures waadaku ta, kas nurgawoodi puhastus forras on. Suguosade pesemise juures waadaku ta nende terwetšsaamise järele. Ta kobagu ka kõhtu kaudu, kas lapselkoda end ju kofku tõmmanud. On pahad järelewäitused olemas, siis teatagu ta, kui tarwilised need on ja manitsegu nurganaist kannatusele. Nende pärast ei tohi naene last mitte rinna otja panemata jätta. On rinnad paistetanud, siis määrigu ta neid sooja õliga ja katku puuwilladega finni.

§ 263.

Ämmamoor päriku järele, kas naene ennast terve tunneb olevat, kas ta hästi maganud ja kas tal palju jännu on. Ta tohib oma jännu alati kustutada, aga ei ial liiasti juua. Tahab ta mingit muud jooki kui wärsket wett, siis segatagu talle vee hulka jämedat leiba ehk antagu talle piima. Wiendamaist päewast pääle tohib ta ka ju lihaleent, nõrka kofwi piimaga, ehk ka õige lahjat õlut juua.

Wäga tähtjas on, et ämmamoor ju kofe oma esimesel käigul kusemise järele küüb. Si tule kuji wälja, siis tuleb ta kateedriga wälja lasta. Täis põis tatistab lapselkoda ta tagasihijunemise juures.

Tuleb ka ette, et naene päewal mitu korda kuseb, ja selle juures ta põis ometi täis on. Siin paljas järeleküümine ei aita. Harjutuse läbi läheb ämmamooril korda, nurganaise kõhtu täiega kobades tunda, kas põis täis on. On lugu nii, siis tuleb kuji kateedri kaudu wälja lasta.

§ 264.

Ka jõõgiiju järele kuulaku ämmamoor. Esimese nelja päewa jooksul tohib naene ainult tergeid toitumise süüa: saia ehk

leima puid, wee ehk piimaga feedetud riisi, ehk odra, ehk kaeratangu leent, ka piimaga feedetud kõrti, aga seda kõik ilma mürtšita. Ka puuvilja kompotid on lubatud. Wiendamast päewast jaadik mõib ta ka lihajuppi, õllejuppi ja ka liha süüa, muidugi teada ainult siis, kui ta terwis korras on. Kapjaid, naerid, sibulaid ja kaunavilja ei tohi ta aga mitte veel süüa.

§ 265.

Kehatühjendust ei pruugi kolmel esimesel päewal pärast sünnitamist ollagi. Just pärastoolika rahu on juguosade tagasikujunemisele kasulik. Ei ole kehatühjendus aga kuni neljanda päewani iseenejest veel mitte tulnud, siis peab ammamoor klistiiri tegema. Ei mõju veel seegi, siis järgmisel päewal jeebist ja feedusoolast veel fõrd.

Ei tule potilehtmist nüüdgi veel iseenejest, siis peab ammamoor üle päewa klistiiri fõrdama. Sisewõetawaid wäljaajawaid rohtusid ei tohi tarwitada.

Potile ei tohi nurganaene esimese kahetja päewa sees mitte üles tõusta, ta peab seda topikaušsi toimetama. Meid kaušja jaab igast rohukauplusest osta.

§ 266.

Laps peab ammamoor iga kätigu ajal puhtasti riidesse panema, ja üks fõrd päewas ära pesema. Pesemine ehk wannitamine sünnib niisama kui sündmise puhul. Kõik äge õõrumine on keelatud, ka külmetamise eest tuleb hoida. Iga pesemise järele fõdugu ammamoor naba uuesti wärskle haawawatiga finni, aga hoidku selle juures, et ta naba ei wenita ega rebi. On nabanõõr ära tulnud, jaab iga pesemise järele nabahaaw uuesti puuwilladega finni seotud, kuni ta täiesti terweks jaab.

Laps peab igafõrd pärast märjakstegemist puhtalt ja kuivalt mähkmetesse mähitud jaama. Et ammamoor alati juures ei ole, siis juhatagu ta passijale kunsti kätte. Unest last äkitselt üles äratada ei tohi, teda mähitaju alles pärast ärkamist. Laps harjub warsti korralise ajaga ära.

§ 267.

Alles ühe nädala pärast, nõnda siis alles kahetjamaal päewa! pärast sünnitamist, tohib naene woodist esimest fõrda wälja tulla.

Ta tohib nüüd mitu korda päewas üles tõusta ja toas ringi käia, peab aga warsti jälle woodisje tagasi minema. Æstuda ei tohi ta esimestel päewadel weel mitte, sest igtumine on liikuwale lapsekojale kõige pahemaks seisatuseks. Ka treppidest käia ei tohi ta weel mitte. Millal ta üleüldse majast lahkuda tohib, tuleb selle järele, mis aastaaeg ja mis ilm väljas on. Elab ta alumise korra pääl, tohib ta ju 9. päewal jooja ilmaga wabasje õhusje minna, elab ta teisel korral, alles 14. päewa pärast.

§ 268.

Ægedaid kehaliigutusi, nagu tantsumist ja rasket tööd, ei tohi ta — kui terweks tahab jääda — kolme esimese kuu jooksul mitte kaasa teha. Ka juuresmagamist ei tohi sel ajal sallida ega toimetada.

§ 269.

Naene peab terwel imetamise ajal oma rindasid hoolega wajutamise ja külmetamise eest hoidma ja puhtaks pidama. Et nad alla ei ripuks, pangu ta neile padjad alla. Ægaford, kui laps imenud on, jaagu nisanibu wärske hallika weega ära pestud. Külmetamise eest hoidmiseks kandku ta nende üle flanelli rätikut, mis ka woolawa piima oma sisse imeb.

§ 270.

Söömises ja joomises peab imetaw naene wäga korrapäraline olema. Ta söögu kergesti seediwat toitu ja jätku kõik higistama ajawad toidud ja joogid tarwitamata. Kohe pärast söömist ärgu ta ial last imetagu; on söömisjes ehk joomises wiga juhtunud, ehk on naene midagi ehmatanud ehk end millegi üle wihastanud, siis peab piim sel korral rinnaft wälja imetud ja metja wisatud jaama, sest et see muidu lapsele kahjulik on.

§ 271.

Tulewad imetawale naesele jälle kuuriided (puhastus), siis tohib ta last ifka edasi toita, muidugi teada, kui see piim lapsele weel hääl on ja naesl selle juures omal midagi raskest pole. Jääb aga imetaja naene uuesti käima pääle, ka ilma, et talle kuupuhastus tagasi oleks tulnud, siis peab ta lapse kohe ära wõõrutama.

§ 272.

Lapse wõõrutamiseks kõige parajam aeg on, kui esimesed hambad ju tulnud on, nõnda siis umbes 10. kuul. Last hakatakse paar päewa harvemini rinna otja panema ja siis jäetakse ta foguni panemata. Wõõrutamist mitu nädalat pikendada, pole häa, sest kui piim rindades wähenema hakkab, läheb ta lahjaks ja pole lapse terwisele enam kiita.

Paistetawad ema rinnad wõõrutamise puhul ära, siis tuleb neid õliga wõida ja puuwillade sisse mähtida. Ka toepadjad pandagu neile alla. Selle kõige juures peab naene vähem sööma ja iga päew hoolega potil käima.

Wiies jagu.

Korrawastastest sündmustest käima pääl oleku ajal.

Gimene päätüft.

Lapse korrawastane seis.

§ 273.

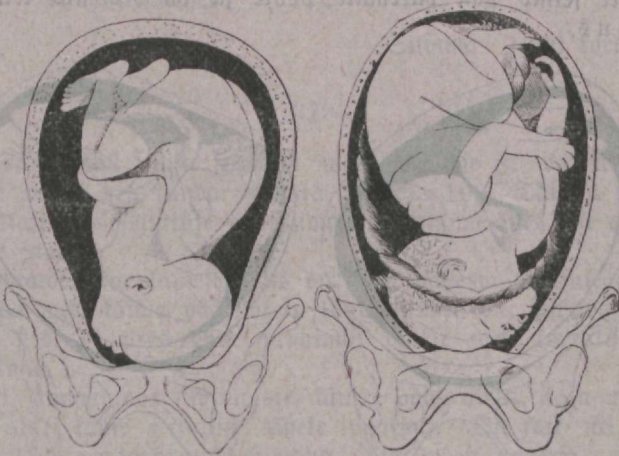
Selle raamatu teije jao kuuendamas päätüftis rääkisime lapse korralijest seisust ja olekust lapseskojas. Immamoor teab, et lapse seis ja olek käima pääl oleku wiimaste kuude jooksul weel jagedasti muutub. Mida enam käima pääl olek oma korralijele lõpule läheneb, feda enam ja feda wältawamalt pöörab laps oma pääluu niute poole. Käima pääl oleku lõpu poole on siis päälaejeis lapse korralijeks seisatuseks. Aga laps wõib ka muul wiisil sinna seisma jääda ja neid seisusid nimetatakse jellepärast korrawastasteks.

Kõik lapse seisatused wiisid lapseskoja sees jagatakse kaheks: pikkuise seisatuseks, mil laps pikuti lapseskojas on, ja risti-seisatuseks, mil laps lapseskojas risti on.

Pikuti-seisatusi nimetatakse lapse selle oja järele, mis emakasjuu poole seisab. Emb kumb: emakasjuu juures seisab kas lapse pää — — pääseisatus, ehk jääl seisab lapse beken — bekeniseisatus.

§ 274.

Pääseisatused on enamasti päälaseisatused ja on need siis torralised. Harva seisab pää näoga allapidi ja kutsutakse jeda siis nävseisatuks.

Bilt № 22.

§ 275.

Befeni seisatused on enamasti perseeisatused, harva on ka jala- ja põlveisatusi olemas.

§ 276.

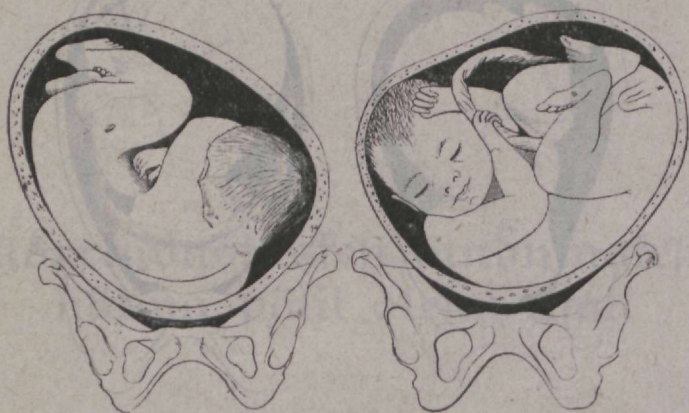
Rõigi nende pikkuseisatuste juures on kõige sagedamini jalg pahemale poole, see on esimene päälase-, näv ja persee-

Bilt № 23.

seisatus jne. Harwemini on selg paremale poole, see on siis teine päälae-, näv-, perje- jne. seisatus.

Ristseisatustel on pää ja perje külgede poole. Kõige sagedamini on pää pahemale poole; see on esimene ristseisatus; sagedasti seisab pää paremale poole ja on see siis teine ristseisatus.

Pilt № 24.

§ 277.

Kõigi seisatuste juures on lapse selg kõige sagedamini emaeelmist kõhuseina vastu pööratud; harwemini on lapse kõht ees. Kõigi pikkuse seisatuste juures on pahemal pool seisaw selg sagedasti taga poole.

§ 278.

Lapse korrawastased seisatused jääwad siis kuni käima pääl oleku lõpuni seisma, kui põhjusi, mis korralist seisatust sünnitawad — waata § 91—95 — mitte ette ei tule. Etäliste seisu kõige sagedamad põhjused on sellepärast:

- 1) Lapse surm ja wigane keha kuju.
- 2) Lapsekoja wiltu olek ja wigane kehakuju.
- 3) Liig suur ruum lapsekojas üleliig rohke lapsewee pärast.
- 4) Ritjas beken (nine).
- 5) Lapsekoja lodewus.

Wiimase põhjuse pärast tuleb korrawastaseid seisatusi sagedamini nende naiste juures ette, kes ju sagedasti sünnitanud on, kui nende juures, kes esimest korda kannawad.

Tuhande juhtumise jäest seisawad walmid lapsed:

1) pääseisatuses	964 forda
(nendest umbes 6 näoiseisatust)	
2) niute seisatuses	32 "
(perse-, jala ja põlve seisatused)	
3) ristseisatuses	4 "

Summa 1000 forda.

§ 279.

Korrawastast lapse seisatust võib seesmise ja välimise läbikatsumise waral ära tunda. Waata § 97 ja 109. Täielist juhatusi korrawastase lapseisotuse äratundmiseks anname alles selle raamatu järgmises jaos.

Korrawastane lapseisatus on seda wähema tähtsusega, mida enam aega weel käima pääl oleku lõpu juurde on, sest wäga wõimalik on siis, et laps enne sündimist omale weel korralise seisu saab wõtma.

Kui ämmamoor wiimaste käima pääl oleku aega määrab, peab ta alati lapse seisatust tähele panema. On kõik nii, nagu 103 ja 137 paragrahwis üteldud, siis võib arvata, et lapse seisatus korraline on. Põik- ja ristseisatuste juures ei ole kõik need nähtused mitte üsna needjamad. Lapsekoda ei jõua siis ial sellele kõrgusele. Ämmamoor peab lapsekoda juurde üle otustades kõrguse kõrwal ka selle laiust tähele panna. Ka lapsekoda wajumine wiimastel nädalatel on ristseisatuse juures palju vähem selge, et mingi eesolew osa bekeni üsne üheks ei saa wajuda. Seljamal põhjusel ei leita tupoelwi laiendust ja tupeosa kadumist mitte sellesfamas määruses, nagu see korralise seisatuse juures ette tuleb.

§ 280.

Minult harwa on tarwis korrawastase seisatuse juures enne sündimise algu midagi teha ja toimetada.

Sellepärast, ja ka, et ämmamoor teab, et käima pääl oleku wiimasel ajal lapseisatus lapsekoda tegewuse läbi iseenesest korraliseks muutub, hoidku ta ennaft wäga käima pääl olijat selle teatusega hirmutamast.

Selle juhtumise, mil korrawastase lapseisatuse juures lapsekoda ette ehk kõrwale wiltu on, võib ämmamoor juba käima pääl oleku puhul aidata. Tema toetagu kõhtu sellekohase sidemega ja andku naesele nõuu wõsel selle külje pääl magada, kus lapsekoda mitte ei seisa.

Teine päätükk.

Mitmekordsest käima pääl olekust.

§ 281.

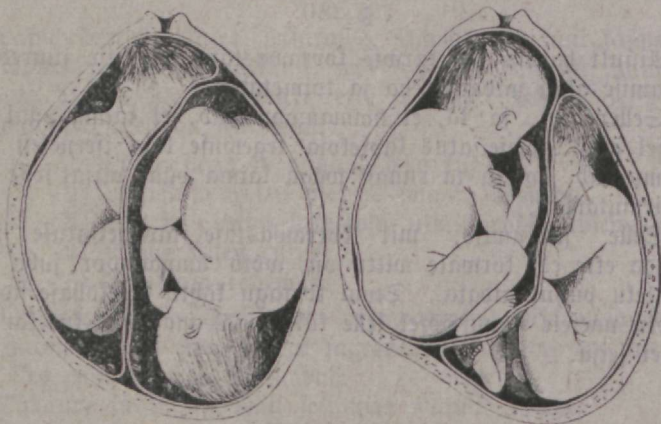
Erandikordadel sügivad ühe käima pääl oleku ajal mitu last korraga. Kaksikisündimisi tuleb 1000 sündimise puhul umbes 12, kolmisündimisi viietuhande sündimise korral üks, neljik- ja viisikisündimisi veel palju harvemini ette. Eht küll iga päew rohkesti enam kui 100,000 last ilmale tulewad, juhtub siiski ainult umbes 80—90—100 aasta jooksul, et keegi korraga ka kuutud ilmale toob. Seitsmikstudegi sündimist olla ette tulnud.

Mitmekordne käima pääl olek saab lapselõu wäga juure wäljamenimise pärast enneaega lõpulewiidud; kaksikraskejalgus jõuab enamasti, kolmikaskejalgus selle wastu harvemini oma korralisele lõpule, neljik — ja viisik raskejalgus ei too palju ial walmeid lapsi ilmale.

Ka walmis kaksiklapsed ei ole ikka üsna nii juured, kui üfsitud, sest et nad ruumi ja toitu jaotama peawad. Mõnikord on üks teistest juurem ja tugewam. Kui üks kaksiklaps kojumise poolest tähtselt teisest maha on jäänud, kui siis eht koguni mitu nädalat elimehe ja teise lapse sündimise waheajal mööda läks, siis on sellest ju otsustada tahetud, et lapsed kumbgi ise ajal olla sünnitatud. Ei, kaksiklapsed on alati ühewanused ja ühekorraga sünnitatud.

§ 282.

Enamasti seisawad kaksiklapsed mõlemad päälse seisatusel, peacegu niisama sagedasti on üks päälse, teine perse- eht jala seisatusel, ainult harwa mõlemad perse- eht jalaseisatusel. Wiltu- eht ristseisatust tuleb mitmekordse raskejalguise juures enam ette, kui ühekorrdse raskejalguise juures.

Pilt. N. 25.

§ 283.

Kaks last võivad ühes munas sigrda. Siis on neil ka sündimise juures ainult üks testanahk, üsna harwadel kordadel ka üks weenahk. Enamasti aga on ka niisomapalju mune kui lapsi, kellel igal ühel oma wee- ja testanahk on. Minult jõelanaha wälimine paks olef puudub ifta nendel kohtadel, kus munad kofku puutuwad, jefst lapseskoja ilanahk on jäält ainult ühefordne. Kohtades, kus nemad kofku puutuwad, on nende wälimine pind üks-teise küljes kaunis kowasti finni.

Mõlemad emakoogid on kas lahus, ehk ta on kofku-käima koguna ühenduses. On asi nii ja lapsed kahes munas oliwad, siis läheb mõlemate nabanõõride sisjewajumise kohtade wahelt muna-nahkade wahesein ära.

Kõige sagedamini on kaksitud ühest joost, sagedasti aga ka pois- ja tütarlaps. Kaksilapsed, kes ühes munas on, on alati ühest joost.

§ 285.

Ära tunda võib ammamoor kaksikraskejalguist ainult siis, kui ta läega kobides kaks pääd ehk kaks perjet leiab, näitujels ühe emakasuu juurest, teise lapseskojapõhjast, ehk kui ta teise ammamooriga ehk arstiga feltiis lapse südamlöötiisid mitmesugusel taktis ühel ajal raskejalge kõhu küljes kauleb. Kõhu juurus jne. võib ka ühefordse käima pääl olefu juures ette tulla. Enamasti saab ammamoor aga alles pärast ühe lapse ärasündimist selgesti teada, et teine laps alles sees on.

Kolmas päättüf.

Käima pääl olek wäljaspool lapselikoda.

§ 286.

Ammamoor peab jeda haruldasit olefut tundma, mis selle läbi tõuseb, kui sugutatud muna mitte lapselikotta ei lähe, waid munasarja ehk ematrompeedisse finni jääb, ehk koguni kõhu koopasse jattub ja jääb edenema hakkab.

Alguses ei lähe nähtused korralise käima pääl olefu nähtustest sugugi lafsu. Käima pääl olefu lindluseta märgid ilmuwad kord wähem, kord enam selgemalt, ja et tühjas lapselkojas muutused nagu korralisegi käima pääl olefu puhul sünniwad, jääwad ka

„kuuriided“ tulemata. Mõne kuu pärast aga tuleb werejooks, mille sees ka jäelanahk räbalatena välja tuleb. Kõhuse tulewad walud ja ammamoor tunneb mõnikord katsumise juures lapskeja taga ehk kõrval läbi tupewõlwi paistetust.

Kendest nähtustest, mis ka teisel olekul ilmuvad, näeb ammamoor ainult jeda, et asi korras ei ole, ja 115. paragrahwis antud määrused tulewad nüüd tähele panna.

§ 287.

Käima pääl olek väljaspool lapskoda waltab enamatel korradel ainult paar kuud. Kõige sagedamini jureb 6 — 12 nädala järele, sagedasti äkitselt, naene jeesmise werejooksmise tõttu ära. Teistel korradel võib laps kuni walmisjaamiseni kosuda. Siin ilmuvad pärast käima pääl oleku kestaega kindlad käima pääl oleku märgid, kuna aga lapskeja tupeosas midagi muudatust ei sünni. Sünnitamise ajal tulewad küll wäituse sarnased walud, aga sündimine ei lähe toime. Sagedasti jureb ema selle juures ära. Parem korral jureb ainult laps. Ta võib terveks eluajaks nõndanimetatud kiwila p s e n a ema ihusse jääda, sagedasti annab ta aga pärast põletikfudeks ja mädanemiseks põhjust; ka woiwad konnid pärastoolikasse tee läbi murda, ka kusepõiesse, ja nõnda naist igatases jurma juhu juigutada.

Kindlasti ei wõi ammamoor aga väljaspool lapskoda olewat raskejalguist mitte ära tunda, ei wõi jeda i a l. Sellepärast on tingimata tarwilik, et ammamoor siin juures jeda meeles peaks, mis talle selle raamatu 115. paragrahwis üteldud jai, ja kohe arsti järele jaadaks. Nii kardetaw kui see seisukoht ka on, õigel ajal aitamise läbi võib siiski mõnikord ema elu päästetud jaada, mõnikord ka lapsegi elu.

Neljas päätükk.

Raskejalgsjete oksendamisest, pasandusest, kõhu kinniõlemisest ja katkendustest.

§ 288.

Oksendamine on raskejalgsjete juures nii sage, et teda § 111 raskejalgsjete kindlusega märkide jettka oleme arwanud. 140. paragrahwis rääkisime, kuda käima pääl olijad korralise elukorra ja oleku läbi jeda paha nähtust tagasi hoida suudawad. Käimapääl oleku algusel ilmuv oksendamine kaob enamasti 12 ehk 14 nädalal jälle ära. Läheb ta

tiig hulluks, siis aitab jellewastu jagedasti klaasikene jelterssi ehk soodawett, suutäis hääd weini, tassikene melissi- ehk pipramüнди lehtede theed, ka jõe kõhuside. Käima pääl oleku hiljemal ajal ilmuwa offenduse wastu aitab jagedasti klistiir ja tubli potilolemine. On aga kordasid, kus ta kangekaelselt edasi kestab ja nii ägedasti tuleb, et kõik toidu jälle wälja tagasi ajab. Niisuguste naeste jõud raueg ja nii nemad kui ka nende lapjed sattuwad hädaohusse. Nii kaugele ei tohi ämmamoor asja minna lasta, waid peab õigel ajal arsti käest nõuu küsima. Tuleb offendamise juurde weel külm, ehk palawus, ehk walud kõhu sees, siis peab tingimata arsti järele jaadetama.

§ 289.

Pasandus tuleb käima pääl olijatel nagu teistelgi inimestel kõige sagedamini wigade läbi söömisest ja joomisest, ka külmetamise läbi. Käima pääl olijad peawad end nende wigade eest iseäranis hoidma, sest et pasandus käima pääl olijatele iseäranis kardetaw on; alatine potilkäimine annab lapsetojale kofutõmbamisteks põhjust ja see mõib ekslikele sünnitamisele, ühtlasi aga ta enne aegsele sünnitamisele wiia.

Niipea kui pasandusetõbi käima pääl olija kallale tuleb, peab ta rahulikult woodisje heitma, ei tohi midagi raskesti seediwat asja jüüa, ka mitte külma asja, waid ta peab ainult leiget jooti ja kerget toitu tarwitama. Kui selle läbi pasandus weelgi niipea ei kao, kõhusje weel waludgi juurde tulewad, siis peab arsti abi otsitama.

§ 290.

Kõhuummistusest käima pääl olijate juures ja abinõudest, kuida seda aidata, oli ka 140. paragrahwis jutt.

Ämmamoor teadku aga, et kõhu kinniolek ka mitme raske haiguse saatja mõib olla, näituseks teha alumise otja katkestuste sissjepressimine. Niisugused katkestused on paistetused naha all, enamasti reie käänukohtadel ehk allpool reiewolti, harwemini naba juures ja mujal kõhu pääl; nad tulewad selle läbi, et süsfond ühe kõhuseina wahel läbi kuni lähedale naha alla astub. Need paistetused on kord pisemad, kord suuremad, pea pehmemad, pea kõwemad, harilikult aga waluta ja wajutust kannatawad. Rahulikult seljaliioleku puhul kaowad nad enamasti ära, sest et ettetulnud osad jälle oma kohtadesse tagasi wajuwad. Otstarbekohase sõrmewajutuse läbi lajewad nad end jagedasti tagasi tõrjuda, jagedasti wulijewal toonil. Kõhimise, aewastamise ja muude puhutuste tegewate toimetuste juures ilmuvad nad tugewamini.

§ 291.

Saab naene, kellel katkestus oli, käima pääle, siis läheb katkestus enamasti käima pääl oleku kestaja ümber iseenesest taga, sest et lapsekoda nüüd siiftonna taha poole jurub ja kõhu eelmise ruumi ise täidab; jääb katkestus käima pääl oleku puhul wälja, et ta külge on kaswanud, siis wõib ta hõlpsasti sissepressitud saada. Noojus ei saa siis edasi ja kõht jääb finni. See olek on väga kardetaw. Naene, kellel katkestus üle käima pääl oleku poole aja wälja jääb, peab arsti juurde minema, et see talle nõu ga abits astuks. On aga sissepressimine ju sündinud, siis saab katkestuspaistetust walusaks. Mida warem arsti käest nõuu küsitakse, seda findlamini wõib abi loota.

On kõhu-ummistuse juures lapsekoja muutus jüüdlane, siis on ühtlasi ka kuje finni olek olemas. Ka siin küsitagu kõhe arsti käest nõuu.

Wies päättük.

Raskejalgse kusemise raskusest ja lapsekoja kohawahetusest.

§ 292.

Raskused kusemise juures on kolme sugused:

1) Kusetung, walus, sage ja wähest ka alatine paatitus kusemises, mille juures aga ainult wähe kust juure waluga wälja tuleb;

2) tahtmata kusejooks, mil ilma naese tahtmata kusi wälja wõlab, kord sirtsukaupa, nagu näitujeks kõhimise, aewastamise, ninanuuskamise jne. juures, kord alati, ja

3) kuje finni olek, mil kusi wälja ei tule ehk põis küll täis on ja naene kujele tahab. Sääs juures wõib loomulik ehk ka juurendatud kusepaatitus olla, aga paatitus wõib ka koguni puududa.

§ 293.

Sagedat kujeletahtmist tuleb nii hästi käima pääl oleku algul kui ka lõpul sagedamini ette kui muidu, ja käima pääl olija peab seda tungi ja tahtmist waigistama, sest et sel loomulik põhjus on. See tung wõib aga walusaks minna ja see valu juurdub weel kusemise juures; nõnda ilmub sest wiimaks siis päris wormilik kusetung. Sagedasti on kusetoru ja tupp selle juures puudutamise puhul walusad. Kusetungi puhul peab naene rahulikult woodisje heitma ja end hästi finni katma, ta peab kerget jooki jooma ja end kõigist joolastest toitudest ja kangetest jookidest eemale hoidma.

liiske-foe kõhufide ja üsseprittimine tupeesse juudamad jagedasti seda valu vähendada.

Alatise kuseba katsumise järele läheb see tung ainult suuremaks; sest on küll, kui haige iga poole ehk terve tunni tagant korra kuseb. Ei parane lugu süügi ja leiab ämmamoor läbi katsumise teel seesmised juguosjad walusad ja lapseloda mitte õiges seisus, siis peab kohe arsti järele jaatma.

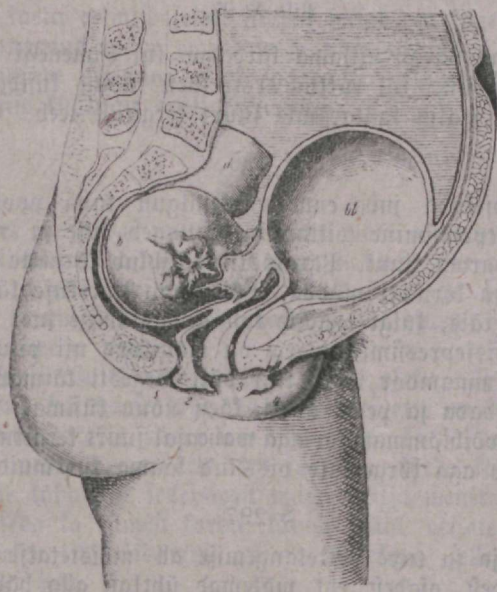
§ 294.

Kusjetung kui ka täieline kuse kinniolek on raskeljalgsel lapseloda kõige pahema seisatusemuutuse ilmutused. See võib tahapidi wajunud ja sellesse olekusse kinni jäänud olla.

See kinnijäämine tuleb kas aegamööda, kui lapseloda 10—12 nädala sees mitte väikestest betenist üles ei tõuse, nagu ta tõusma peaks, waid eesmäe alla seisma jääb ja siin suureks paisub, ehk ka äkitselt, kui kange tungimise, kõhimise, oksendamise, perje pääle kukkumise ehk raskesti küürutamise läbi lapseloda, mis ju eesmäest üle oli tõusnud, jälle alla surutud saab ja nüüd oma korralisesse olekusse enam tagasi ei pääse.

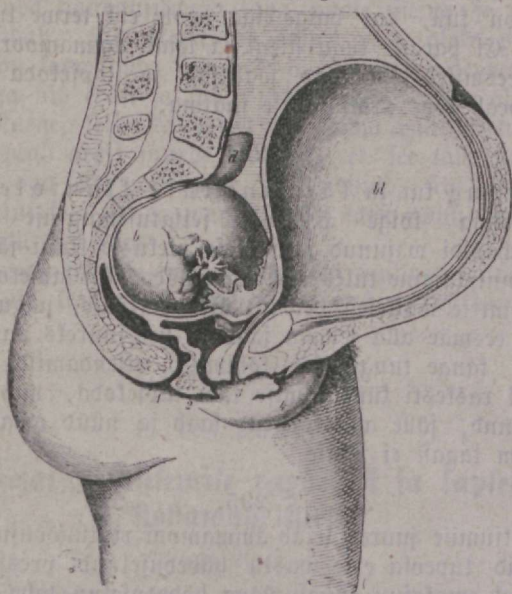
§ 295.

Läbikatsumise juures leiab ämmamoor rihtlöödnuse lapselodaferest täidetud tupeosa ette wastu häbeduselund pressitud olema, kas nõnda, et emakajuu ennaft üsna häbeduseluu taha peidab, ehk

T. MUTSU
Laenn raamatukogu
Tallinnas

tupeosa on allapidi sattunud ja emakasuu häbeduseluu taga tunda. Esimene wiis on haruldajem, äkitselt tõusvam, rutemini hädaohthlileks muutuw. Teine wiis on jagedam, efiotsja küll wähe

Pilt № 27.

hädahuta, aga pärast niisama kardetaw kui esimene wiis. Siin ei ole muud nõuu, kui ruttu arsti käest nõuu küsida, jeni aga küsi kateedriga wälja lasta, mis juurt kergitust teeb.

§ 296.

Oli lapskoda juba enne raskejalgust taia poole wajunud, siis tuleb sissepressimine pikkamisi ja paneb kuse ja rooja wäljaheitmise tee harwa linni. Pärastoolikas nihtub kõrwale ja roojus ei pääse lapskoda kõrwalt mööda. Põis saab liia kuse läbi halwatud ja jääb alati täis, kuigi weidite kuse aewastamise jne. puhul wälja tuleb. Selle sissepressimise waew on mõnikord nii pisuke, et naene täia wõib. Ammamoor wõib täit pöit kergesti käimapaal olewaks lapskoda pidada ja peab arsti käest nõuu küsima. Kuse wäljalastmise läbi wõib ammamoor aga waheajal juurt kergitust sünnitada. Kateeder peab aga kõrgemale pistetud jaama kui muidu.

§ 297.

Lapskoda ja tupe ettelangemise all mõistetakse olekut, mil üks osa nendest osadest ehk mõlemad ühtlasi alla häbedusepraosse

ehk koguni wälja on wajunud. Rahulikus olekus, nagu näituseks bööjel, läheb niijugune seisukord jägedasti ijeenesest jälle tagasi ja tõuseb päewal jälle oma harilikesse olekusse. Küsitakse selle kohta ammamoori käest nõuu, siis peab ta nõuu otsija arsti juurde juhatama.

Kui nüüd naene, kel sarnane lugu on, käima pääle saab, siis saab lapskoda, niipea kui ta ju küllalt suur on, enamasti ijeenesest bekeni üle tagasi hoitud. Aga ta võib ka kuni 14 ja 16 nädalani weel enam edasi aetud saada, siis ei lähe ta ijeenesest mitte enam tagasi ja saab juuremaks minnes sisse pressitud, nii et sellest walu, kuse finniolek ja ka kõhu-ummistus tuleb. See olek on nii lapsele kui emale ühewõrs kardetaw. Ammamoor peab katsuma, kas ta lapskoda jälle üles tõugata ei saa. Ta wõtab lapskoda pihusse ja surub teda juhtjoone sähis bekeni poole tagasi. Si lähe katse korda, peab arst katsuma. Läheb ta aga korda, siis peab naene hoidma, et see jälle tagasi ei langetaks. Kuni käima pääl oleku testajani peab üks niijugune naene enamasti pikali olema.

§ 298.

Ka käima pääl oleku hiljemal ajal võib tupp, nimelt ta eelmine sein ja isegi tupeosa, mis mõnikord pikendatud on, teistel juhtumistel ju lapse pää läbi sügawasti alla wajutatud jaab, ette langeda. See sünnitab igakord tistendamise raskest, sest et põis tupe ja lapskoda kaela eelmise seina juures seisab, ja jägedasti ka juurt walu ette langenud osade wajutuse ja pöörmise läbi. Pikali olek ja sage juguosade pejemine aitab jägedasti. Lähewad aga raskest juuremaks, siis küsitagu arsti käest nõuu.

§ 299.

Esimesel ja jällegi wiimasel käima pääl oleku ajal ei ole mitte sugugi haruldane, et ajuti tahtmata kusemine tuleb. See tuleb sellest, et põis lapskodast pigistatud jaab ja selle läbi oma kusehoidmise ruumi kaotab. Sarnasel puhul tuleb hoolega juguosad külma weega pesta.

Ka kuse finniolek võib käima pääl oleku lõpu poole ette tulla, ijearanis kui naese kõht väga liiasti ette on surutud. Sarnast olekut nimetatakse rippuwaks kõhuks ja tuleb see jägedasti nende naeste juures ette, kes ju mitu korda käima pääl on olnud ja selle kõhunahk sellepärast väga wälja wenitatud on. Aga siisgi tuleb seda ka esimest korda käima pääl olijate juures ette, nimelt kui beken liig libamisi on ja lapskoda sellepärast temast küllalt tuge ei leia.

Raased teavad ju osalt, et nad kõnega kõhu üles tõstmise puhul fergemini kusta jaavad, kui rippuma kõhu puhul; aga rippum kõhi toob veel teisi raskusi kaasa, ta taitstab käimist ja iga liikumist ja häbedusmäe naht lähneb alatise rõhumiise tõttu fatfi. Ka rippum kõht mõis põhjuseks olla, et laps omale viimafel ajal õiget fciisatust ei wõta ja selle läbi fünnitamife raskets teeb.

§ 300.

Sellepärast on tarwis lapselkoda, millele befen ja kõhufein tarwilist tuge ei anna, wäljast poole toetada. See fünneb kõhu fide me läbi. Raks fiilufarnast tükki kahelordfjeft lduendist jaamad cest laiaft otjast aukude läbi aetud nõõri läbi ühendatud, fiis kõhu ümber paftud ja üle riistlunde finni fevud, nagu see tarwilik ja kohane on. On rippum kõht wäga fuur, peab nõõrid üle ola kofku fiduma, iest et fiis riistlunde ümber fidumine ei aita.

Kuues päätükk.

Raskejalgsjete werefoonesõlmedest ja muudeft haiglastest paistetustest.

§ 301.

Reite ja jalgufjade naha all jookfawad werefooned paistetawad käima pääl olefu teifel poolel mõnikord wäga ära, nii et nad kõrgeid finifeid „frambifoonesid“ ja lühifefi kõrgeid paistetufi — „foone-muhkufid“ fünnitawad. Sõrme wajutufe läbi lafewad need paistetufjed end ära kaotada, täidawad end aga jälle warsti. Pärast käima pääl olefu lõppu langewad need werefoonesõlmed enamasti warsti kofku, fooned jääwad aga laiafs ja londifs ja paifuwad une käima päde olefu puhul jälle feda waremini ja feda rutemini. Higistama ajawate jookfide ja jöõfide tarwitamine, feftaw kõhummistuf jne. teewad selle paistetufe weel fuuremaks. Wälife muljumife ehk ka muidu feinade fuure põnewufe ja õhufefeks jäämife läbi fattlewad nad wiimaks ja fünnitawed kardetawaid werewoolufi. Mõnikord löõb sõlmede ümbrufesfe põletik, fiis tuleb äge walu, ka kauakeftwad paifjed, harwemini elufardetawad haigufjed.

§ 302.

Ammamoor peab tähelepanemist selle pääle juftima, et kõif põhjufjed, mis foonesõlmede paistetufi tõstawad, eemale hoitud

peawad saama. Pifali ja jirus olef kergitab were tagasihjoosju laiendatud soontesse. Parajasti kowad jala mähkimised alt ülesse poole kolme jörme laiupest löuendist ehk flanellist fidemega ja löuendist nõõrjukad toetawad lötwu joonefeinu ja kergitawad jelle läbi waewa ja raskust. Meed fidemed on ka kasulised warjajad muljumiste wastu, neid ei tohita aga liig kowasti ümber finni tõmmata. Tuleb joonesölme sisse põletif ehk sünnib temast werejooks, siis peab arsti käesi nõuu küsima. Põletiku puhul lastu ämmamoor esiti tinawett ümber panna, werewoolu puhul waigistagu ta werewoolamist taela ehk haawapuuwillaade pääle fidumisega. Mõlemal korral peab raskejalgne paigal seisma.

§ 303.

Harwemini tuleb teine tõug paistetui raskejalgsse naha juures ette, nimetatud wefine paistetuis, nahawetõbi. Nimelt reite ja jalgade nahk läheb põnewaks, läikivamaks ja walgemaks. Sõrmega wajutamise puhul jääb liha sisse lohtjärele. Pifali olef wähendab jeda paistetust, sellepärast on ta hommikute wähem. Alati ise misse ja seisumise puhul juurdub ta ja laotab end üle reite ja suguosjade laiati. Wiimased paistetawad fagedasti wäga juureks ja walutatawad. Pääle rahulise pifaliõleku mõjub jalgade willaste ehk löuendist fidemete sisse mähkimine ja finnitamine.

On naesel õige äge walu, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 304.

Baijub nahk tõhu, näo ehk käte küljes ühtewiisi ülesse, ehk jääb jelle juures kuusi wähefeks ja jegaseks, wõi seistib paistetuse juurde pääwalu ehk muu tõbi, siis peab tungiwalt arsti käest nõuu küsitama, jesi et nende järeldusel sünnitamise puhul kardetawad trambid wõiwad tulla.

Seitsmes päätükk.

Ala- ja weewoolus raskejalgsse suguosadest.

§ 305.

Tupe ilanaha rohkendatud erandus sünnib harilikult kaima pääl oleku wiimajel poolel. Suguosadest wälja woolaw wedelik on enamasti wähene, wedel ja walge. On otstarbelik, et haawapuuwilla suguosjade ette pandakse, nii et see selle wedeliku oma sisse imeb, jesi muidu määrib ta peju ja reied ära. Muudugi teada,

peawad puutwillad jägedasti wahetatud jaama. Sägedasti aga lähew see erandus rohkemaks, paksum, kooretawliseks, mille sees paksum tükid on, ehk ka mädajarnaseks kollaseks. Suurem hoolitsemine puhtuse eest jägedate leigete sissepritsimiste, sooja ja külma weega juguosjade pesemise, keedetud weega reite pesemise, jägedase saunas käimise ja pesu wahetamise läbi saawad suuremad pahandused ja raskused eemale hoitud, nimelt aga woolusest puudutatud naha katminemine. On wäljawoolus suur, siis tundub tupp, iseäranis selle ülemine oja, läbikatsudes kare olema, nagu oleks ta liiwaga üle riputatud; seda ei pruugi ämmamoor jugugi haiglaseks pidada; on aga wäljawoolus nii suur, et raskejalgne sellest ennast wäsinud tunneb olema, ehk on jeesmised osad ühtlasi walunud ja ka katsumine raske ja walus, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 306.

On wäljawoolus korraga kõwasti ja waluga tulnud, ehk leiab ämmamoor läbi katsudes paisid ja sõlmekesi juguosjade küljes, siis ei tohi ta raskejalgsjele ise midagi nõuu anda, waid peab selle arsti juurde juhatama. Sarnasel puhul on enamasti külgehaakimine põhjuseks ja haigus ise on jälle külgehaakaw; ämmamoor ei juuda sellele wahet teha ja wõib selle pärast asja hoopis ära wusida.

§ 307.

Saruldajem haigus raskejalgsjetele on lapssekojast weijse, mõnikord punaka wedeliku wäljawoolamine. See weji kogub end jöelanaha mõlemate lehtede wahele, nõnda siis lapssekoja ilanaha pääle, ajajooksul kofku ja saab siis ühe korraga wäituste jarnase walu all mõnikord mitme naela rohkuselt wälja tühjendatud. Raskejalgsjete teatuste najal pole seda haigust mitte wõimalik kindlasti ära tunda.

Rahetjas päätüft.

Se rewoolustest, iseäranis aga lapssekojajerewoolustest raskejalgsjete juures ja käima pääl oleku enneaegsest lõpetusest (ekst- ja warasündimisest).

§ 308.

Jga werejooks, sündigu see ükskoik misjuguuses osas teha küljes, on kardetaw ja sellepärast väga tähtjas. Efti tunneb inimene wäsimust, siis hirmu ja ahastust, hingamine lähew raskeks, haige

pääd hakkab ümber käima, nii et ta ennast maha kuttuma arvab, ehk ta küll woodis on, ta kõrwad hakkawad kühjema, nii et ta hääli kuulab, mida olemasgi ei ole, mõnikord saab ta tange pääwalu; ta süda läheb halvaks, ta osiendab, filmad lähewad pimedaks ja ta kaotab meelemõistuse. Sääli juures läheb ta naht waha jarnaseks, filmad tuimaks ja langewad auku. Werejsoon jääb pisemaks, kord harwemaks, kord sagedamaks, nii et wahel lugesdagi ei saa, ja kaob wiimaks koguni ära. Käte ja jalgade naht läheb külmaks ja tema pääle ilmub külm higi. Kui meelemõistus warsti tagasi ei tule, siis tulewad wahel weel tanged tõmbused kehast — terwes kehast, ja naene sureb.

§ 309.

Nende nähtuste terwe rida wõib paari minuti jooksul sündida, rutulise werejooksu puhul wõiwad mõned neist märkidest ka ära jääda, sest et surm ruttu tuleb. Haige wõib aga wahete wahel ka jälle toibuda, kuni uue werejooksu puhul need märgid jälle uuesti ilmuvad ja see kord weel ägedamini. Ehk werewoolus seisab ja haige toibub jälle täielikult.

Etse aeglaste, aga wältawate werejooksude juures, mis wähem kardetawad näitawad olema, tulewad pääpõõritus ja mineistus hilja, aga werefaotus oli siin ju sagedasti nii rohke, et surma tulekut enam feelda ei saa.

§ 310.

On sifemisi ja wälimisi werewoolusi. Wälimised on need, kus weri wälja poole woolab; seesmised need, kus weri keha mõnda sifemisesse koopasse woolab, näitufets lapsekojakoopasse ehk ka kõhtu, mida filmaga ei näe.

Seesmisi werewoolusi wõib käima pääl oleku ajal igas keha sifemises osas ette tulla; ammamoor peab üht niijugust aimama, kui ilma wälimise werewooluseta praegu kirjeldatud kahtlased werewätkfufe märgid ilmuvad. On seesmiljel werewoolusel lapsekoja kattemises ehk mõnes muus osas põhjus, siis tunneb rasfejalgne enamasti järsku walu kõhus ja tal on tundmine, nagu walataks sinna midagi sooja sisse. Selle juures paisub keha juureks ja läheb walufaks. Ammamoor peab niijugufe kahtlufe korral kohe arsti kutstuda lastma ja ise jeni kõhu pääle külma wee lappiisid panema ja nii talitama, nagu 332. paragrahwis õpetatakse.

Wälimised werewoolused on käima pääl oleku korral palju sagedamad. Tähtsufeta werewoolused ninast jne. pole kardetawad, mõnikord on nad koguni kasulikud, aga juguofadest werewoolused on alati kardetawad ja peab igal jarnasel puhul — kui

see ka wäga piiske näitab olevat — arst kutsutud jaama. Kõige jägedamad käima pääl oleku ajal ja kõige tähtsamad ammamoorile on werewoolused lapsetojast.

§ 311.

Diguse pärast ei tule terwel käima pääl oleku ajal lapsetojast funi õige jünnitamise ajani mingit werejooksu ette. Sünnib jeda, siis ei ole see enam korralik

§ 312.

Lapsetoja werewoolused käima pääl olijate juures wõiwad nagu muulgi ajal lapsetoja haiguse läbi tulla, näituseks mõne paise läbi tupeoja küljes, wähhjatõbe läbi, polüptide läbi lapsetojakaelas. Enam jagu niijuguseid werewoolusi tulewad aga lapsetoja kere seesmisel pinnal ette. Et nüüd see igalt poolt oma ilanaha, pärast aga emakoogi läbi munaga ligidas ühenduses seisab ja muna toitmine just siit sünnib, siis on iga werewooluse juures karta, et muna toitmine kistendatud ja nõnda raskejalguks enne aega lõpetatud saab.

§ 313.

Käimapääl oleku ehk raskejalguise enneaegset lõpetust nimetatakse esimese 28 nädala sees ekfijündimiseks, pärast 28. nädalat warajündimiseks.

Käima pääl oleku enneaegseks lõpetamiseks on kõik need põhjused ja mõjud, millest selle raamatu teise jao 11. peatükis rääkisime, et nende eest end hoida tuleb. Nad on pääasjalikult kõik kehagaedad ja wältawad raputused, iseäranis aga alumise kehajao wälismised ehk sisemised põrutused, wead jõomises ja joomises, pressimisega ühendatud liigutused, külmetused, wältawad suguarwused, ägedad meeleliigutused ja ema haigused, nii üleüldised kui ka iseäranis haigused suguojade juures.

Need põhjused mõjuwad kas jeli wiivil, et nad weretungi lapsetojasse suurendawad ja selle läbi werewoolust ja ekfijündimist teewad, ehk jeli wiivil, et nad lapsetoja kottutõmbamist, wäitust, jünnitawad, millele siis ka werewoolus ja ekfijündimine järgneb, ehk wiimaks selle läbi, et laps sureb. Sellest jaame 10. peatükis pikemalt rääkima.

§ 314.

Wäitused, j. t. lapsetoja kottutõmbused, on ikka olemas, kui lapsetoda muna wälja lihtab, aga nende juures ei tunne naene igatord walu, ja kui lapsetoda alles piiske on, ei tunta neid sageli dasti läbikatsumisegei waral.

Käima pääl olefu 12 nädalal on ifka werewoolus eimene ja fagedasti ainus effijündimise wälimine märk. Sagedasti mitme-päewaje werewooluse järele saab muna weretombu fiske mässitult enamasti nägematalt ja tihti ka arusaamatalt wälja lüfatud, ilma et mingit walu tuntaks. Effijündimiste juures pärast jeda aega saawad lapsekoja wäitused enne tuntud, ja käima pääl olefu aja keftpoollel tulewad wäituse walud ka ju enne werewoolust ja ammamoor tunneb wälimise läbikatsumise kaudu lapsekoja koftutõmbamise ära. Nende hiliste effijündimiste puhul ei saa muna ka mitte enam terwelt wälja tõugatud, waid efiti läheb muna lõhki, lapsi wefi woolab wälja, alles siis tuleb laps ja wiimaks weel muna räbalad ühes emakoogiga. Wäga tihti juhtub, et munaräbalad emakoogiga lapsetotta tagasi jääwad. Werewoolus võib siis pikemaks ajaks seisma jääda ja naene ja ettewaatamata ammamoor arwawad loo lõppenuks. Aga päewade ehk nädalate pärast, fagedasti alles mitme kuu pärast, tulewad uued werewoolused, mis end nii kaua kordawad, kuni kõik jätised, mis wahetjal koguni ife-fugusteks muutunud on, arsti poolt wälja fistud saawad.

§ 315.

Kui ammamoor ühe niifuguse naese juurde kutsutakse, kelle juguofadest werd woolab, siis peab ta naesele kõige päält pikali olefu kohuseks tegema, toa jaheda õhu eest hoolt kandma ja siis — katsumise ette wõtma, aga mitte ial ilma 230 paragrahwis ettekirjutatud pejemiseta.

Leiab ammamoor werewooluse wäga tugema olewat, ehk on naene ju liig palju werd kaotanud, siis peab ta tingimata arsti kutsuda lastma. Pääle werewooluse ägeduse peab ammamoor läbi katjudes weel jeda tähele panema, kusi weri tuleb. See võib wälimistest juguofadest, tupest ehk ka emakajuust tulla.

Werewoolused wälimistest juguofadest ehk tupest wõiwad pörutuse ja muljumise, wõiwad aga ka ilma wälise mõjuta mõne wesejoonesõlme kattemise läbi tulla. Ammamoor peab werd jookswa koha wälja otjima ja sõrmega, tüki taelaga, ehk ka kuiwade puu-willadega wältawalt finni wajutama, kuni arst tuleb ehk kuni werewoolus wajutamise läbi ifeenejefi finni jääb. Kui aga werd jookswat kohta tupest üles ei saa leida, siis peab sinna külma wett jässe prittima. Wältab werewoolus siisgi edasi, ägedasti edasi, siis pole muud nõuu, kui tupp täis toppida, nagu jeda 320 paragrahwis õpetatakse.

Selle järele peab ammamoor, nii palju kui wõimalik, läbi-katsumise ja järele pärimise waral jalgufele jõudma, kas naene üleüldse käima pääl on, jefi haigusjed wõiwad werejooflu ka il. a. käima pääl olefuta jünnitanud olla.

Näitab läbikatsumine, et veri käima pääl olevast lapselajast tuleb, siis on kõige päält wälja uurida, kui kaugele juba käimas olew ehk igatahes tulew ekfjünditus ju on jõudnud ja edenenud.

§ 316.

Ekfjündimise algul leiab ammamoor tupoja ta wormi ja juuruse poolest niisamasuguse olevat, nagu siiasaadil raskejalguse wältujel emakasuu, wähe awatud, nii et ainult veri wälja woolata wõib. Ekfjündimise edenemisel näitab emakasuu ju nõnda palju lahti olema, et förm kaelakaanalisje sisse tungida ja ka sifemise emakasuu ju kätte jaada wõib. See on nüüd wäga, wäga tähtjas, et ammamoor hoolega järele kobats, mis asja külge ta förm siin puutub.

Kõige sagedamini puutub förm siin kõige päält pehmete tarretanud weretompude wastu, ja kui need kaelakaanalit täidawad, ei tohi ammamoor neid mitte säält ära kiskuda. Minult siis, kui uus werewoolus need eest ära loputab, tohib ta edasi tungida. Sest wähest seisab werewoolus just nende tarretanud weretompude läbi ja sel korral ei pruugi ammamoor mitte teada, mis säält taga on.

Mõni teine kord puutub förm kaelakaanalis palja sileda muna ehk ka sõelanaha räbalate külge. Oli käima pääl olek alles 10 — 12 nädalat wäldanud, siis on muna enamasti ju lahti ja raskejalguse pidamiseks wähe lootust.

Wähest aga on muna ju lõhkenud; see sünnib ekfjündimise wiimastel raskejalguse nädalatel enamasti ikka. Siis tunneb ammamoor sifemises emakasuus ehk ju jügewamal laste osafid, paljaid liikmeid, pääd ehk nabanööri. Sarnasel puhul ei ole muidugi raskejalguse edasifestimise pääle enam mõteldagi.

Wähest on aga, ilma et naene tähelegi oleks pannud, pisike laps ju ära olnud, siis ei tunne ammamoor muud kui werd, ehk wähest ripuwad ka ainult katkenud nabanöör ehk munanaha räbalad emakasuus.

§ 317.

Et selgesti teada, mis osad munast ju wälja läinud, peawad kõik weretombud hoolega läbi katjutud jaama. Ammamoor wadaku sellepärast kõik wäljatulewad weretombud läbi ja pangu nad kausi wärske wee sisse, kuni arst tuleb, sest see peab siis ise oma silmanägemise järele teada jaama, mis osad ju wäljas ja mis osad weel sees on.

§ 318.

Naene peab kõik see aja rahulikult seljali seisma, mitte pehmes fulewoodis, waid kõwa madratsi pääl, ja tetiga tergesti tinni kaetud jaama. Jähutawaks joogiks wõib talle külma wett

ñitronimoofiga ñegatult anda, kui joowitakse, juhtuga ñegatult. ñigistama ajawaid toitufid ja jookfifid ei tohi ta mitte tarwitada. Ammamoor peab tungiwalt nõudma, et arst kutsutaks.

Ñärekkatsumist toimetagu ammamoor ainult werewoolufe ajal, aga mitte wooluste wahel, ñest wiimasel korral wõiks läbitatsumife läbi uus werewoolus tulla.

§ 319.

On pifike muna ju wälimife emakasuu juures ehk ripuwad lapsesjad ñellest ju wälja, fiis wõtku ammamoor — kui werewoolus juur on — need kafe sõrme wahele ja katfugu, kas ta neib eemale toimetada ei saa. Wältab pärast lapse ehk ta terve muna wäljatulekut werewoolus edasi, fiis tektu ammamoor tuppe pistetud emakatoruga wõimalikult külma wee ñisepriitfimifi ja pangu ka külma wee lappifid naefe kõhu alumife ofa pääle. Aga külma wee lappide ja ñisepriitfimife tarwitamine on kõwasti keelatud, kui weel loota wõib, et kätima pääl olek edasi wõiks kesta. Ammamoor ei tohi lootust kaotada, kuigi muna ju emakasuust läbi on läinud ehk kui lapsesefi ju wälja on jooksnud.

§ 320.

Peaks aga, niikaua kui weel jeda lootust on, werewoolus juuresti edasi kestma, enne kui arst tuleb, nii et naefe elu eest karta wõib, fiis ei jää muud nõuu üle kui tupp täis toppida. See junnib jelle läbi, et puuwilladest ehk linadest kuul tehtakse, nii juur, et see tuperwõlwi täis täita wõib, ja see kindla nõõri otfa seotakse. See kuul kasetakse karbolhapu sulatufe ñisse, puserdatakse jälle wälja ja keeratakse fiis juhtjoone fihis tuppe ñisse, nii et ainult nõõr suguosjadest wälja rippuma jääb. Selle alune ruum täidetakse puuwillade ehk linadega täis. Selle läbt ei saa weri wälja jooksta, ta topib sooned täis, nii et werewoolus finni jääb. Aga jeda abinõuu tohib ainult kõige hullemal korral tarwitada, ñest ta on kardetaw. Enamatel kõrdadel aga saab rahulikust pifali oletust ja hapust joogist were ñenifeks waigistamifeks küll olema, kuni arst tuleb.

Almuvad 308. paragrahwis kirjeldatud weretühufe märgib, fiis peab kõhastele ñin ñeletatud abinõuudele need juurde astuma, mis jelle jaw 10. päätüfis minestufe ja warjusurma tarwis ette kirjutatakse.

§ 321.

Lapsesofa walufad kõkkutõmbused, mis nimelt etfijündimiste hiljemal raskejalgufe ajal ial ei puudu, nõuawad

ammamoori tähelepanemist. Ekfjündimiste juures, mis 16. — 18. nädala woolul tulewad ja enamasti ilma werewoolujeta wäitustega algawad, hoidku end ammamoor neid walusid teisteks pidama. Pääle walu õige sihi riitluude poolt kõhu poole on nende wäituste pätundemärgiks nende järguline ilmumine ja kadumine, nimelt aga lapsete kõwaks saamine ja awaw mõju emakasuu pääle, mida mõlemaid wälimise ja seesmise läbi katsumise teel tunda võib. Hilisemate ekfjündimiste juures võib emakasuu ju hästi lahti ja will kaunis suur olla, ilma et muna sellepärast lahti pruugiks olla ja ekfjündimist taktistada ei saaks. Igatahes aga tutjutagu arst.

§ 322.

Naist, kes ekfjünnituse läbi teinud, tuleb nurganaefeks pidada, nagu oleks sünnitamine õigel ajal olnud. Naesed ei hooli ekfjündimistest harilikult midagi ja ei pane seda tähelegi. Ammamoor peab seda aga paremini teadma. Naese lastekoda ja terve keha peab selle juures kõik needjamad muutused läbi tegema, mis õigeaegse sünnituse puhul sünnib, kui ta õieti terweks tahab jääda. Sinna juurde tuleb, et ekfjündimise põhjusteks enamasti mõni lastekoda haigus on, mis, kui selle wastu abi ei otsita, edasi kestab ja naese terwisegi ära häwitab. Kuigi naene ennat selle järele kaunis terve tunneb olewat, siiski on sellel haigusel ometi see tagajärg, et ta lähema raskejalguise kohta jällegi võib kardetawaks saada.

§ 323.

Warasünnitused on õigeaegsete sünnitustega koguni sarnased. Wäitused on sellejuures algusest saadik pääsja etendajad. Werewoolused enne warast sünnitamist ja selle wältusel on haruldased, neil on õigeaegse sünnituse werewoolusega ühesugune tähtsus. Sellest räägime 466. ja 468. paragrahwis. Minult üks haruldane juhtumine, mis ta warasünnituse alustust werewoolamistega saata ja ägedate werewoolustega juba enne algust ette kuulutada võib, peab siin nimetatud saama; see on emakoogi eesolek.

Harilikult seisab emakoof lastekoda ühe seina küljes, ühe äärega selle põhja ligikal, ja kui ta alles nii suur on, jääb tema teinepoolne äär sellegipärast ifka mõne sõrme laiusest sümest emaka juust eemale. Ka sellel korralisel olekul võib emakoogi enneage lahtiminekü läbi werewoolus tulla. Harwematel kordadel aga asub emakoof nii sügawas, et oma wähema ehk suurema osaga üle emakasuu ulatab, see tähendab: ta seisab ees. Et nüüd täima pääl oleku wiimastel nädalatel, sagedasti alles wähke aega enne õigeaegse sünnituse algust, lastekoda taelataanal emakasuu sise-

misest äärest saadid lapsetoja koopa juurendamise tõttu wälja wenitatud saab, siis ei wõi see emakoogi sügawal oleku puhul mitte tulemata jääda, et sel ajal ees olemas emakoos üksikuteist kohtadest lahti kistud saab ja nõnda werewoolus sünnib. Need werewoolused wõiwad ilma wälimise põhjuse ta tulla ja on enamasti wäga rohked. Kui sarnane werewoolus korralise ja otstarbelise hoidmise juures mõne aja pärast jälle ära löpew, ilma et sünnimist tuleks, siis tuleb ta ometi ikka jälle uuesti, sest et põhjus enne ära ei löpe, kuni sünnitamine möödas on. Sellest saame pärast weel rääkima.

§ 324.

Barasünnitustega tuleb just niisama ümber käia, nagu selle raamatu kolmandas ja kuuendas jaos õpetatud. Pääsli on aga sarnastel puhudel ikka, et arst kutsutakse, ka siis, kui sünnitamine ju möödas on.

T. MUTSU Laenu raamatukogu

Tallinnas

Üheksas päätükk.

Lapse surmast käima pääl oleku ajal.

§ 325.

Lapse surm emaihus wõib tulla :

1) Esialgse wea läbi lapse ehk muna figimises. Surnud lap-
sed on jellepärast sagedasti inetukujulised.

2) Kõik palawiku sarnased ema haigused toowad lapsele surma,
nõnda rõuged, leetrid, fharlah, kolera, ergupalawik jne.

3) Ema külgehahtawad haigused, ka need, mis ilma pala-
wikuta on, näitujeks suguosade haigused, wõiwad lapse pääle üle
minna ja seda surmata.

4) Ema puudulik toitmine, põdemise ehk nälja pärast, wõib
last tappa.

5) Ka lastekoja haigused ja werewoolamine wõiwad lapsele
surmapõhjuseks saada.

6) Harwematel kordadel jureb laps ema ägedate meele-
liigutuste tõttu.

7) Ka tundmata põhjuste pärast wõib laps haigeks jääda
ja surra.

Kui laps ära on surnud, tuleb warsti eksi- ehk warajännita-
mine. Tihti lähewad aga enne nädalad ja kuud mööda, kuni
see jõuab.

Sureb laps käima pääl oleku esimesel nädalal ära, wõib
muna haiglaselt edasi figida; ka lastekoda kaswab, nagu lähets
käima pääl olek korraliselt edasi. Üht niisugust pärast surma edasi
figiwat muna nimetatakse mooleks. On kobar moole si

ja weremoolejid olemas; wiimseid nimetatakse ka lihamooledeks. Robarmoole d on hulgaft kuni hernejuuruseft ja juuremateft wefihallist eht pruunikast willikefett koos, arwu poolest fagedasti tuhandeni, mis wiinamarjade wiifi üksteife küljes kobaras seifawad; need on kestanaha haiglafeks faanud lotid. Robarmoole d faawad umbes lapfepää juurufeks, mõnikord weel juurematefgi. Robarmoole kaskwab fagedasti rutemini kui terwe muna, nii et naefel, kes alles neli kuud kaima pääl on, niifugune lapfefoda on, nagu fee tal muidu alles kuuekuufe kaima pääl olefu puhul oleks. Weremoole d on kindlamad kehad ja mitte rufikast juuremad, olgu fiis waheft ainult harwa. Nad on punafett, pruunist ja fagedasti ka walfift koguft koos, umbes nii kõwad kui kuiw fink, mõnikord on aga ka fegafe wedelikuga täidetud ruumifid nendes leida. Weremoole d kaskwawad aeglafemalt kui terwe muna. Nad wõiwad aga ka kaua lapfekoas olla, ilma et nad fugugi kaskwafiwad. Munanahkfafid wõib moolede feett igatahes leida. Mõnikord leitakse moole feett ka pifike laps, teiftel kordadel ei ole jeda enam olemas.

Ammamoor ei jaa moole rafkeja lguft mitte ära tunda. Moole rafkejalguft wältab vähem kui korralit ja õige rafkejalguft. Moole fündimine algab enamasti ägeda werewoolufega, mis naefe elu kardetawaks wõib teha, mifpärast arft tingimata juurde toodud peab faama.

§ 327.

Kui kaskfikute ft teine ära jureb wõib teine elufje jääda ja wäljafantud faada. Siis leitakse pärast wäljafantud lapfe muna-keftaft pifike, fokkupreffitud kaskfik.

§ 328.

Käima pääl olefu efimefte nädalate jooksul wõib furnud laps munas ära fõduneda, nii et teda fäält enam fugugi ei leita. Lapsed, kes enne 17. käima pääl olefu nädalat furewad, on, kui nad mõni nädal pärast ilmale tulewad, fagedasti kuiwad, nagu ära kuiwatatud, eht nad küll lapfewee fees seifawad. Wanemad lapsed, kui nad furnult pikema aja ema ihus wiibiwad, lähewad pehmeks, turfjuwad ja nahk tuleb neil ära. Ära mädaneda wõib furnud laps emaihus ainult fiis, kui lapfeweffi wälja on jooksnud.

§ 329.

Märgid, milleft furnud last emaihus ära tuntakse, ei ole alati mitte felged. Terwife muundatufed, millele käima pääl olef

põhjuseks, kaswawad äkitselt jälle, niipea kui laps suri. Igakord ei jünni see aga mitte, näituseks paisuwad rinnad pärast lapse surma mõnikord weel õige tangedi üles. Ka tubli külmawärin ilma ühegi wälise põhjusteta ja mädanenud maitse suus tulewad mõnikord pärast lapse surma. Oli laps ju kaunis suur, siis tunneb ema pärast selle surma külma oma kehast, wäljaveninud lapsekoda teeb temale oma muudetud olekus tundmuse, nagu langeks üks wõõras keha tema ihus sinna ja tanna. Saiwad lapse liigutused ju enne mini tuntud, siis tunneb ema pärast selle surma, et liigutusi enam ei ole. Sagedasti oliwad liigutused just wiimasel ajal tanged, siis suri laps krampidesse. Südame tufsumist ei ole enam kuulda. Oli laps ju oma korralisel seisatusel ja olekus, siin ei lahku ta sellest ka pärast surma.

Kõik need märgid aga ei anna lapse surma kohta weel kindlat teatust, seda wõib wähemal ehk juuremal mõõdul ainult aimata.

§ 330.

Arwab ämmamoor, et ühel käima pääl olijal naesel ta laps ära on jurnud, siis ei tohi ta naist selle teatusega mitte ehmatada. Küll aga wõib ta jellel korral naese tähelepanemise eksi: ehk warasünnitamise pääle juhtida. Minult juurdekutsutud arstile annab ta oma arwamisi teada.

Rümmes päätükki.

Raskejalgsete mineistus, warjusurm ja surm.

§ 331.

Mineistus on olek, kus inimene meelemõistuse kaotab ja liikumata ja londilt maha langeb. Selle juures jääb puls pisikeks, kaob mõnikord ka koguni, ja hinge tõmbamine jääb wäheseks. Sügaw mineistus ja warjusurm on wäga üksteise juures; kui pulsilöömine ja hingetõmbamine kaowad, kutsutakse seda olekut warjusurmaks. On pulsilöömine ja hingetõmbamine alatiseks lõppenud, siis on see surm.

Põhjused, mille läbi need olekud raskejalgselle tulewad, on nagu teistelgi inimestel nii mitmekesised, et neid siin üksikult üles lugeda ei suuda. Kõige sagedam põhjus on aga w e r e j o o k s.

§ 332.

Esimene asi, mis ämmamoor mineistuse ja warjusurma korral tegema peab, on edasikõlivate mõjude ja põhjuste kõrvald-

saatmine, nõnda siis werejooki ju kinnipanel, wärste õhu muretsimine, kitsaste riiete lahtipäästmine jne.

Minestuste juures, mil meelemõistus veel mitte täiesti kadunud pole, toibub minestuses olija sagedasti jälle suutäie külma wee ehk weini, külma wee pritsimise ehk salmiaku nuusutamise läbi. Naese külmaks jääwaid liigmeid soendagu ämmamoor willaste rätikute ja harjaga hõõrumise läbi; ta pangu palawat finepitainast rinna alla autu, rindade wahela ja kätte päale. Pää ei tohi mitte kõrgemal seista kui muud kehaosad. Arst kutsutagu filmapiisk juurde. Toibub naene enne arsti tulekut, siis saab arst abinõuude waral ometi teda jälle uue minestuse eest hoida wõima.

§ 333.

Näitas aga ju ämmamoori meelest tõsine surm tulnud olema ja ei wõi ka arstgi enam ema äratamiseks midagi ette wõtta, siis on ta järele ometi lapse pärast nõutaw. Kui kaima pääl olek üle 28 nädala oli kestnud, wõib ehk last veel elus hoida. Igal korral, kus raskejalgs naese lapsekoda peaaegu naba kõrguseni ehk sellest ju üle on jõudnud, on sellepärast — kuigi naese surm kindel on — arsti kutsumine tingimata tarwilik. Siin nõuab seadus arsti abi. Ühtgi raskejalgsset naist, kes ju üle 28. nädala kaima pääl olnud, ei tohi talahilõikamata maha matita.

Kuues jagu.

Korratused sünnitamise juures.

Esimene päätükk.

Pääga eesolewa lapse sündimine korrawastasel seisatusel.

1. Päälae sünnituse teine aluswiis, wäike fontanelle taga.

§ 334.

Esimese ja weel jägedamini teise päälae seisatuse juures seisab mõniford lapse selg ja nõnda ka pisike fontanelle taga pool. Ennemiini nimetati seda seisju kolmandaks ja neljandaks päälae seisatuseks.

Ammamoor tunneb jellel seisatusel juure fontanelle esimese bekeni seina lähemal ja, et wäljaajamise alguses ilka eesolew osa sügawamale astub kui tagumine, ka sügawamal olema, kui wäike fontanelle.

Päälae sünnituse juures peab ju wäljaajamise järgu alguses sünnitaja selle külje pääl olema, kus lapse selg on, see on esimese päälae seisatuse juures pahema, teise juures parema külje pääl.

2. Pää sügawam ristseis.

§ 335.

Niute fisekätäigus seisab pää õiguse järele oma õige läbimõduga bekeni ristlähimõddule lähemal kui õigele läbimõddule; bekenititsuse pääl pöörab ta noolepalistuse bekeni õige läbimõddu poole. Jäab see pööramine ära, siis sünnib selle läbi enamasti sünnitamise takistus, sest et pää õige läbimõõt bekeni rist- ja wistulähimõddu wastu liig suur on. Wäga suured wäitused wõiwad selle takistuse mõniford ära wõita; mõniford pöörab pää end

weel hilja bekeni wäljakäigus, mõnikord läheb ta, pärast seda kui ta kõvasti kottu on pressitud, mis läbi suur pääpaistetuse on tulnud, wiltu seisus suguosadest läbi. Viimase juhtumise juures võib hõlpsasti tamm lõhkeda. Kui selle tahtistuse ärawõitmiseks palju aega ära kulub, siis on laps ka wahest ju ära jurnud. Teistel kordadel ei saa sünnitamist emajõuu läbi kuidagi lõpetada.

Kui pääl bekeni kitsuses ehk bekeniwäljakäigus wiltu läbi-mööd on, mida wahel suure pääpaistetuse juures äragi tunda ei või, siis peab naene selle külje pääle asendatud saama, kus pool tagapää seisab. Punnimine peab ära keelatud saama. Ei lähe ta siisgi läbi, siis kutsutagu arst.

Teine päätükk.

Pääga eesolewa lapse sündimine korrawastase seisu puhul.

1. Päälae seisatus.

§ 336.

Bekeni(niute)sisjeminekus on päälaeseisatus pääkorraline seisatus, see tähendab: wäite ja suur fontanelle seisawad üheskoos sügawal, alles hiljem astub tagapää, teise aluswiisi juures eespää, sügawamale alla. Korrawastaseks võib päälaeseisatust ainult siis arwata, kui bekeni sügawamates ruumides, bekeni kitsuses, eelseisaw fontanelle mitte nagu kord ja kohus sügawamale alla ei astu. Sagevasti jääb selle juures ka rohkem eelseiswa fontanelle häbeduse poole pööramine ära, nii et pää peaaegu risti seisma tuleb. Selle läbi võib sünnitamine tähtsalt pikendatud ja raskestatud saada. Ka siin peab ämmamoor nagu pää sügawa ristseisu juures keelama, et punnimine järele jääks ja et sünnitaja selle külje pääl seisaks, kuhu poole lapse tagapää on.

2. Otjaefise seisatus.

§ 337.

Palju kardetawamaks läheb lugu, kui eespää sedawõrs sügawas astub, et otjaefine kõige sügawamal seiswaks osaks on. Selles seisatuses lõpeb sünnitus harwa ainult wäituste jõuu läbi ja üksnes siis lapse õnneks, kui päälui pisike on. Otjaefise seisatusest saab kas pälaeseisatus ehk näo seisatus, ehk — ja see on kõige pahem — päälui jääb oma korrawastasesse olekusse ja astub niimiihi alla bekeni sisse. Mõnikord läheb ämmamooril naese kohaltult asendamise läbi korda, seda seisatust muuta, aga igatahes peab arst kutsutama.

3. Näoſeiſatus ja näoſündimine.

§ 338.

Kui pääga eesſeiſwa lapse ſeiſatus ſel kombel muutub, et lõug rinna juureſt zemale tuleb ja tagapää kufklaſſe wajub, ſiis ſaab nägu eesolewaks oſaks. Seiſab lapse ſelg pahemal pool, ſiis ſeiſab lõug paremal pool — ſee on ſiis eſimene näoſeiſatus; ſeiſab ſelg paremal ja lõug pahemal pool — teine näoſeiſatus. Nagu lapse ſelg enamasti kõigis ſeiſatustes ema kõhu poole on, nõnda ſeiſab ka näoſeiſatujel lõug enamasti alustujes natuke taſa poole. Taſa poole ſeiſwa lõuga ei ſaa aga laps näoſeiſatuse puhul mitte läbi bekeni minna, olgu ſiis, et ta õige piſike ehk ſurnud on, ſest walmi lapse kaela ei ſaa mitte nii piſikſi ſirutada, et ta terve tagumise bekeni ſeine ääreſt funi tammini alla wõiks ulatada; ſellepärast peab laps näo ſügawamaſſe alla bekeniſſe

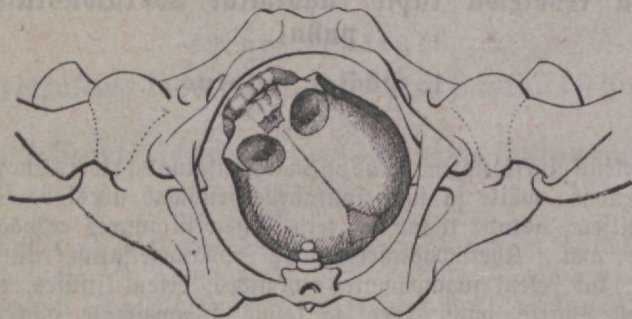

Bild N 28.

minekul ennaſt pöörama. Lõug läheb eſimese näoſeiſatuse puhul alla astudes taga paremalt poolt ette paremale poole, teise näoſeiſatuse juures taga pahemalt poolt ette pahemale poole, ja tuleb mõlematel kordadel, kõrvalt häbeduſelooga alt wälja. Nähtawaks ſaawad ſelle juures kõige päält waistetanud huuled, ſiis paistetanud põskede wahel arapeidetud nina, ſiis ſilmad, ſiis otſaefine. Kuna pää nii wälja tuleb, astub lõug ikka enam häbeduſeluu keſſkoha poole alla. Päälagi ja kufal juruwad nüüd kõwasti tammi päale ja kuna nad ſelle üle wälja weeretatud ſaawad, kannatab ta weel juuremat wäljawenimist kui pääſünnituse teise aluswiſi juures, ſest peaaegu pää suur wiltu läbimõõt tuleb näoſündimise juures häbeduſepraoſſe ſeiſma.

§ 339.

Walmit elawal lapſel on ſiis tats näo ſündimise wiſi: ſelg pahemal, lõug paremal pool — eſimene, ſelg paremal, lõug pahemal pool — teine.

§ 340.

Ammamoor tunneb nāoseisatuse seesmise ja wälimise läbikatsumise waral ära. Enne sünnitamise algust ei wõi ta seda ju sellepärast tunda, et nāoseisatus enamasti alles sünnitamise algul sünnib ja algab. Kui ammamoor sünnitaja wäljast läbi katsub, siis tunneb ta lapseoja kujukst, et lapsel pikuti seisatus on; siis tunneb ta ka lapseoja põhjas jalgu ja häbeduseluu kohal pääd; katsub ta teda seestpidi, siis ei leia ta awamiseajajärgul enamasti mingit eesseiswat osa, sest et pää enamasti alles wäga kõrgel seisab, ja ammamoor peab igakord, kui pää bekeni sisseminekut mitte ei täida, iseäranis ettewaatlikult läbi katsuma, et will mitte enne- aegu ei lõhkeks. Südametoonisid kuuleb ammamoor selles jamas küljes ema juures, kus lapseoja põhjas jalad seisawad, sest laps lamab rinnaga wastu lapseoja seinu, aga mitte seljaga, nagu muidu. See kõik wõib seda arwamist põhjendada, et laps näoli seisab. Kohe pärast lapsewilli lõhkemist peab kindlasti lapse seisatus teada olema, nagu seda 200. paragrahwis õpetatud. Ammamoor tunneb silmaaugu, enam taha poole teise silma, siis nina, siis suu ja selle järele lõua ära. Ammamoor hoidku end selle eest, et lõuga ja nina perjekš ei pea ja lapseisatust sellega walesti ei mõista.

§ 341.

Sga wiirutus sünnitamises wäljaajamise ajajärgu juures toob näoga etteminewale lapsele ruttu kahju, ruttemini kui päälalega eesminewale. Et sellepärast lapse elu ja ema tamm nāosünnituse juures rohkem häda ohus on kui korralise sünnituse juures, peab ammamoor, kui laps esimest korda sünnitajal nāoseisatusel sünnitamisele tuleb, arsti kutsuma, sest esimest korda sünnitajate juures panewad wälimised suguosad ikka enam wastu. Ka mitmendat korda sünnitaja juurde peab arst kutsumine jaama, iseäranis aga siis, kui nagu mitte kohe lõuga bekeni eelnijele seinale ei lähene.

§ 342.

Awamise ajajärgus peab nāosünnituse juures, nagu üleüldse igakord, kui päälui mitte ees pole, lapsewilli hoidmises iseäranis ettewaatlik olema. Pääle ju joowitud läbikatsumise õrnuise tuleb nõuda, et kõik asjata käimine ja woodis wäherdamine keelatud jaab ja nimelt, et pärast lapsewilli lõhkemist olek wõimalikult rahulik oleks, kõige parem on külje pääl olla. On lapsekoda enam paremal pool, peab lapsehädaline pahema, on lapsekoda enam pahemal pool, peab lapsehädaline parema külje pääl olema, et lapsekoda wõimalikult digesse olekusse bekeni pääle jääks. Ka pärast willi lõhkemist on küljeliolek hääd.

Pärast willi lõhkemist peab läbikatsumine sorm õige tasajelt kabama, sest kergesti wõib sündida, et ta waljumal puutumise puhul lapse silmad ehk suu ehk näonaha katki rebib.

§ 343.

Rui nagu sisselõikamisele tuleb, peab iseäralikku tähelepanemist tammi terweks hoidmise pääle pöörama. Ammamoor teab, et näosünnituste puhul tamm iseäranis palju wenitada saab. Ta mõtelgu ka, et lapse väljatuleku wiivitamine siin lapsele enam kahju toob kui pääluusünnituste juures, et kae tugew tammi pääle wajutamine lapse kaela häbeduseloofa vastu pressida ja nõnda siis lapsele kahju teha võib.

Olade ja muu teha sünnitamise juures maksawad needjamad jeadused, mis pääluusünnituse juures.

Näopaisketuse läbi jagedasti väga moonutatud näoga last argu ammamoor mitte koe emale näidatu, et ta ei ehmataks; ta waigistagu teda selle moonutuse tähenduse ja tähtsuse üle.

4. Pää wiltuseis.

§ 344.

Lapsepää korralik sisseastumine bekenisse on küll alati pisut wilbat, sest et eesseisaw kullaluu waremini alla astub, kui tagaseisaw; mõnel korral aga astub pää sel wiisil korratult wiltu ja bekeni sissiminekusse, et läbikatjuw sõrm allpool seiswa külje kõrwa juurde ulatab. Enamatel korradel on lapsekoja wiltuseisimine paremale ehk pahemale poole pää wiltuseismise põhjusteks. Algukses toetab pää end bekeni ühe ääre pääle ja saab siis wäituste mõjul ikka enam wiltu bekenisse üsse jurutud. Selles seisus ei pääse pää bekenist mitte läbi. Ammamoor peab, et pää selles seisus bekenisse alla ei astuks, kõik kaasapunnimise ära keelama ja lapsehädalise küljeli ajendama, nimelt selle külje pääle, kus lapsekoda vähem seisab, jee on enamasti see kül, kust lapse pääkülge ja kõrwa mitte ei tunta. Mida warem naene küljeli saab, seda fergemini saab pää sellest wiltuolekust lahtuma. Rui pää siin end dieti seab, tuleb sünnitamise edasikestmist ära oodata; jääb ta aga endisesse korrawastasesse seisusse, siis tuleb arst kutjuda.

5. Kae ehk jala pää kõrwale ettelangemine.

§ 345.

Ju awamiseajajärgul tunneb ammamoor mõnikord, et pää kõrwal üks wäike osa, kasi ehk jalg, ees seisab. Ta peab siis kui wähegi wõimalik jelle eest muretfema, et see wee ärajooksmise puhul mitte ette ei lange. Kõige päält on tarwis, et lapsehädaline rahulikult pikali jääks. Rui ammamoor ära tundis, kust

poolt küljest käsi ehk jalg ette tulnud on, siis lastu ta lapsehädalist wastas olewa külje päale pöördä. On siis käsi ehk jalg ema parema külje pool pää körwal, siis peab lapsehädaline end pahemale küljele pööräma ja ümberpöördukt; siis wajub lapseloda dieti ja tatistab niuwii teiste ofade ettelangemist.

§ 346.

Leiab ämmamoor läbikatsumise juures kohe pärast willi lõhemist, et lapse käsi pää körwale langenud on, siis peab ta seda lähema wäituse puhul tagasi hoida katsuma, et pää üftrpääinis edasi nihkuis. Ei lähe see korda, siis oodaku ämmamoor kannatlikult. Sagedasti jääb käsi pärast iseeneft taha, ehk, kui bekenis küllalt ruumi on, tuleb ka ühes alla ja mõjub nii palju, et pää teise keerutuse teeb, kui harilikult. On aga bekenis ruum kitsas, siis wõib see käsi sünnitamist takistada. Sel puhul peab arst tutjutud saama. Waata § 394 ja 409.

Tuleb pää körwal jalg nähtawal, siis peab ilka silma pilk arst toodama.

Kolmas päätüft.

Sünnitamine lapse korrawastase seisü puhul.

1. Bekeniseisatused, jala-, põlwe-, ja perjesünnitus.

§ 347.

Bekeniseisatust wõib ju enne sünnitamist ära tunda. Lapseloda on põhjast enamasti wähem lai kui pääseisatuse juures, jädäl tuntatje perje ja jalgade ajemel kõwa, ümmargust pääd. Lapseloda alumine jagu on laiem ja siin tunneb ema lapse puutumist, mida muidu ainult põhjas tuntatje. Südametoonid on paremal ehk pahemal pool üle naba kuulda. Seesmise läbikatsumise juures ei tunta mitte kõwa päälüüd, waid kas ei ühtegi lapseosa ehk pisikesi lapseosajad, ehk laia, pehmet osa — periet.

Awamise ajajärgus tunneb ämmamoor läbi põie lapseosad ju selgemini ära, mõnikord ju üsna selgesti. Pärast seda kui lapsell katkenud, peab seesmise läbikatsumise kaudu kõik kahtlus kaduma; nüüd astuwad kõige sagedamini perje, ainult harwemalt jalad ja üsna harwa põlwed emakajuhu.

§ 348.

Astuwad mõlemad persenukid ükfi bekenisse, siis on see lihtne perseeisatus ja sellele järgneb lihtne perseeünnitus; astuwad lapselad oma esialgses seisus, kannad reite küljes, ühes bekenisse alla, siis nimetatakse seda kahelordseks perseeisatuseks, kahelordseks perseeünnituseks. On jalg üsna alla sirutatud, siis on see poolik perseeisatus — poolik perseeünnitus, ka mitte täielik jalaseisatus, mitte täielik jalasünnitus nimetatud, kuna seda täielikuks jalasünnituseks nimetatakse, kui mõlemad jalad allasirutatult ees läbi bekeni läbewad. Niisama jaotatakse ka mittetäielikuid ja täielikuid perseeünnitusi.

Ka üks käsi on mõnikord perse kõrwal ees. See pole paha. Sellel läbi tulew pifendus ajamiseajajärgus on ainult kasulik.

Kõigi nende bekeni otstaga ees minewate sünnituste juures lahutatakse neid sünnitusi lapse seisatuse järelle kahesse jalku, ja need jälle kahesse alusjalku. Selg pahemal pool, on esimene jala-, põlwe- ja perseeünnitus, selg paremal pool on teine jala-, põlwe- ja perseeünnitus. Esimese wiisi juures on pahem puus, teise juures parem puus eesolewaks. Nagu kõigi seisatuste juures, on selg kõige sagedamini enam ette poole, see on esimene, harwemini taha poole, see on teine aluswiis.

§ 349.

Perse- ja jalasünnituste mehhanismuse juures maksawad kõik üleüldised sünnitamismehhanismuse seadused ja reeglid, mis 167., 168. ja 169. paragrahwis ju kirjeldatud jaiwad. Esimese perseeisatuse esimese aluswiisi juures — see on kõigi perseeisatuste seast kõige sagedam seisatus — astub puusade ristlääbimõõt pahemas wiltulääbimõodus bekeni ülemisest ruumist läbi, selle juures seisab eesolew pahem persenukk sügawamal.

§ 350.

Teise perseeünnituse juures on sündimine seesama, ainult selle wahega, et parem puus ees seisab.

§ 351.

Mõlemate perseeünnituste teise aluswiiji korral, kus lapse kõht bekeni eelmist seina wastu seisab, on sündmus enamasti see, et laps kas olade ehk pää läbimineku puhul jella ette keerab.

§ 352.

Harvemini jääb teise alusviisi juures kõhukülg ette, nii et nagu häbedusepraod poole waatab. Siis võib pää mitmet moodi bekenist lahutada:

1) ta keerab end weel bekenis näoga taha poole ja astub siis wälja;

2) ta astub lõuaga ees kuni otjaesijeni häbeduse looga alt wälja;

3) ta jääb lõuaga häbeduse looga taha kinni, nii et wäitused tagapää enne wälja ajawad;

4) wäitused ajawad näo järele ka kõhe otjaesijele wälja. Aga see sünnib ainult, kui wäitused väga suured, beken lai ja pää väike on.

§ 353.

Rahetordje perjesünnituse juures tuleb perje läbi bekeni väga pikkamisi wälja, aga just see ongi lapsel kasulik, nagu pärast poole kirjeldame. Muidu aga on sündmus seesama, mis lihtsagi perjesünnituse juures.

§ 354.

Pooliku perje- ehk mittetäieliku jalasünnituse puhul keerab sirutatud jalg end ikka tagumise bekeni külje poole, ka siis, kui seisatus enne teine oli, sest tal on ainult ristluuõõnsuses allaastumiseks ruumi.

§ 355.

Täielise jala- ja põlwe sünnituse juures algawad, nagu perjesünnitustegi juures, lapsekoha pööramised alles siis, kui puusad bekenisse astuvad, sest jalad pääsewad järele igas seisatuses läbi. Pärast seda on mehанизmus seesama mis perjesünnitustegi juures.

§ 356.

Jala- ja perjesünnituste juures saab palju enam lapsi hukka kui pääsünnituste juures. Jala- ja perjesünnituste suured hädad on järgmisest põhjendatud:

Naistal on laps alles emahus on, elab ta neiljamadel tingimistel, nagu ta terve kaima pääl olefu aja jooksul elanud; ta saab lapsekoha nabanööri läbi, mis talle elamiseks tarwis on. Sellepärast võib, naistal on laps emahus on, sünnitamine mitu

tundi kesta, ilma et sellest lapsele midagi kahju tuleks. Sellepärast on tarvilik, et kõige suurem lapseoja, pää, ees läheks, niipea kui see sündinud, on ka terve sünnitamine lõpetatud.

Et elada võiks, peab laps kas nabanööri kaudu emaga ühenduses olema, ehk ta peab õhku sisse hingata võima, hingetõmbamiseks aga peab suu ja rind vaba olema. Läheb nüüd laps kitsa peritsoaga ees, siis sünnib see küll ilma suurema raskuseta, aga nüüd ei saa teised osad nii ruttu järele minna, sündinud osad liiguvad selle juures veel nabanööri päale, nii et lapsele uut verd juurde tulla ei saa, kuna tal ka hingamiseks veel mahti ega ruumi ega õhku pole. Tihti võib neid katseid lapse liigutustest näha, mida ta poolikult sündimisel teeb. Suu ja nina ees on ainult ila, weri ja lapsewesi, seda katab laps õhu ajemel kopsu sisse.

Sarnasel korral sureb laps kõige pisema wiivitamise puhul. Seda wiivitamist ei tee aga mitte ainult üksi järgnewate osade juures, waid ka nende kogu. Niipea kui laps oma korralise seisatuse kaotab, lähewad käed pää kõrwal kõrgele üles ja kael tõub end sirgu. Pää ja käed ei saa mitte ühtlasi bekenist hästi läbi minna ja selle juures saab end lõng bekeni ääre päale kinni. Kui last mitte ruttu ja osawasti sellest seisatusest ei wabastata, sureb laps paari minuti jooksul. See õnnetus on paljude laste oma, kes bekeniseisatuses sünniwad.

§ 357.

Mida täiemini ema pehmed osad lapse sünnitamise tarwis on ette walmistatud, mida tugewamaks wäitused wäljaajamise lõpu poole muutuwad, mida enam eesminew lapseoja ema osad wälja wenitab, seda wähem tuleb neid hädaohtusid. Sellepärast on bekeni otsaga sünnituste juures iseäranis tähtjas, et awamise ajajärg lõpuni eksitamataalt mööda läheks ja et wäljaajamise algus pikkamisi ja ainult lapsekõja kottutõmbamiste läbi algaks; nii saab lapsekõda lõpu poole enam jõudu. Sellepärast on bekeni sünnitused seda tergemad, mida paksem eesminew osa on, ütleme kahetõrune peresünnitus, tema järele lihtne peresünnitus; vähem hää on ju poolik peresünnitus ja kõige pahem täielik jalasünnitus.

§ 358.

Niipea kui ammamoor ühe lapsehädalise juures bekeni seisatuse ära tunneb, peab ta tingimata arsti juurdekutsumist nõudma, sest kui eespool kirjelatud hädaohtrised oleksid ju alanud on, võiks arst hiljaks jääda ja laps surra.

Et ammamoor hädasõu algust eemale hoida ehk vähemalt wiivitadagi wõiks, nimelt kuni arsti tulekuni, peab ta kõige päält lapsewilli iga hinna eest terve hoida katsuma, kuni ta lapsehädalist dige külje pääle pikali paneb.

§ 359.

Niipea kui emakajuu täielikult lahti on, kas enne ehk pärast lapsewee ärajooksmist, peab lapsehädaline nii seljalt seatud saama, et juguosadele üsna wabalt ka alt poolt juurde saab; see sünnib kas seljeläbi, et perse padja allapanemise läbi kõrgemale seatakse, ehk nõudanimetatud ristwoodi walmistamise läbi. Ristwoodite asendamine sünnib nii, et üks woodi äär patjadega kõrgets tehtakse. Selle kõrgenduse wastu toetab lapsehädaline selja, kuni ta ise risti woodi pääl pikutab, perse woodi madala ääre poole; ka persele wõib padi alla panna; jalad pandakse kõhe tooli pääle. Ammamoor istub ise naese reite wahel. Et naene ennast selle juures aga külmetada ei tohi, on iseeneest mõista. Nii oodagu arsti tulekut.

§ 360.

Ka pärast wäljaajamise algust peab kõik kaasapunnimine ära keelatud saama. Riikaua kui laps bekenis seisab, ei tee selle pikemgi wiivitus sünnitamise juures wiga, ja mida enam wäljaajamist lapseoja oma hoolde jäetakse, seda korralisemad ja tugewamad on ta kottutõmbused sünnitamise lõpu poole, kus neid ka wäga tarwis on.

§ 361.

Bekenisje ehk sellest läbi läinud lapse osade fiskumist ja rebimist ei tohi ammamoor omale ial lubada.

§ 362.

Kui perse ehk jalaseisatusjuures puusa d läbi wälimiste juguosade lähewad, peab ammamoor päälmise puusa pehme wajutamise läbi tammi pääle üles häduselooga külge wajutama, et tema terweks jääks. Wäljatulnud osad peab ta oma käega wastu wõtma ja toetama, et nad maha ei langeks ega wajuks. Et need ilased libedad jaod ta käest maha ei libiseks, mässigu ta soendatud linarätik nende ümber. Perseisatusjuures ülespidi fröntis olewad jalad langewad iseeneest maha, kui laps rinnani ju sündinud on.

Ei peaks lugu mitte nii olema, siis ärgu ammamoor neid ial teistt fuguofadest wälja fiskugu, kui sedawiisi, et ta esiti ühe, siis teise põlwe kõhtu wastu ja siis wähe kõrwale painutab.

§ 363.

Rui n a b a sündinud on, tehku ammamoor nabanöör lodewaks, kuna ta selle ja lapse kõhu wabel esimese jorme sisse lütkab, siis põidla ees nabanööri päale paneb ja selle õrnasti fuguofadest wälja tõmbab, et nabanöör lapse edasituleku puhul mitte rebitud ei saaks. Ta hoidku end selle juures lapse naba ennast fiskumast ehk nabanööri kõwasti wajutamast.

Riipea kui laps ju nabaft saadik sündinud on, peab laps ehädaline iga wäituse puhul kaasa punnima.

Rüünarnukkide, õlade ja pää läbimineku puhul peab ammamoor jälle tammi tähele panema et see liig pinewile ei saaks. fistud. Pää läbimineku puhul, kui see harilikul wiisil sünnib, peab ta lapse keha oma kõhu poole üles tõstma, et pää wabalt üle tammi wõiks wälja weereda.

§ 364.

Mida õigemini ammamoor eelmises paragrahwis õpetatud seaduste järele toimetab, seda fergemini ja seda wähema hädaohuga läheb perse ja jalasünnitus ilma kunsti abita korda.

Enne kui perse ehk jalasünnituste juures puusad läbi lõikamisele tulewad, ärgu ammamoor midagi ette wõtku. Wiibib wäljaajamine selle järele, siis katfugu ta lapselõja hõõrumise läbi wäitufi aratada ja tulnud wäitufi tase wajutufe läbi kõhu päale tugewamaks teha.

Rui ammamoor poolikult sündinud lapse juures näeb, et see haawawaid hingetõmbufeliigutufi teeb, nõndafama ka, kui ta pärast nabakõha sündimist märkab, et puls nabanööris ainult tase ehk õige harwa lööb, siis wõtku ta laps nii mõlemasse kätte, et esimesed jõrmed reiekäänudele, põidlad aga üle perjenutti ristluu päale ulatawad ja tõmmaku ta niiviisi taseksti wälja.

Seijab lapse kõhupool ees (2. alus wiis), siis tuleb ammamooril põial reie eelmisele küljele, kuna teised jõrmed reie ümbert finni wõtawad.

Riipea kui lapse ülemine keha kuni õlaluuni sündinud on, sündis see kas wäituste jõuu ehk laps ehädalise kaasapunnimise ehk ka ammamoori abi läbi, siis peab ammamoor seda tähele panema, kas käed ka korralises seisatuses kehaga ühes tulewad. Ei ole käed mitte weel wäljas, siis peab ammamoor järele katsuma, kas wähest

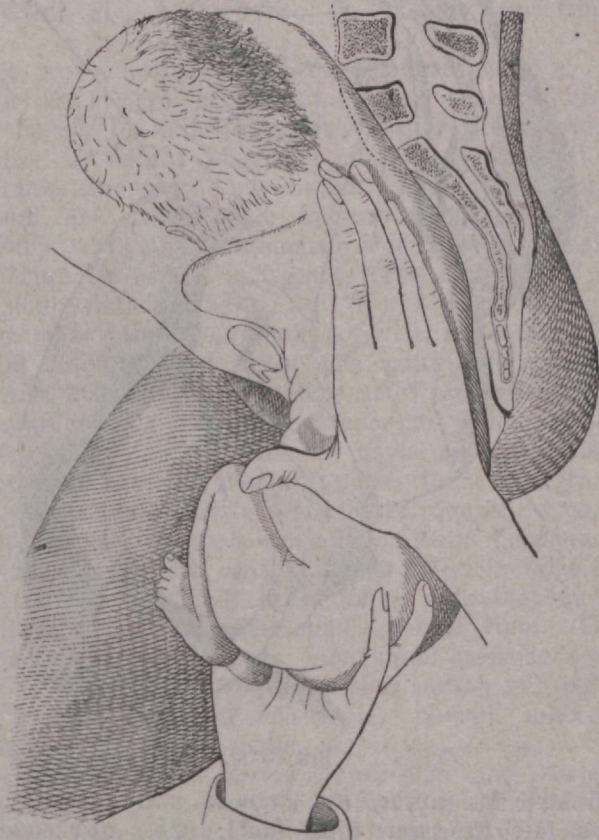
üks nendest ehk mõlemad lapse rinna pool küljes tupes ei seisa. Runa ta nüüd sündinud keha üh. käega toetab ehk reitest wähe üles poole tõstab, katsub ta teise käega, mille peopeja kõhu poole olgu pööratud, lapse rinna poole saada; leiab ta käed siit, siis tõmmatu ta nad üksteise järele tasakesi keha kaudu alla ja emahust wälja; on käed ju nii kaugel, siis võib ta tugewamini tõmmata, nii et ka olad emahust lahkuksivad.

Ei ole lapse käsa aga mitte lapse rinnal, ka käe küünarnukki siid mitte, siis on käed ülespidi ja peawad „päästetud“ saama.

§ 365.

Räte päästmine wõi lahtitegemine sünnib järgmiselt:

Ammanoor ajab oma käe lapsekäewarre päästmiseks lapse selja tagant sisse, ja kui oladest saadid sündinud lapse selg nagu

Pilt № 29.

harilikult ikka ette poole on, jaab lapse parem käsi parema, pahem pahema ämmamoori käega päästetud. Ämmamoor peab, kui lapse mõlemad käed ülespidi seisawad, kõige päält selle käe päästma, mille äla enam taha poole, see täh. ema ristluu lähemal seisab; esimese seisatuse juures on see lapse parem, teise seisatuse juures lapse pahem käsi. Rääwarre päästmine sünnib lapse seljatagant kohalise käe esimese ja teise sõrme abil. Tahaks ämmamoor esiti ainult esimest sõrme tarvitada, siis ei ulataks see küllalt kõrgele, ei oleks tal ka aitamiseks küllalt jõudu ja aeg saaks muidu ära wiidetud. Nelja sõrme sisse ajada, pole ka sünnis, see oleks ainult raskuseks. Ta tehku seda siis ainult kahe sõrmega. Ei ulata

Bild N. 30.

ta weelgi lapse käe juurde, siis ärgu ta mitte arwaku, et lapse rebimisega kätt kergemini kätte saaks. Ei, rebimise läbitifub ta lapse käe weel kõwemini pää ja bekeni

ferwa wähele finni. Ainult lapsi öla wõib ta wajutada, nii et käewarjs lapsi ette lähets: muu keha peab tingimata paigale jääma; on asi nii kangel, siis on kõik häa. Nüüd astub keha ühes käega isegi madalamale.

§ 366.

Mõnikord ajab, kehe pärast käte päästmist, mõni wäitus pää kehe wälja; teistel kordadel aga wiibib see isegi siis, kui käed ilma funsti abita päästetud jaiwad.

Kehe pärast sündinud ölasid, kui mõni wäitus pääd ju häbedusepraosse ei aja, peab ammamoor pää seisatust järele katsuma. Peaaegu alati leiab ta näo üsna ehk peaaegu ristлуу dõnsuse poole pööratult. Mõnikord seisab pää enam risti, üsna harwa seisab ta alles bekeni üle, üsna harwa on näopind ema kõhu poole pöördud.

Nüüd peab ammamoor pää wälja wõtma.

Pää wäljawõtmiseks tarwitagu ta esimest ja keskmist sõrme ehk ka selle kae kõike nelja sõrme, mille peopesa näo poole on pöördud. Ta lüfaku seda näost mööda ettewaatlikult üles ja pangu sõrmed teine teisele poole nina. Böial jääb lapsi ühele, teised sõrmed lapsi teisele ölale, kui nende sõrsepistmist tarwis ei olnud. Lapsi keha pangu ammamoor sõsse aetud kae pääle kassiti seisma. Teised kae esimese ja keskmise sõrme ajab ta siis häbeduse looga alt lapsi kulla juurde.

Ammamoor teab § 352. seest, et järelseisaw pää ema bekenist neljal wiisil lastuda wõib. Kui pää mitte naese jõuu läbi ei sünni, ei tohi ammamoor teda mitte teisiti ära wõtta, kui nime-tatud paragrahwis 1) punkti all tähendatud wiisil. Ei ole pää siis mitte nägu ristлуу dõnsuse poole pöörnud, siis ei tohi ammamoor teda ennemini wälja kiskuda, kuni talle see seisatus antud on. Nimetatud seisatust wõib talle kergesti anda. Kõrub ammamoor teda aga niisama edasi, siis on pärast keeramine hoopis wõimata. Ammamoor teab, mispärast pää bekenisse kõige paremini wiltu ehk ristseisus ja bekenist wälja kõige paremini õiges lapsi-mööddus läheb; teiste seisatuste puhul jääb ta finni. On nüüd lapsi seowitud seisatus antud, siis lütkab ammamoor tagapää sõrmedega pisut bekenisse ülesse ja tõmbab ühtlasi näo ees olewate sõrmedega eespääd tugewasti alla poole, Niiviisi tuleb nägu ja otfaesine õrnasti üle tammi wälja.

Rätt lapsi käänamise juures lapsi suhu ajada, pole ammamooril elawa lapsi juures i a l lubatud, sest selle juures wõiks ta lapsi alumise ödua ära käänata, nikastada ehk ka koguni kassiti murda.

Ei ole ülemal nimetatud sõrmedel lapsi wäljatõmbamises

küllalt jõudu, siis pangu ämmamoor lapse kullas seiswad sõrmed lapse oladele ja tõstku pää sedawiisi üle tammi välja. See wiimane tõmbus wdib ka siis tähtsalt abiks olla, kui pää alles kangel kõrgel bekeni sees on. Sel korral peab aga tõmbus enam tammi poole olema määratud.

Pilt №31.

Ämmamoor juhtigu pääd üleüldse bekeni juhtjoone sihis, selle läbi tuleb pää kergemini edasi ja ei saa ka litsutud ega wigastatud.

Tammi lõhkumist on iseäranis wiimase tõmbuse korral väga karta. Aga hädasoht, milles laps on, ei anna wiivitamiseks enam mahti. Aga rutust hoolimata toimetagu ämmamoor oma asja pillkamisi ja ilma ärewufeta; ta rehkendagu karwa päält tõmbamise jõudu ära ja wähendagu seda kohe, niipea kui pää kergemini järele andma

hakkab. Kuna ta pää üle tammi tõmbab, pangu ta tähele, et kufal häbeduselooga küljes seisaks ja säält enne ei lahkuks, kuni nagu ja otsaefine üle tammi ju välja on jõudnud.

§ 367.

Kõik muud riskumised ja tõmbamised lapsel kallal, et pääd ja käsa välja riskuda, on keelatud, sest selle läbi võiks ammamoor nob veel ainult kindlamini bekenisse finni tõmmata. Ei lähe eespool kirjeldatud tõmbuste ja abinõuude waral lapse sünnitamine mitte lorda, siis ei ole ammamooril muud nõuu, kui arsti tulekut ära oodata ja waheajal ema eest hoolt kanda. Laps sureb siis ära. Muidugi teada, on ka see olek, milles poolenisti sünnitaja ema praegu on, hädasohtlik. Seda parem on siis, kui ammamoor meeles peab, mis talle 358. paragrahwis üteldud: et ka iga perse- ja jalasünnituse juures ju kohe alguses, niipea kui ta lapse seisatuse ära on tundnud, arsti juurdekutsumist tingimata nõuaks.

Neljas päätükk.

Sünnitamine lapse korrawastalise seisatuse puhul.

2. Wiltu- ja ristseisatused.

§ 368.

Ristseisatuse äratundmine on ju käima pääl oleku ajal wälimise läbikatsumise waral kergesti võimalik, iseäranis siis, kui kõhuseinad kaunis õhukesed ja lõhbid on ning lapsewett nii liiasti ei ole. Lapsekojal ei ole mitte enam tema korraline muna tuju, waid ta on enamasti risti välja weninud; ta ei kerki mitte kuni südamekaewandusesse ülesse, waid siin puudub lapsekoja harilik kumm. Sellewastu tuntakse lapsekoda külgedest laiem olewat kui lapse harilise seisju puhul. Ema kõhu paremal ja pahemal pool, enamasti ühelt poolt kõrgemal, teiselt pool wastu bekenit sügawamal, tuntakse juuri osajid, millest ühte kui pääd, teist kui perjet selgesti võib ära tunda. Lapse liigutused jaawad naese poolt

kord ühel, kord teisel pool, kord ka mõlemal pool tuntud. Sise-
misel läbikatsumisel ei tunta tupeosa wõlwis midagi suuremat,
mida perfekts wõiks pidada, ehk wähest ainult wähemaid osasid. Ka
ei astu lapskoda alumine osa jugugi nõnda sügawale bekeni sisse
alla, kui reegrimõdulisel ehk korralisel seisatusel. Awamise aja-
järgul on lugu niisama. Awamine sünnib enamasti väga pikka-
misel, emakasuu seisab kõrgel ja tal on sagedasti tähelepanemise
väärt wilbak fuju ja lapsewill astub ainult pundulikult tema sisse.

§ 369.

Et aga need seesmised läbikatsumise juures saadud nähtused ja
tähelepanekud mitte ükfinda ristseisatuse juures ette ei tule, on neil
ükkipäinis wähe wäärtust ja ammamoor peab omale arwamise puhul
wälimise läbikatsumise kaudu selgust muretsema katsuma. Ristseisatuse
wara äratundmisel on aitamise kohta suur tähtsus, jelle küljes
ripub sagedasti ema ja lapse elu. Sellepärast on hädasti tarwis,
et ammamoor wälimise läbikatsumise ette wõtaks.

§ 370.

Pärast lapsewilli lõhkemist ja wee ärajooksmist
tõmbab lapskoda end kindlamini lapse ümber kottu. Nüüd saab
rist- ehk wiltuseisatusest peaaegu alati õlaseisatus, see tähendab
üks õla jääb bekeni sissekäigu kohale seisma. Selle juures wõib
eesolew käewarjs weel lapskotta seisma jääda, warem ehk hiljem
tuleb ta aga emakasuuist wälja ja jääb siis enamasti juguosade wastu
seisma.

§ 371.

Lapsewee ärajooksmise järele saab ristseisatus wälimise läbi-
katsumise läbi weel rohkem äratuntawaks; ka seesmise läbikatsumise
puhul tunneb ammamoor nüüd enamasti ju eesolewa osa kindlasti
ära. Selga tuntakse selgroost, kõhtu nabast ära. Minult üsna harwa
ja ainult furnud laste juures tuleb õla asemel selg ehk kõht ema-
kasuu kohale seisma.

§ 372.

Mõnikord ei tule pärast lapsewilli lõhkemist ühtgi osa
emakasuuusse. Sel korral teadku ammamoor, et kui pärast
lapsewee ärajooksmist ühtgi osa ees ei ole, siis
alati rist- ehk wiltuseisatusega tegemist on ja ta
siis selle järele oma eestoimetused peab sisse
seadma (§ 374).

§ 373.

Rist- ja wiltuseisatuste kordadel on sünnitamise loomulik käik kolme sugune:

1) Lapsekoja lootutõmbused võivad lapse otse seada, nii et lapse pää ehk perse emakasuu kohale seisma tuleb; seda nimetatakse isekäänamiseks. See juhtumine on kõige mõnusam, aga ta tuleb harva ja ammamoor ei tohi tema tuleku pääle ial loota.

2) Pärast seda kui lapsevesi ära jooksnud ja olad ikka sügavamale bekenisse on pressitud, saab laps lapsekoja jõuu läbi päris wormilikult kofku pigistatud, nii et öla kõrwal ülemine koha, kõht ja perse jalgadega ühes bekenist läbi saavad aetud, wiimaks tulewad weel olad ja pää; seda nimetatakse isepaisumiseks. Lapse isepaisumine on weel haruldasem kui isekäänamine, seda võib ainult õige piiskese ehk surnud lapse juures ette tulla ja saadab ta emale äraütlemata suurt piina ja valu, on ka väga hädaohtlik. Ka tema pääle ei tohi ial loota.

3) Kõige enamatel kordadel ei suudaks ristseisatusel olev laps iseenesest sugugi ilma tulla, ta sureks emahus ja pärast sureks ka ema ilma sünnitamata lapsekoja põletiku ehk lõhkemise ehk ka üleüldiselt wäsimuse kätte ära.

§ 374.

Lapsele peab parem seisatus antud saama, teda peab käänama. See võib sündida kas läbi kõhu wäliste seadmiste ja naese dieti asendamise läbi, ehk seesmiste aitamiste läbi. Wälimiste seadmiste läbi on see käänamine ainult siis võimalik, kui muna alles terve on. Pärast lapsewee ärajooksmist võib see ainult sügawale lapsekotta sisseaetud kae läbi sündida ja nimelt arsti läbi, kui ammamoor ennast selleks mitte kohustatud ei tunne olewat.

Seiab ammamoor lapse ristseisatuse weel lapsewee allesoleku ajal üles, siis katstugu ta wäituste wahel naese seljali olekul lapse liikumist. Seiab ta lapse fergesti liikuma olewat, siis katstugu ta selle pääotsja* pikkamisi bekeni sisse käigu poole kända, kuna ta ühe kae lapse pää pääle, teise alt perse lapse kõhu pääle wajutab ja siis seda wiisi pikkamisi kõwendades litsub. Gest ära põitawale lapseosale järgneb serwiti pääle wajutatud käsi pööravalt, nii et lapse perse ikka kõrgemale lapsekoja põhja tõuseb ja lapse pää ikka sügavamale bekeni sissekäigu poole wajub.

Suudab ammamoor sel wiisil pää eesminewaks osaks teha, siis asendagu ta naene selle külje pääle, kus enne pää seisis. Ta walwaku iga wäituse puhul lapse seisatuse järele pääle pandub kae läbi, ja kui pää bekeni sissekäigu kohalt ära nihkus, seadigu

ta pärast wäitust pää jälle dieti. Kui emafajuu ju täiesti ehk ometi peaaegu täiesti lahti on, tehtu ta lapseswill katki, pärast seda kui ta enne kindlasti järele on waadanud, et pää just bekeni sisseläigu kohal seisib. Willi katkitemiseks kõige parajam aeg on wäituse algul. Sünnitamine saab siis nlati nagu päälae sünnitamine korda minema.

Seiab aga ammamoor lapse ju enne ainult õige wähe liikuma olema, nii et pääseisatust wõimata on korda saata, ehk läheb pää iga kord wäituse ajal bekeni sisseläigu pääle jälle ära, ehk on weši ju enne wälja jooksnud, siis lasku ammamoor silmapilk arsti kutsuda. Hää on, kui arst siis ju juures seisab, kui weši alles wäljajoolamata on.

§ 375.

Kui lapseswee wäljajooksmine riistseisatuse puhul, üsna iseäralikult aga pärast täielist awamist, lapse seesmist käänamist raskestab, lapsele ja emale suurt hädaohtu sünnitab, siis peab ammamoor, kui see tema wõimuses on, seda niikaua wiivitada katsuma, kuni arst tuleb. Sünnitaja peab terwel awamiseajajärgul waguši seljale ehk selle külje pääl seisma, mille pool lapselajajärgi mitte ei ole; wäituste äratöötamine on siin iseäranis kahjulik, nagu ta awamise ajajärgul üleüldse kasuta on.

Seesmine läbikatsumine peab hästi ettewaatlikult toimetatud saama ja mitte jägedamini kui seda tarwis on. Niipea kui ammamoor riistseisatuse on ära tundnud, ja ka seda märganud, et siin wälise aitamisega midagi ära teha pole, pole sel midagi tähtsust, kas ta willis mõne kae ja midagi muud osa ära tunneb. Üleliigse katsumise läbi wõiks ta willi enneaega lõhki ajada ja selle läbi sünnitamise käigule takistust teha.

On lapsesweši ju ära jooksnud, siis peab ammamoor ka nüüd kuni arsti tulekuni naese rahulise effitamata seisju ja oleku eest hoolt kandma ja teda niipalju kui wõimalik wäituste äratöötamisest eemal hoidma. Ka lapse seisatuse muutmise parandamise katsed jäägu tema poolt tegemata. Käänamine pole pärast lapseswee ärajooksmist enam wõimalik, see wõib lapseloda ainult kindlamale tokkufiskumisele kihutada ja selle läbi arsti tööd raskestaks ja emaning lapse oletut kardetawamaks teha.

Viies päätüft.

Mitme lapse sünnitamine.

§ 376.

Kõigi mitmekordsete sünnitamiste kohta peab ämmamoor kõige esiti teadma, et nagu awamise- nii ka järel-
sünnituste ajajärk lihtne on; mitmekesine on ainult
väljaajamise ajajärk.

§ 377.

Awamise ajajärk on mitmekordse sünnituse juures aeg-
lasem kui lihtsa sünnituse juures, sest et lapsekoja suurema välja-
wenimise pärast waituste mõju vähem on. Ka waituste
korratu si tuleb mitmekordse sünnituse juures sagedamini ette ja
need suurendavad wiivitamist.

Määrused on siin aga üleüldse needfamad, mis ju lihtsa sün-
nituse juures kirjeldatud saidwad, ka siis, kui ämmamoor teab, et
mitu last olemas on.

§ 378.

Esimese lapse väljaajamine sünnib mitmekordse
sünnitamise juures ka aeglasemalt kui üksku lapse sünnitamise
puhul. Küll on kaskitud üleüldse vähemad kui ükskud ja leiawad
sellepärast bekenis vähem takistust, aga waituste jõud mõib ju ainult
pooleni ühe lapse päale mõjuda, nii kaua kui teine tema
kõrwal on.

Kõige sagedamini sünnitwad mõlemad lapsed eestulewa pääga.
Aga mitte harvemini ei tule ette, et üks laps pääga, teine per-
sega ees sünnib. Ainult harwa tulewad mõlemad persega. Kistse-
jatufi tuleb kaskikute juures ainult õige harwa ette.

Ka ajamise ajajärgu kohta käiwad määrused on ämma-
moori jaoks needfamad, mis lihtfagi sündimise
juures.

§ 379.

Tuleb ka see iseäralik juhumine ette, et pärast ühe ehk mõle-
mate lapsewillide lõhkemist end mõlemad lapsed korraga
sünnitamiseks seadiwad. Sellest mõib sünnitamiseks rastufi tulla.
Mitpea kui ämmamoor sarnast lugu leiab, peab ta kõhe arsti
järele saatma.

§ 380.

On ämmamoor pärast ühe lapse sündimist selgusele jõudnud, et veel üks teine laps lapsekõjas on, siis peab ta esimese lapse nabaajidumise nii ette võtma, et nabanööri tugevast kohast kinni seob ja siis nende tuge sideme vahelt katki lõikab, sest et teine laps

Pilt № 32.

muidu werest tühjaks võiks jooksta. Sünninud lapse järelsünnitus jääb nii kauaks lapsekotta, kuni ka teine laps on ära sünninud.

Sünnitajale tohib ämmamoor ainult ettevaatlikult teise lapse seesolekut teada anda.

§ 381.

Siis peab ämmamoor, sest et nüüd teine ajamise ajajärg ees seisab, seesmise ja välimise läbikatsumise ette võtma, et teada saada, kuda teine laps seisab. Enamasti leiab ta ematajuust teise lapsevilli ja alles selle tagant lapse.

On lapsel pää ees ja ei ole ka sünnitaja olekus midagi ehitawat, siis jääb ämmamoor rahulikult asjade käiku ära ootama, Lähewad tunnid, mõnikord päewadgi ilma kahjuta mööda, kuni uued wäitused tulewad, villi katki ajawad ja lapse wälja tihutawad. Teise lapse wäljaajamine läheb harilikult rutemini, sest et jellele nüüd terve lapsekoda hoogu wõtab ja annab ja sest et ema pehmed osad ja esimese lapse läbi wälja on weninud. Ka siin on ämmamoori jaoks needsamad määruised, mis lihtsagi sünnitamise juures maksawad.

Leiab ämmamoor, et teisel lapsel korratu seisatus on, ehk ei suuda ta tema seisatust üleüldse ära tunda, ehk tuleb sünnitaja olekus midagi ehitawat ette, siis peab filmapilk arst

juurde palutud saama. Baheaajal aga toimetagu ämmamoor nii, nagu seda enamalt teatatud ja taga pool veel teatame.

§ 382.

Järelsünnituse ajajärk on seesama, mis lihtsagi sünnituse juures, ja saagu sedasamawiisi ka rawitsetud. Mõlemad emakoogid on enamasti koos. Esimese lapse emakoo! astub enamasti enne tupesse, ämmamoor ei tohi seda aga enne wälja wõtta, kuni ka teise nabanööri süsfemineku koht ju tunda on.

§ 383.

Lapsekoja kookutõmbused nõuawad sedasama hoolsat tähelepanekut, mis nendele pärast ühefordset sündimist ofaks saab, ja ämmamoor teadku, et just mitmekordse sünnituse järele see sagedamini efsitatud on ja järelesünnituse ajajärgul werewoolu wõib sünnitada.

§ 384.

Tuntakse pärast teise lapse sündimist, et veel üks kolmas olemas on jne., siis on ämmamoori töö sellejuures jälle samasugune kui endiste ajal.

§ 385.

Ämmamoor pangu hoolega tähele, kumb laps esimene, kumb teine on. Rordadel, kus ennesüündinutel õigusi on, nõutakse ämmamoori käest selle kohta teatust.

Ruues päätüft.

Sünnitamine lapse korrawastase suuruse ja kuju puhul.

386.

Pää üleliigset juurust, kui see muidu ilusa kujuga on, on enne sündimist ja sündimise ajal raske ära tunda. Wälimise läbikatsumise järele wõib arwata, kas laps üleüldse suur on; suurtel lastel on suured pääd. Sündimise ajal wõib seesmise läbikatsumise kaudu lapsepää suurusest suure ja wäikese fontanelle üksteisest eemaloleku läbi umbes arwata. Pää üleliigne suurus

raskendab sünnitamist niisama kui bekeni kitsus, sellepärast tuleb siin jeda sama tähele panna, mis jään õpetaks. Sellest räägime aga järgmises peatükis.

§ 387.

Ra pääluu kõvadus võib ta muidu harilise juuruse juures sünnitamist tähtsalt raskendada. Seda kõvadust tuntakse sellest, et fontanelled liig pisikesed on ja waituste puhul pääluu

Pilt № 33.

ääred mitte üksteise alla ja pääle ei lähe. Ra sellest räägime järgmises peatükis pikemalt.

§ 388.

Õtse wastandis olekus on pääluulondid we si pää juures. Üksikud luud seisawad üksteisest eemal ja fontanelled on väga suu-

red, nii et näpu all nagu villid wajuwad. Mõnikord lõhkeb wesi pää, läheb jelle läbi lonti ja astub siis bekenist läbi. Surnud laste juures on ta sagedasti ka lõhkemata londi ja ei sünnita sünnitamise juures midagi raskest. Enamasti aga jääb ta bekeni kohale seisma ja ei saa oma suuruse pärast sinna sisse astuda.

Kui ammamoor eesolewa pääluu wesi pää olema tunneb, peab ta kõik kaasapunnimise ära keelama ja arsti kutsuma lastma. Ilma-aezjete sünnituse katiete järeldusel võib laps koda lõhkeda.

Wesi pääga lapsed seisawad harwemini kui terwed persegaga all pool. Siis aga jääb pää peatama, kuni arst ta säält wälja wõtab. Ammamoor peab siis bekeni sünnituse pärast arsti kutsuma.

§ 389.

Pärast sündinud pääd võib olade suur laius sünnitamist wiivitada. Iga kord, kui olad sündinud pääle warsti ei järgne, peab ammamoor kaeza laps koda põhja tugewasti hõduruma, pärast seda kui ta nabanööri lodewamaks on wenitanud. Selle läbi peab tugewam wäitus tulema. Si tule aga küllalt suurt wäitust, ehk tõmbab laps pikema wiivituse puhul näo krimpju, ehk teeb haawawat hinge tõmbamise katset ehk muutub pää sinikas-punaseks, ehk ka ilma selle koi geta, kui mitme minuti jooksul olad weelgi ei sünni, peab ammamoor kae külge panema, et sündimist edendada. Kõige sagedam põhjus sünnitamise wiivitamises pärast sündinud pääd on see, et eesolew ola weel suzugi alla bekenisse pole astunud. Et seda korraldada, wõtku ammamoor lapse pää kae kae wahale ja liigutagu seda ema selja poole edasi tagasi, aga ilma et ta seda selle juures rõhuks ehk tõmbaks. Selle läbi astub ola alla bekenisse ja nüüd tuleb wististi ka warsti paras wäitus, mis sünnituse lõpule wiib. Wiibib aga olade läbitulek weelgi, siis peab ammamoor kae sisse ajama ja selle wälja tõmbama. Pääst kända ja tõmmata ei tohi ühegi tingimisel.

§ 390.

Lapse muud osad wõiwad ainult haiglaste paise ehk paistetuse, kaksikuju ehk mõne teise inetu kuju läbi sünnitamist takistada. Niipea kui ammamoor sarnast takistust märkab, lastu ta arst juurde kutsuma. Ta argu wahel ajal enam midagi rebigu ja keelatu ka kaasapunnimine ära.

Seitsmes päätüft.

Sünnitamine bekeni korrawastuse oleku puhul.

§ 391.

Mitte bekeni iga määrustest kõrioale minema ehituse puhul ei pruugi sünnitamise mehhanismus wildat ja kõrwale kaldum olla. Wähe pisite ja pehme pää võib parajast kitsast bekenist ilma takistamata läbi minna. Tugewad wäitused juudawad isegi täiesti suure pää kitsast bekenist läbi ajada. Nõnda siis on sünnitamises tulew eksitus, mis wigase bekeni poolt algab, osalt nende olekutega koos, mida ette arwata ei wõi, sest et meie, ka kui bekeni meile täitsa tuttam on, mitte selgesti teada ei wõi, kui juur pää on ja kui tugewad wäitused jaawad olema. On aga bekeni wigade wiisid ja kraadisid, mil kindlasti ette teada wõime, et sünnitamise mehhanismus eksitatud jaab, mil kindlasti teada wõime, et terve ja walmis laps sünnitamine oma jõuu kohta wõimata jaab olema.

§ 392.

Bekeni wead tulewad osalt esialgsest kujukunemisest, osalt haigussest, osalt wigastustest, osalt koguni kaswatussest ja harjumisest. Bekeniwigade üksikud jaad ja nende mõjud sünnitamise pääle on järgmised:

§ 393.

1) Igalt poolt liig lai beken. Pää harilise juuruse puhul edendab see lähemata sünnitamist.

Niipea kui emakasuu laienenud ja lapsewill lõhtenud on, toowad paar ajamisewäitust lapse päewawalgele. Selle juures lõheteb hõlpsasti tamm, sest et ema pehmed osad ettewalmis tamata on.

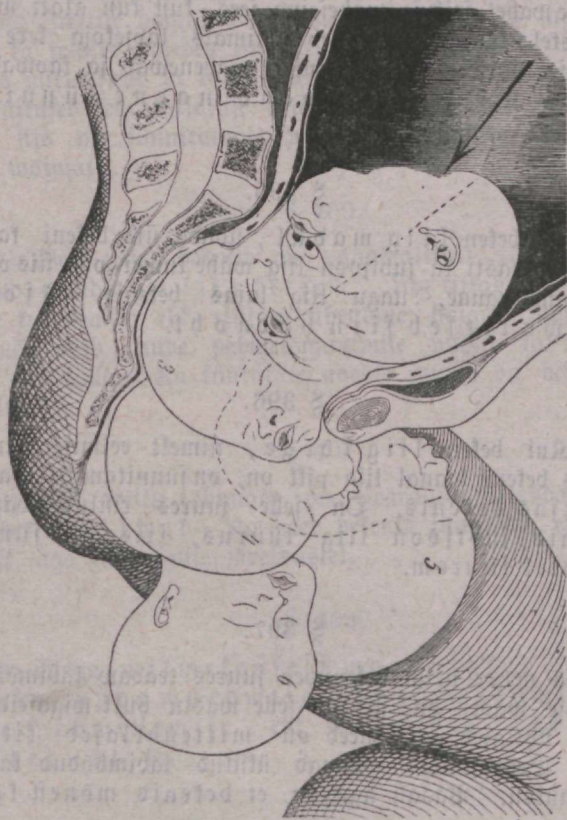
Alati, kui lapsekoda ruttu omaft terwest sijust lahti sai, wiibib järelsünnituste wäljalükkamine pitale, ja ka selle järele puudub lapsekojal fagedasti tarwilik lõkutõmbamise jõud. Sellest tulewad kergesti tagajäreliised werewoolused ja haigused nurgawoodi puhul.

Sädaõhtudest, mis last lähemata sünnitamiste puhul ähwardawad, räägime 419. paragrahwis.

§ 394.

Üheülbaline liig kitsas beken suurendab takistust, mida pää bekenist sisse ja sellest läbi minnes peab ära wõitma.

Selle tatistuse läbi saab wäituste jõud wäljaajamise ajajärgu alguses enamasti tähtsalt tõwendatud. Pää saab suure jõunga bekeni pääle ja sisse pressitud, selle juures astub kufal enneaegu sügavamale, nii et ju bekeni sissekäigus pisike fontanelle peaaegu juhtjoone sibilise jattub. Pääluu kondid saawad kangeisti üksteise pääle lükatud, päänaha sisse tulewad suured woldid ja nendes ilmub keitwa waju-

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

(Waata S 338). Pilt N° 29.

tamise puhul suur pää paistetud. Ei ole see tatistus wäituste jõuule mitte liig suur, siis saadakse sellest lühema keht pikema aja jooksul jagu, pää saab sügavamale alla aetud ja sünnitamine lõpeb ilma hädaohuta. On tatistus aga wäituste kohta liig suur, seisab pää tundide kaupa kinni, ilma et läht pääsiks, siis sureb laps ära. Lähewad wäitused ifka weel suuremaks, siis saawad pehmed jaod bekenis kangeisti pigistatud ja saawad põletiku; tupp läheb kuumaks ja kuivaks ja paistetak üles,

saab puundutamise wastu hellaks. Kui emakasuu äär end weel mitte üsna ei olnud tagasi tõimmanud, saab see pää ja bekeni wahete kinni pigistatud; ka tema saab põletifu, paistetab üles ja wõib pää edasitulefu puhul katteda. Tuleb lapsilmale, pääseb naene eluga, siis järgnewad raskeid haigused ja raskesti arstitawad wigastused; nõnda isearanis p o i e t u p e f i s t e l i d. Need on augud fusespõie ja tupe wahel seiswa waheseina sees, kust fusi alati wälja woolab. Teistel fordaudel rebeneb wiimaks lapsetoja kere üleliigse punnitamise pärast, ehk wäitused wähenewad ja kaowad wiimaks täiesti ära. Kui abi ei tule, p e a b n a e n e s ü n n i t a m a t a j u r e m a.

§ 395.

3) Kui beken liig madal, nõnda siis bekeni kaanal liig lühike ja enamasti ka juhtjoon liig wahetumer on, siis on sünnitamine niisamafugune, nagu liig laias bekenis. I s e ä r a n i s t a m m i w a r i t s e b s i i n h ä d a o h t.

§ 396.

4) Kui beken liig kõrge, nimelt eelmise seina juurest, nõnda siis bekeni kaanal liig pikk on, on sünnitamine nagu üleüldse kitsas bekenis. On selle juures ristluu väga õõnes, nõnda siis juhtjoon liig käärus, siis on sünnitamise raskeus weel juurem.

§ 397.

Kuna nende nelja bekeniwea juures teadaw läbimõõtude ühtlus üksteise wastu on, siis on selle wastu hulk wigaseid bekenisid, mis mitte ühtlased pole, need on mitteühtlased kitsendatud bekenid. Selle juures wõiwad üssikud läbimõõdud ka juuremad olla kui muidu. Pääasi aga on, et bekenid mõnest kohast kitsjad on.

§ 398.

5) Riisugused bekenid, mis sisse, käigust korraliselt laiad ehk ka weel laiemad kui harilikult, wäljakäigu poole aga kitsamaks lähewad, nimetatakse trehtribekeniteks Riisugustes bekenitesse astub pää sündimise juures kergesti sisse ja sünnitamine näitab ruttu lõpule jõudwat. Bekeni kitsusele jääb pää aga seisma, ta ei saa edasi, ei saa end enamasti ka käänatagi, ja asi wõib nii pahaks minna, nagu jeda 394. paragrahwis kirjeldasime.

§ 399.

6) Teised bekenid on iseäranis õiges läbimöödus kitsendatud, nõnda siis eest taha poole liig lopergused, ja neid kutsutakse lapikuteks bekeniteks. Lapikud bekenid tulewad naeste juures ette, kes muidu ilusa kujuga on; siis on sagedasti ristlääbimööd nii palju suurem kui õige läbimööd kitsendatud on. Väga sagedasti leitakse lapikuid bekenisid naeste juurest, kes lapse eas Inglise haigust põdesivad, jääb on siis sagedasti beken ühtlasi ka teistes sihtides liig kitsas. Ei ole see kitsus õiges läbimöödus mitte juur ja beken muidu küllalt lai, siis võidavad tugevad väitused selle taktistuse ära. On aga lapik beken ka muidu kitsas, siis on sünnitamine väga raskestatud ehk ka üleüldse koguni võimata.

§ 400.

7) Veel teised bekenid on pääasjalikult ristlääbimöödus kitsendatud, nõnda siis liig kitsad; liig kitsad bekenid sünnivad esialgse kujunemise ehk ristluu ühenduse haiguse läbi. Niisugune kitsendus võib luude pehmetismuutmise puhul ka täiskasvanute juures ette tulla. Ka küürakate naeste juures on beken sagedasti risti kitsas.

§ 401.

8) Ehk wiltu läbimööd on iseäranis kitsendatud, sedawiisi terve beken wildata. Ka need bekenid sünnivad esialgselt kujunemisest, aga ka haiguse järelbustel.

§ 402.

9) Väga mitmekesiselt moonutatud ja kitsendatud saab beken luude murdmise ehk lõwerdamise läbi; ka luude pehminemise ehk ka luudes ettetulewate paistetuste läbi.

§ 403.

Rõigi nende bekeni moonutuste juures leiab kõige päält pää vastu seiswas kohas, kord sisse-, kord väljakäigus, sünnitamine taktistust, mis teda kas raskesti ehk koguni võimataks teeb. Bekeni juures, mis luu pehminemise läbi täies eas ära moonud, on mõnikord luud alles painduvad, mõnikord aga ka väga murduvad.

Bekeni juures, mida Inglise haigus pääasjalikult bekeni sissekäigus õiges läbi möödus on kitsendanud, on kõrgus enamasti väga väike, juhtjoon väga sirus. Kui siis taktistusest bekeni sisseminekus jagu saadakse, läheb muu sünnitamine ruttu.

§ 404.

10) Korralise ja famoonutatud bekeni juures võib bekeni libastus kas liig suur ehk ta liig väike olla. Rõige suurem kahju, mis bekeni libastuse wead teewad, seisab selles, et lapselõija siht juhtjoone sihi wastu wigaseks saab. On libastus liig suur, ja b pää sisseminet bekenisse taksistatud, on libastus väike, siis astub pää küll ruttu bekenisse, aga sellest välja minnes on taksistus jeda suurem ja ta umi ähwardab iseäranis suur hädasõht.

§ 405.

3ga käima pääl olija juures, kes ammamoori käest nõuu küsib, peab see bekeni kuju tähele panema.

Amamapeab ammamoor, et bekenil sünnitamiseks kahjulikkuju on:

1) Kui hää ja enamasti suure kaswu juures puusad filmatorikawalt laiad on (liig lai beken).

2) Kui naene liig härjapõlwiku moodi välja näeb (üheülbaliselt liig kitsas beken).

3) Kui muidu üsna korralise kehahituse juures puusad liig kitsad on (liig kõrge beken, harwemini risti kitsendatud ehk üleüldiselt kitsendatud beken.).

4) Kui puusaluude offad üksteisest kaugemal seisawad kui enam tahapooles olewad puusaluud kammi punktid (lapik beken).

5) Kui puusakõht ristiluu kohal liig kumer on ja juguosade awaus liig taga reite wahel seisab (liig libamisi olew beken).

6) Kui ammamoor kuuleb, et naene lapsena liig hilja kõndima hakanud ehk hiljemini jälle jalutu olnud, ehk kui ta näeb, et liikm ed küürus ja jala ja käekõndid liig paksud on.

7) Kui puusaluuoffad filmatorikawalt kaugemale sisse on, häbeduse kõht liig ees, selle juures häbeduselook kitsas, juguosade awaus filmatorikawalt wäga ees on (liig wahene libastus); kui ammamoor kuuleb, et naene haige on olnud, mis järele ta kõimine raskeks ja walusaks muutunud; kui naene pärast haiguse läbi wigaseks ja küüru on jäänud. (Kõik need märgid lasewad luude pehmine mist aimata).

8) Kui naene lapseast jaadik lonkab ja ta selgroog kõwer on.

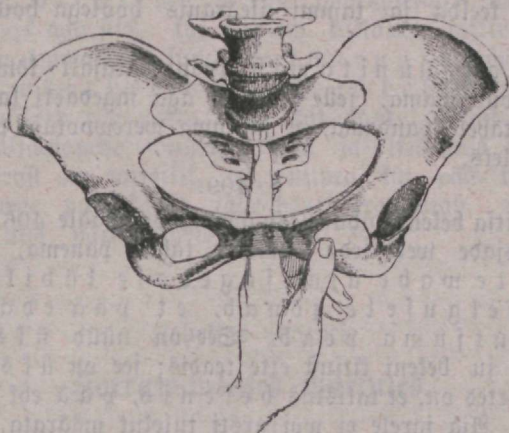
9) Kui naene perse päälle kukkumise ehk löögi pärast bekeni koha päälle mõne aja on woodis olnud.

10) Kui ammamoor teab ehk naese käest kuuleb, et endiste sünnitamiste juures kuuri raskesti oli.

§ 406.

Kindlusele, et bekenil sünnitamiseks kahjulikkuju on, jõuab ammamoor ainult jeesmise läbitaksumise najal. Be-

teni karwapaälne äramöötmine on arsti asi. Et aga suurte befeniwigade warajane äratundmine wäga tähtjas on ja et ämmamoor enama jao naeste juurde enne arsti tuleb, siis peab ta befeni fuurikitjendusi ära tunda wõima. Ühe ehk kahe sisse aetud sõrmega wõib ta ära tunda, kas befeni wäljakäik, nimelt häbeduselook, liig kitsas on, kas befeni sisse

Bilt № 35.

paistetusi ulatab, ja nimelt: kas eesmägi wäga kaugele ette ulatab, befen nõnda siis sisse minekus kitsas on. Enamas kohas on tähtsamate befeni kitsenduste keskel just see praegu nimetatud worm kõige sagedam. Ämmamoor õppigu siis befeni diget läbimöödu tundma ja selle üle otjustama. Wiimast kuud täima pääl olijate juures seisib tagumine tupewõlv kõrgel, on ühtlasi lont, nii et seda ilma suurema raskest eesmäge wastu wõib wajutada. Befeni sissekäigu õige läbimööd on läbisti 11 sentimeetrit pikk.

§ 407.

Ei leia ämmamoor ühtegi 405. paragrahwis nimetatud wigaduse märki ja ei leia ta ka läbikatsumise juures midagi korra wastast, siis wõib ta umbes uskuda, et befen korralik on.

On pääle selle naene ka ju ennemalt ühe lapse korralikult sünnitanud, ja sestsaadik terve olnud, siis wõib peaaegu kindlasti ütelda, et befen korras on.

§ 408.

Sünnitamise ajal wigase befeni puhul peab ämmamoor järgmiselt toimetama:

1) Tunneb ämmamoor läbikatsumise teel, ehk teab ta endistest sünnitamistest, et naese beken liig lai on, siis peab ta naese ju awamise ajajärgul sünnitusewoodisje asendama, et lapsje sünnitamine mitte ebakohasele paigale ei tuleks, millest nii ema kui laps wõiksid kahju saada (waata §§ 393. ja 419). Naene peab sirgu olema, perse muust kohast mitte kõrgemal. Kõit kaaspunnimine tuleb ära teelda ja tammi iseäranis hoolega hoidma ja tähele panema.

Pärast sünnitamist peab parajalt kõwasti sibe teha ümber pandud saama, selle juures aga jägedasti lapsje kofutõmbuseid tähele pandama, et juhtuwa werewooluse puhul koe abi täepärast oleks.

§ 409.

2) Ritja bekeni puhul peab ämmamoor pääle 406. paragrahwis üteldud asjade weel seda lühidelt tähele panema, et kui ta wäituste wahel ajal jägedasti läbikatsumise waral selgusele jõuab, et pää edasi ei tule, arsti kutsuma peab. See on nüüd üks kõit, kas ämmamoor ju bekeni fitsust ette teadis; see on üks kõit, kas ta selles mõttes on, et takistus bekenis, pää ehk wäituste juures on. Nja järele ei wõi arsti tulekut määrata. Ämmamoor teab, kui pikk korralise wäljaajamise ajajärgu kestmine wältus on, ta teab ka, et sellest wältusest pisut üle minna wõib, ilma et sest emale ehk lapsele kahju tuleks. Ta peab sellepärast ära ootama, kuni need märgid tulewad, millest selgub, et laps ehk ema ju kahju on saanud. Pää edasihiikumise juures ei tohi ämmamoor end mitte pääpaistetusest ehitada lasta. Kui nimelt pää mõne sünnituse takistuse pärast üsna finni istub, saab, niifaua kui laps elab, paistetust ikka suuremaks, ja et ta pää ees ajub, kasvab ta ka ikka sügavamale bekeni sisse alla; see wõiks arwamist awaldada, et pää edasi nihkub.

On ämmamoor selgusele jõudnud, et lapsje kofutõmbusid mitte wälja ajada ei jõua, siis teelaku ta kõit kaaspunnimine ära, et lapsje hädaline oma jõudu ilmaaegu ei wõistaks ja kurnaks. Paistetawad enne arsti tulekut juguosad üles, läheb tupp kuumaks, kuiwaks, walusaks, siis prittigu ämmamoor sinna leiget piima sisse, millele 2 kuni 3% karbolhaput juurde on lisatud.

Ämmamoor muretsegu selle eest, et kõit ristwoodi tegemiseks walmis olgu, et arsti tulekul aega ei pruugiks kaotada. Ta muretsegu ka selle eest, et soe ja külm weel walmis seisab ja kõit muu, mida lapsele tarwis saab olema.

§ 410.

3) Bekeni korrawastase libastuse puhul wõib ämmamoor selle wiisi läbi, kuida ta sünnitaja sängitab, palju kasu

saata. Ta teab, et liig suure libastuse puhul selgroog p a i n u-
tatud peab saama, et lapselõja sihti bekeni sissimineku sihi juht-
joonele lähendada ja nii pää sissiminekut bekenisse korraldada ja
edendada. See sünnib küljeli olles küürus olekul fröntsi tõmmatud
reitega, seljali olles ülemise keha ja perje kõrgendamise läbi.
Ig al juhtumisel, kus pää bekenisse sisse
astumast wiivitab ja end hõbedusest wäsi surub,
üsnä iseäranis aga siis, kui eesolew kullaluu mitte alamale ei
astu, seadigu ammamoor sünnitaja küürusse lamama.

Siigwähe se libastusega bekenist läheb pää
kergesti, mõnikord liig ruttu läbi, kui jäl ühtlasi ka tihendust
ei ole. Wäljaajamise wiimajel ajal ja iseäranis tammi alles-
hoidmise pärast on tarwilik, et, niipea kui pää bekeni põhja
jõudnud, naene puusakõhjad jälle hästi sirgu ajab. Wõrdle seda
sellele, mis 204. paragrahwis üteldud.

Kahetsas päätüff.

Korrawastased wäitused.

§ 411.

Wäitused wõiwad kolmel wiisil korrawastased olla. On nad
liig nõrgad, lutsutakse seda wäituste nõrkuseks, on nad liig
ägedad, wäituste pääletungimiseks, on nende siht ja
wäljalaotus wigane, siis on need mitmesugused k r a m b i w ä i t u s e d.

Lapselõdalised peawad end mitmekesijelt üles; sünnitamise mit-
mesugustel aegadel on ka wäitused ise mitmekesised; ühesuguste
wäituste juures wõib walu ühel naesel äge, teisel wäike olla; ka
ühesuguse ägeda walu puhul tihendab üks naene waljusti, kuna tei-
ne waewalt märgata lasseb, et walu tunneb. Sellepärast peab
ammamoor alati teadma, milles ta igal ajal läbikatsumise teel
korraldusi wäituse ära tunneb (waata selle raamatu kolmanda ja
esimene päätüff), muidu ei wõi ta ka korratust kindlasti ära
tunda. Jal ärgu otjustagu ammamoor wäituste jõuu
üle walu järele, mida naene awaldab, waid ainult
lapselõja kokkutõmbuste tugewuse ja wäituse ja
nende tagajärje järele.

1. Wäituste nõrkusest.

§ 412.

Wäga nõrku wäitust tuntuks sellest, et nad harwa tulewad
ja lühidelt kestawad, et lapselõda mitte korralikult tõwaks ja

ümarguseks ei muutu ja et neil põhjustel wäituste mõju emakasjuu päale esimesel, lapseoja päale teisel sünnitamise ajal tähtsusetu on ehk üsna puutub. Ka niisuguste wäituste walu on ainult nõrk ja lõpeb ruttu, enamasti äkitselt, jälle ära, nagu lõkutatombaminegi. Selle juures on walul oma korralik siht ristluude poolt kõhu poole.

§ 413.

Wäituste nõrkuse tähendus on wäga mitmesugune sünnitamise aja ja selle järele, kas wäitused algusest saadik nõrgad on, ehk kas nad alles pärast nõrkewad, kuna nad enne tugewad oliwad.

§ 414.

1) Kui wäitused algusest saadik kaua aega nõrgaks jääwad, ja muidu mitte reeglitest kõrwale ei kaldu, siis ei tee see awamiseajajärgul midagi wiga, nii kaua kui lapsewesi alles on. Kui jään wäitused nii nõrgad on ja nii harwa tulewad, et awamiseajajärg üegi mitu päewa tuurib, ehk kui wäitused paariks tunniks jälle üsna ära kaowad, siis ei pruugi ammamoor, muidugi teada ainult siis, kui naene ka muidu terve on, sünnitamise pärast mures olla. Ta peab ka lapsehädalist waigistama ja talle süüa ja juua andma. Enne aegne awamine teeb siin palju enam kahju. Läheb wiivituse pikale, siis tehku ammamoor klistiiri, tehku jeda mitu korda, kui naene kõwa kõhuga on ehk kui ta kõht puhutuses on; ka jeda pangu ta tähele, et kusepõis kusest liialt wenitatud ei saaks. Päale selle on ainult kannatust ja sagedasti palju kannatust tarwis.

§ 415.

On aga lapsewesi enne täielist awamist ära jooksnud, siis ei tohi awamiseajajärg ilma kahjuta mitte niiskaua tasta. Kui nüüd wäituste nõrkus edasi tuurib, peab ammamoor 30 kraadilise sooja wee sissepritsimise abil, mida ta iga poole ehk weerand tunni järele korralu, wäitust kõwendada katsuma. Palju enam weel kui pritsiga sissepritsimised mõjub wältaw weefiir, mida ammamoor pikka gummitoru abil ühest kõrgele seatud ämbrist naese suguosadesse juhtigu. Kui pärast sooja weefiire tarwitamist awamine mitte hästi ei edene, peab arst tutjutud saama.

§ 416.

Teistel korradel selle wastu ei lõhke lapsewill mitte, pärast jeda kui emakasjuu täieliselt laienenud on. Nõrgad

waitused jäävad ikka harvemaks ja kaovad viimaks hoopis. Siis peab ämmamoor sõrmega willi katki tegema, muidugi teada, kui laps korralisel päälaseisatusel seisab.

§ 417.

On will õigel ajal lõhenud ehk lõhestatud, see on pärast seda, kui emakasuu täiesti lahti oli läinud, siis tulewad enamasti tugewad waitused iseenesest, ka kui nad enne liig nõrgad olivad. Peakswad aga nüüd waitused nõrgaks jääma ehk hoopis ära kaduma, nii et ühe ehk koguini kahe tunni jooksul pää mitte alla bekenisse ei astu, siis peab arst kutjutud saama.

§ 418,

2) Suurema tähtsusega kui algusline waitustenõrkus on see nõrkus, mis alles wäljaajamise ajajärgus ilmub. Säär on peaaegu alati mõni sünnitamise takistus põhjuseks, sest kui lapsekoda üht takistust kaua ära wõita katsunud on, saab kõik ta jõud halwatud. Pää on bekeni jooks liig suur ehk liig wäike ehk pää seis on paha: waitused ei suuda teda hästi läbi ajada. Sagevasti on ka üleliigne kaasapunnimine waituste nõrkuse ja lapsekoda wäsimise juures süüdlane. Sarnase waitusenõrkuse puhul ei pea ämmamoor mitte tühjalt ühe ja teise katsega aega wiitma, waid arsti kutsuma.

Waituste nõrkusest järelsünnituse puhul on pärast poole kõne.

2) Liig ägedatest waitustest.

§ 419.

Mõnikord ilmuvad waitused ju kohe sünnitamise algul nii suure ägedusega, et nende wahel peaaegu enam sugugi waheaga ei ole. Riisuguseid waitusi saadab ju algusest saadik äge tungimine, waituste walu on aga selle juures mõnikord wäike. Riisugused teewad sünnitamise rutuliseks, aga toowad emale ja lapsele hädaohtu. Mida vähem laps ja mida laiem beken on, seda suurem on sünnitamise kiirus. Emakasuu läheb ruttu lahti, ja sagedasti enne kui ta täielikult laieneda saab, lõhkeb will ja lapsewesi ja laps tulewad peaaegu ühtlasi wälja. Selle juures saab emakasuu lõhki karestatud, ka tamm lõhkeb wahel kuni uruauguni; kui sünnitamine naesel seistes ehk käies kätte jõuab, wõib nabanöör katkeda ja laps põrandale maha kukkuda ehk ka terve lapsekoda wõib end pahurpidi pöörda. Ei sünni see ka mitte, siis ei saa lapsekoda, mis nii ruttu oma sifust ilma jäi, end korralikult kofku tõmata ja sellest tuleb äge werewoolus.

§ 420.

Kõik need hädaohud teewad tarwiliseks, et sünnitaja koe woodisfe pikali heidaks ja kõik kaasapunnimise järele jätaiks, et pää lähimine aeglasemaks saaks ja tammi aega alles hoida oleks. Pärast sünnitamist peab naesele wõõ wõõle pandama ja mitu tundi lapsekoja järele walwatama, et koe alguses werewoolust ära tunda wõidaks. Kui kudagi aega on, peab ka arst kutsutud saama, kui ta ka pärast sünnitamist tuleb, on see kasulik. On üks naene ju warem sel wiisil ruttu sünnitanud, siis peab arst lähemal korral aeglasti juurde kutsutud saama, et ta ahwardawatele hädaohtudele aeglasti wastu wõiks astuda.

3. Krambiwäitustest.

§ 421.

Krambiwäituste kõige sagedam wiis seisab selles, et lapietoda end kord siin, kord jälle juure waluga korratult kofku kujuk, ilma et terve lapsekoda neid kofkutõmbusi kaasa teeks. Naesel on alatine walu, millel sugugi wahet ei ole ehk ainult wahet, ta saab wäga rahutuks ja ärewaks ja kujukendab alalõpmata, sagedasti tuleb ka õksendus. Lapsekoda ei lähe ümmarguseks ja kõwaks ja ei astu kõhu juures mitte ette üles, nagu korralise wäituse puhul, ta on ka tupe kaudu puutumise wastu hell. Selle juures näitab seesmine läbikatsumine, et wäitustel mingit mõju pole, awamise ajajärgul mitte emakasuu awamise, wäljaajamise ajajärgul mitte pää edasihiikumise päale. Sagedasti kujuk end emakasuu wäituse ajal weel rohkem kofku, nii et will wälja tulla ei wõi, ehk kui will ju lõhtenud oli, ja eesolew lapsejagu jälle tagasi üles saab liikatud.

§ 422.

Need krambiwäitused tulewad sagedasti lapsewee enneaegijest wäljajawoolamisest, liig sagedajest ja õskamata läbikatsumisest, jõledast rebimisest emakasuu kallal, lapsehädalise külmetamisest, sünnitamise ajal wõetud higistama ajawatest tangetest joolidest. Kõigist nendest põhjustest peab hoollega mööda hoidma, ja kui krambiwäitused ju olemas, peab arst kutsutud saama.

Kui arsti tuleb enam aega wõtab, tehku ammamoor wahetajal kamillattheest klistiiri, andku naesele tassife kamillattheed juua, tehku seebi sissepriitsimisi emakasuhu, pangu sinepiplaastrit ristluude päale ja kofku kõht niiste jooja kätte kinni. Kõige päält aga soowigu ta, et lapsehädaline rahulikult pifutaks ja mitte kaasa ei punniks. Suur tähtsus on ka selles, et ammamoor pöit kofiks, kas see täis ehk tühi on. On see täis, peab kusi kateedri kaudu wälja lastud saama.

§ 423.

Krambiwäituste teine wiis on lapselõõja rõnga-
tujuline kinninõõrimine. See kinninõõrimine wõib wäli-
mise emafasuu juures ehk jellel kohal, kus seesmine emafasuu seisib,
ehk üsna kõrgel lapselõõjas ette tulla, wiimane ainult järelsünnituse
ajajärgul. Kui end wälimine emafasuu pää ees wältawalt kofku
tisub, siis ei wõi äge pressimine ja tungimine pääd ja tema ees
lapselõõjapõhja mitte kuni wälimiste juguosadeni wälja ajada.
Nõõrib end kõrgemal ülewal lapselõõda lapselõõ ümber rõngatujuliselt
kofku, siis seisab sünnitamine ja sünnitajal on wältaw, äge
walu. Gesolew pää saab mõnikord krambi läbi jälle kõrgemale
beleni sisse tagasi liikunud.

Ka siin peab arst kutsutud saama ja ammamoor tehku niisama,
nagu teda endises paragrahwis õpetatud.

§ 424.

Krambiwäituste kolmas wiis on kõige pahem ;
sääb on terve lapselõõda wältawalt kofku tõmmatud, ta on wäga
walus ja iga puudutamise wastu hell. Selle juures on tupp palaw
ja kuiw ja sünnitaja saab ägeda palawiku ühes kuuma ja külma
raputusetega. Niisugune lapselõõja üleüldine kramp tuleb
mõnest suurest sünnitamise tahtistusest, kitsast bekenist ehk lapselõõ
fist seisust, ehk ta tuleb teistest krambiwäituste wiisidest, kui amma-
moor asju dieti ei toimetanud ja arsti ei kutsunud. Kui ju lapselõõ
ja üleüldine kramp käes on, siis on ju palju hiljaks jäänud ja
peab, kui see ju ennemalt ei jündinud, nüüd ruttu arst kutsutud
saama. Ammamoor pangu kõhu pääle sooji, niiskeid lappisid ja
kandku põie tühjendamise eest hoolt. Kui wõimalik, tehku lapselõõ
hädalisele ka wann walmis, et see käepärast oleks, kui arst seda
tarwiliseks arwab.

§ 425.

Pääle nende korrawastaste wäituste kuuleb ammamoor sage-
dasti weel „wale wäitustest“ räägitawat. Nagu teistel ini-
meistel, nii tuleb ka lapselõõdalise kõhus mitmesuguseid walusid ette.
Kes wäituste wahet ei tunne, kutsub neid wale wäitusteks.

On lapselõõdalisel pääle wäituste walude weel muid walusid
kõhus, siis on ta haige ja tema juurde peab arst kutsutama.

Üheksas peatükk.

Tehmete osade mead bekeni juures ja sees, sünnitamise teede rebenemised.

§ 426.

Emakasuu l võib lapselõja kõrwale kalduwa kuju ja seisatuje korral nii eemale kaldum seisatus olla, et ta ülesleidminegi raske on. Ta võib üsna parema ehk pahema bekeni jeina wastu seista, kui ta wildak on, ta võib üsna taga ristluu pool seista juure rippuwa kõhu korral, ta võib aga ka üsna ees hābedusejoa juures seista.

§ 427.

Seisab emakasuu kõrwal bekeni äärel, siis peab naene selle külje pāal lamama, kus emakasuu ajub, et lapselõja põhi nii palju kui võimalik selle külje poole langeks. Seisab emakasuu taga, siis on seljaliolok niuete kõrgendusega soowitaw. Seisab ta aga üsna ees, siis peab naene küürus küljeli ehk pool istufile olema. Muidugi teada, maksab see siis ainult awamise aja järgu puhul.

Kui emakasuu lahsti läheb, ajub ta enam keskele. Wannitused ja soojad sissepreitsimised edendawad awamist. Ei saa emakasuuale siisgi õiget seisu, siis peab arst kutsutud saama, muidu võib wāituste korral olefu puhul lapselõda iseenesest lõhkeda.

§ 428.

Ei suuda ammamoor lapselõdalise juurde tulles emakasuuud sugugi üles leida, sest et see kas üsna bekeniseina warjus ehk koguni alles finni on, siis peab ta wiibimata arsti järele saatma.

§ 429.

Mõnikord ei anna emakasuu tugewatest korralistest wāitustest hoolimata järele, nii et ta awamine wõimata on; selle juures on emakasuu ääred kas liig õhufesed ja terawad ja siledad, siis peab ammamoor kamillatheed sisse preitsides awamist edendada katsuma, ehk ääred on mitmekesised ja armide ja paistetuse läbi paksendatud; sel puhul peab kõhe arst kutsutud saama.

Kõik punnimine ja wāituste äratõõdamine, mida awamise ajajärgul muidugi ei tohi ette tulla, on üsna iseāranis kahjulik, kui emakasuu milgi põhjusel awaneda ei taha. Lapsewilli alleshooidmine on igal puhul üsna iseāranis tarwilik. Lõhktes will mitte üsna awatud emakasuu puhul, ehk ajas

teda ettevaatamata ämmamoor fatti, punnib siis naene weel iga wäituse forral kaaja, siis astub pää küll bekenisje alla, wõtab aga awamata emafajuu kaaja. Wõrdle § 423. Selle läbi tulewad kardetawad pigistused lapjekoja alumises otjas pää ja bekeni wahel, ehk lapjekoda ise rebeneb.

§ 430.

Lapjekoja rebenemine algab kas emafajuust, ehk ta sünnib kõrgemal ülewal kõhukoopa pool. Esimene rebenemise wiis ilmub jagedasti ainult ägeda werewooluse näol, mis ka pärast sünnitamist ei lõpe. Lapjekojatere rebenemine sünnitab enamasti järsku ägedat walu, jagedasti tunneb lapjekõhuline ise, et ta tehas midagi katkenud on ja hakkab waljusti titendama. Ta nägu kahwatab, filmad lähewad wäsinuks, nahale ajub külm, fleebiw higi, liikmed hakkawad wärisema ja minestused tulewad. Astub rebenemise läbi terve laps kõhukoopasse wälja, siis tunneb ämmamoor nüüd lapjesofasid selgemini kui enne läbi kõhu. Wäitused lõpewad täiesti ja weri woolab wälja.

Selle eest peab ämmamoor wõimalikult hoidma ja õigel ajal arsti juurde kutsuma.

§ 431.

Raestel, kes alles pärast 30 eluaastat esimest korda maha jaawad, on tupp sünnitamise algul alles nii titjas ja pingul, et see waewalt wõimalik näitab olewat, et lapjepää sellest läbi minna wõiks. Ta laieneb aga iseenejest. Ainult kui tupest ühtlasi ka pisut ila wälja woolab, on tarwis sooji sissepriitumisi teha. Peats ta aga palaw ja walu s olema, siis peab arst kutsumata. Niisama peab ka siis arst kutsumatud saama, kui tupp mitte ühtlaselt lai ei ole ja kui ta seinal armisid tunda on. Rõdigi! Jarnastel forbadel rebeneks tupp lõhki.

§ 432.

Tupe ruum wõib paistetuse läbi titjendatud jaada, mis emafajuust wälja ulatawad, need on lapjekojapoliipid ehk ka muna-farjapaistetused. Jälle tuleb arst tuua.

§ 433.

Mõnikord sünnib sünnitamise ajal tupest palaw, kõwa, finifaspunane paistetus — werepaistetus. Mõnaha all on mõni weresoon katkenud. Arsti abi jällegi tarwis.

§ 434.

Tupe ühe osa, nimelt esimese seina ette langemine wõib ju ennemalt ehk kaima pääl olefu puhul tekinud olla. Sünnitamise

ajal läheb ta jägedasti suuremaks ja paistetab ära. Ammamoor peab kuse kateedriga ettevaatlikult ära lastma ja kuni pää bekenisse alla astub, kobe förmega ettelangemist tagasi hoidma, et ta läbiastuwast pääst mitte wastu häbeduseluud ei saa jurutud. Ei lähe see korda ja wiibib sündimine, siis kutsutagu arst.

§ 435.

Wälimised suguosjad on nagu tupp'gi, nimelt aga wanemate esimest korda sünnitajate juures, mõnikord wäga kitsad ja pingul. Ammamoor tallitagu nagu talle õpetatud ja katsugu pää läbiminekut kergitada ja tammi alles hoida. On aga karta, et tal see korda ei lähe, siis kutsutagu kobe arst.

§ 436.

On wälimistes suguosjades werine paistetus, siis peab, kui see ka ju kaima pääl oleku ajal nii ei olnud, arst kutsutud saama. (Waata §§ 304 ja 305.)

Ka wälimiste suguosjade juures võib, nagu tupesgi, sünnitamise ajal weripaistetus tulla. Ammamoori töö on siin jama-sugune kui säääl.

Teised paistetused nõuawad arsti abi — kui nad ka just sünnitamist ei takista, siis ometi nurgawoodis.

§ 437.

Paijed wälimistes suguosjades teewad ainult, kui nende ümbrus kōwa ja paistetunud on, sünnitamise juures takistust, nõuawad aga alati suurt tähelepanemist. Nad on nimelt enamasti külgehaflawad, sest et nad pahadest haigustest tulewad. Ammamoori kohus on, last, iseennast ja teisi inimesi külgehaflamise eest hoida. Lapsle on see muidugi jägedasti ju emahus külge haflanud. Ammamoor tehku sünnitamise ajal aegajalt sissepritsimisi ülemangahaputali ehk karbolhapu-sulatusega (§ 230) paiseid wastu, ilalisi sissepritsimisi tupesse ja, kui laps läbi astumas on, wõidku ta paiseid õliga. Ammamoor tohib neid paiseid ainult terve förmega puutuda; on ta kätte küljes haawa, siis peab ta need hoolega plaastri alla panema. Enne ja pärast läbikatsumist pefegu ta oma käed hoolega puhtaks. Siis ei ole tal külgehaflamist karta ja ta võib õnnetut ilma jututa aidata.

Oma asjad ja riistad, mida ta sissepritsimiste juures tarvitab, peab ta hoolega pärast seda läbi keetma, wannid aga ära

põletama, sest nende kaudu võib ta paha haiguseid teiste naeste juurde kanda.

§ 438.

Ämmamoor peab igal juhtumisel, kui ta läbitajudes mõne naese jüguosade küljes paisleid märkab, waljusti nõudma, et naene arsti käest nõuu küsiks; ta peab talle seletama, et see haigus ajajooksul ifka pahemaks muutub, ja kui naene weelgi wastu paneb, peab ta jeda arstile teada andma.

§ 439.

Rebenemised wälimiste jüguosade juures tulewad kõige sagedamini taha poole, nõnda siis tammi poole ja sisse ette. Riisugused tammirebenemised tulewad kas bekeni wigade, lapsepää puuduliku seisatuse ehk ämmamoori oma etteawaatamata oleku läbi. Et ämmamoor end selle eest wõiks hoida, siis lugegu ta §§ 393, 395, 404, 334, 335, 339, 204—210 ja 213 weel kord hoolega läbi.

§ 440.

Tammirebenemised ei tee mitte ainult nurgawoodis walu ja raskusi, waid toowad rawitsemata jätmise puhul omaga ka fuuri hädawõitjõid kaasa; raske lapjewoodi palawik algab sellest enamasti alati. Tugew tammirebenemine, mis kuni perjeni ulatab, võib naese jügitataksgi teha. Sellepärast tuleb igatahes arst kutjuda, rutuline finniõmblemine hoiab nimetatud hädawõitjõid eemale.

Kümnes päättükk.

Lapsewee ja munanahskade korrastamine olek.

§ 441.

1) Lapsewee liig rohkus wenitab lapsesõja ülemäärast wälja, sel on tagajärjek:

- a) et sünnitamise ajal kergemini laps korrastamine seisatus tuleb;
- b) et arengumise ajajärg aeglajemalt mööda läheb;
- d) et järelsünnituse ajajärgul ja pärast sünnitamist sagedasti lapsesõjal tarwiline kottutõmbamine jõud puudub.

neid ju enne tunti, pidi arst juurde kutsutud saama, sest nabanööri pikema pigistamise korral sureb laps lühikese aja jooksul ära.

Ämmamoor teab, mida ta a, b ja d juures tegema peab ja mida mitte, iseenesest ei anna liig rohke lapsevesi ämmamoorile käre külgepanemiseks mingit põhjust. Argu ta mitte arwatu, et lapsewee äralasumine üht nendest kahjust wähenemaks, ei, enneaegne lapsewee äralasumine suurendabgi veel neid kahjusid.

§ 442.

2) Lapsewee wähedus teeb ema lapseliigutuste wastu tundlikumaks. Selle wastu pole muud nõuu kui rahulikult kannatada. Lapsewee wähedus teeb veel wõimalikuks, et will pärast emakasuu täielist avanemist emakasuu kargamise asemel worstiwormiliselt jellest läbi aetud saab kuni wälimiste suguosadeni. Kui üks niisugune jünnitamine edasi läheb, ilma et will lõhkets, siis saab emakoos, kui ta emakasuuist mitte eemal ei ole, enneaega lahti kistud ja terve muna wõib ilma tulla. Selle läbi saaks ema kahju, sest et sel kombel emakoos wägisi lapsekoja seinu küljest ära kistud saaks; laps saaks kahju, et ta emast lahus hinge tõmmata ei saa. Sellepärast peab ämmamoor, kui lapsewill wälimiste suguosade wahelt wälja astub, selle sõrmedega lõhki käristama.

§ 443.

Lapsewilli katkitemine emakasuus on ämmamooril siis kolmel korral, willi katkitemine üldse neljal korral lubatud ja kästud, nendest oleme 374., 416., 442. ja 467. paragrahwis rääkinud. Muidu teistel tordadel on willi katkitemine keelatud.

§ 444.

3) Lapsewee rohkeas wärm (seffa segatud lapsepigi läbi) ehk koguni selle haigew loomus näitawad, et laps kas ju surnud ehk juures hädaohus on. Kutsutagu arst.

§ 445.

4) Liig õhukesed munanahad on jagedasti enneaegse lapsewee ärajooksmise põhjusteks, see wiivitab avamiseajajärgu wiivitamist ja teeb wäitused torkatuks. Waata § 422. Mõnikord ei sünni willi enneaegne katkemine mitte emakasuus, waid kõrgemal ülewäl lapsekojas, siis woolab lapsevesi wäga aeglaselt wälja, nagu „hiilates.“ Ka siin ei tule will õigele kohale ja katsum

förm leiab pää üle pinewile olewaid fitedaid munanahku. Sünnib pää selles munanahkade kogus, siis kutsutakse seda „ö n n e - t a n u k s.“ Onnetanul pole hääd ega halba tähendust.

§ 446.

5) Liig kõwad munanahad takistawad willi lõhkemist digel ajal, see tähendab: pärast seda kui emakasuu ju täiesti lahti on. On selle juures liig wähe lapsewett, siis jaab terve will wälja aetud, on lapsewett liig palju, jääb sünnitamine seisma. Mõlemal korral teab ämmamoor, mis tal teha on.

§ 447.

6) Wäga harwa on wäljakantud munade korral kestanaha ja weenaha wahel veel wedeliku olemas. Siis lõhkeb, enamasti enneaega, kõige päält kestanahk ja osakene wett woolab wälja. Pärast toob weenahk teise willi, ja alles kui see lõhkeb, woolab päris lapsewesi wälja. Kõige päält wäljajoolanud wedeliku nime-tatakse waltjiks lapseweeks.

Üksteistümnes päätüff.

Nabanööri korrawastane olek.

§ 448.

1) Kõige pahem lugu, mis nabanöörile juhtuda wõib, on selle ettelangemine emakasuusse enne lapse sündimist. Nabanöör wõib ka ju enne willi lõhkemist ees olla. Et seda ära tunda, on juurt ettewaatust tarwis. Kuju järele wõiks munanahkade taga seisaw nabanöör kae ehk jalaga ära wahetatud saada. Kahtlemata tunneb ämmamoor elawa lapse nabanööri selle werejoonte tüksumisest ära. Aga selle juures argu ta end mõne ema joone tüksumisest ehitada lastu. Wõrdle § 101. Pärast willi lõhkemist wõib ämmamoor nabanööri ettelangenuid filmuse kergesti ära tunda; ta peab kohe lapsewee wäljooksmise järele seesmise läbituksumise ette wõtma (waata § 200).

§ 449.

Pikad nabanöörid langewad kergemini ette kui lühemad. On nabanöörid, mis kaks — kolm korda nii pikad on kui walmis laps ise.

Nabanööri ettelangemine tuleb iseäranis kergesti lapse korrawastase seisatuse puhul ette, niisama ka bekeni korrawastase kaju puhul, sest et mõlemal puhul lapse kõrwal ruumi on.

§ 450.

Nende praegu nimetatud korrawastaste olekute puhul, kui

§ 451.

2) Üksna harwa lähewad nabanööri otjad m u n a n a h k a d e w a h e l t ükiskult emakoogi sisse. Siis võib üks niisugune ots just selle willi oja üle käia, mis emakasuus asub. Tunneb ammamoor seda, siis peab kohe arst tulema, sest laps jookseb werest tühjaks, niipea kui williga üks joon katki kärib.

§ 452.

3) Nabanööri lapse ümber olemine on väga sage, aga enamasti mitte kardetaw. Rõige sagedamini on nabanöör lapse kaela ümber, kas üks ehk mitu korda. Ammamoor tunneb seda kobades ära ja peab seda lodewamaks teha katsuma, et ta naese fuguofade juures tagasihoitud ei saaks, kui ölad läbi tulewad. Aga nabanööri lodewamaks tegemise juures ei tohi seda mitte kiskuda ega rebida.

§ 453.

Harwematel kordadel on nabanöör nii lühike, et seda lodewamaks teha ei saa ja ta edasiinikumise juures väga pingule saab kistud. Et nabaööri katkemast takistada, peab ammamoor selle läbi lõikama ja siis ise mõlemad otjad seni kinni pigistama, kuni laps sündinud. Rinnisidumiseks pole sel puhul aega.

§ 454.

4) Nabanöör katkeb, nagu praegu kirjeldatud, ainult siis, kui ta lühikene on. Ta võib iseenejst lühike olla, ehk ta wabam ots võib ümberlingutuse läbi lühemaks jaanud alla. On kordasid, kus nabanöör, mis lühike on, ju emahus ära katkeb. Ülekaela sündimiste juures halwal seisul võib ka sündinud lapse nabanöör ära katkeda.

§ 455.

Niipea kui ammamoor katkenud nabanööri märkab, peab ta selle lapsepoolse otja kinni pigistama, et laps palju werd ei kaotaks. On nabanöör just naba juurest katkenud, siis ei wõi ammamoor muud teha kui sõrmedega ehk taelaga ehk mõne mitmekordsest kottu pandud ja külma wee ehk äädika sees leotatud linase riide ehk puuwilladega naba nii kaua kinni hoida, kuni arst kohale jõuab.

§ 456.

Enne kui nabanöör katkeb, kijub ta muidugi tähtsalt emakoogi kallal. Selle läbi võib ühtlasi ka werewoolus tulla, ehk kui naba-

nöör katkemiseks liig kõwa on ja ka emakoos liig kindlasti kinni seisab, terve lapsekoda pahupidi pööratud saada.

§ 457.

Nabanöör võib päalegi nii lühike olla, et laps just emakoogi pääl istub. Selles haruldusel korral katkeb nabanöör ikka ju emakohus ehk emakoos tuleb ju enne sünnitamist lapsekoja seinast lahti. Laps sureb mõlemal puhul. Nii sugused lapsed on enamasti ka muidu inetu kujulised.

§ 458.

5) Sõlmesid nabanööris leitakse mõnikord pärast sündimist. Enamasti ei tee nad lapsele midagi kahju, aga nad võivad siiski ka lapsele surmapõhjuseks saada. Sõlmede vastu nabanööris pole midagi teha, neid leitakse alles siis, kui nad enam kahju ei saa teha.

Paksendusi nabanööri juures ilma sõlmedeta nimetatakse „waltsideks sõlmedeks“.

Rahesteistkümnnes päätüff.

Sünnitaja nõrkus ja haigus; oksendamine, mines- tused, krambid.

§ 459.

Kutsutakse ammamoor ühe sünnitaja juurde, kes palawuse haiguses maas lamab ehk pika põdemise järele nõrgestatud on, siis peab arsti käest nõuu küsima ja teda juurde kutsuma. Haigete naeste juures on koguni teisi määrusi tähele panna, nii ema kui lapse pärast. Minult arst võib siin nõuu anda ja tarvilisi määrusi teha.

§ 460.

Oksendamine tuleb sünnitajate juures sagedasti ette. Kui selle läbi ülestia söödud toidud välja toodud saavad, siis on see kahjulik. Ammamoor edendagu seda leige kamillathee andmise läbi ja korraldu klistiiri, et ka hoopis alt välja tuleks. Ei tunne sünnitaja aga selle järele mitte fergitust, waid jääb weel haiglasemaks, ehk on oksendamise puhul waitused korratud ja ilma mõjuta, siis kutsutagu arst.

§ 461.

Mine stuult tuleb sünnitajate juures ainult werewooluse tõttu ette; ei ole seda wäljast näha, siis on feesmist aimata ja ammamoor jätku asjaajamine ärsti hooleks. Seni aga toimetagu ta nii, nagu talle 310. ja 332 paragrahwis õpetatud.

§ 462.

Krambid on kõige pahemad, mis sünnitajale tulla wõiwad. Liikmete wärisemist lapse wäljaajamise lõpu poole, ja tõmbawat walu, mida sünnitajad sel ajal jalgade sees kuni s^äremarjani tunnewad, ei tohi ammamoor mitte krampidest pidada. Siin juures saagu tähendatud, et rahwasuu peaaegu iga ägedat walu „krampidest“ nimetab, et aga ärst „krampide“ sõna all ainult keha lihaste korrutat kokkutõmbust mõistab, üks kõik kas selle juures walu on wõi mitte. Krambid, milledest sünnitajal on, on näo ja liikmete ehk terve keha ägedad tahtmata tufsumised ehk ka wältawad wiltufiskumised.

Sünnitajad, kes krambid saawad, on ju ennemalt paistetust, kehtwat pääwalu, filmade tuhniksjäämist, kõrwade kõhinat ehk käte ja jalgade liigutamise juures kindlusetat olekut kannatanud. Teistel on wiimasel ajal puusades wajutaw walu olnud ja nende kusi oli wähe ja jalgade. Kõiki neid märkisid peab ammamoor tähele panema. Wõrdle § 304.

§ 463.

Sagedasti tulewad aga krambid ilma nende märkideta. Nad wõiwad sünnitamise juures igal ajal, wõiwad aga ka ju enne sünnitamist ja weel nurgawoodi ajal tulla. Enamasti algawad krambid näo juurest. Sünnitaja pigistab filmad kinni, kifub nad jälle lahti, jollitab filmi ja ta waade on tarretu. Siis tufkatab suu paremale poole, ka keel kõlksatab wahete wahel suust wälja. Siis saab pää ägedasti ühe külje päale kistud ja edasitagasi wifatud. Rind tõuseb ja wajub kramplikult, käewarred lähewad sirgu ja jälle kofku, käed rufikasfe, wiimaks käib terwest kehast tufatus läbi ja keha painub kõhu poole loofa. Selle juures on nagu finikaspunane, turjunud, suunurka ilmub waht, sagedasti werine waht, sest et keel hammaste wahel jäi, ja meelemõistus on täiesti kadunud.

Mõne minuti pärast annab kramp järele, aga meelemõistus ei tule weelgi tagasi, haige puhkab norkawalt nagu raskest unes. Emb kumb, ta ärkab jälle üles ehk uued krambid tulewad jälle filmapilt.

§ 464.

Ena ja laps on nende krampide puhul juures hädas, kus, sellepärast peab kohe arst kutsutud saama. Runi see kohale jõuab, kaitstu ammamoor lapsehädalist, et ta iseennast ei haavaks, ärgu ta aga vägiwalda tarvitagu, sest see suurendab krampisid. Reele lihtaku ta hammaste taha, et see läbi hammustatud ei saaks; joogiks andku ta talle wett äädikaga segatult ehk sitronisahwi; kui hoog üle läheb, pangu ta talle külma weelapid päa ümber ja lastu kusi kateedriga wälja; kuse hoidku ta arsti jaoks alles. On sünnitamine alles awamise ajajärgus, siis pritsigu ta sooja wett emaka suud wastu. Puhta õhu eest toas kandku ta hoolt ja tehku aken lahti. Ka äädikat võib ta põrandale walada, see puhastab õhku.

§ 465.

Krambid, kus juures meele mõistus mitte ei kao, ei ole mitte nii kardetawad, nõuawad aga siiski ammamoori poolt jedajama hoolt ja tähelepanemist.

Krambid naiste juures, kes langetöbe on kannatanud, nõuawad jedajama tähelepanemist.

Krambid, mida rohke werewoolus toob, käiwad jurma eel.

Iga lühitumisel aga peab arst tingimata juurde toodud saama.

Kolmasteistkümmes päätükk.

Werewoolused awamise ajajärgus ja lapse wäljaajamise puhul.

§ 466.

Emaka suu awamist saadab üsna wähe werewoolus; seda tunneb ammamoor ju 154. paragrahwist.

Iga juurem werewoolus lapsekojast sel ajal tuleb emaka oogi enne aegjast lahkiminekust. Selle kõige sagedam põhjus on emaka oogi eesfeismine (waata § 323). Ka sellest rääkime ju, et niisugused werewoolused ju enne käima pöörl oleku korralist lõppu wõiwad ette tulla.

Gesolewat emaka oogi tunneb ammamoor tundmise läbi ära; ta teab elutarkusest, kuida emaka oogi olema tundub. Mõnikord katab

eesolew emakoof terve emafasuul awauje finni, mõnikord tuntatje teda ainult ühes küljes ja mujal ruumides on siledad munanahad.

§ 467.

3ga korrawastase werewooluse korral awamise ajajärgus peab ammamoor, üks kõik kas ta emakoofi tunneb eht mitte, arsti juurdekutsumist nõudma, sest nii ema kui last ähwardab suur hädasoht.

Olgu siis selge sõnaga öeldud, et see mitte tarwilik ei ole, et ammamoor emakoofi on kobanud. Mõnikord ei seisa see mitte emafasuus, waid ainult selle lähedal, ja kui ammamoor werewoolust ainult emafasuus tunneb, peab ta seda jään rahule jätma, sest selle ärafasimise läbi võib weri weel enam woolama hakata.

Kuni arst tuleb, peab naene rahulikult pikali jääma, kõik punnimise järele jätma ja midagi haput jooma. On werewoolus wähene, siis on sellest küll, on ta aga juur, eht suurdubgi weel, siis peab ammamoor külma wett emafasuul pääle pritsima ja naese kõhu pääle külmi lappisid panema. Vähe aga werewoolus suureks, siis peab ammamoor tupe täis toppima, nagu seda 320. paragrahwis kirjeldatud.

On emafasuul awamine ju peaaegu täielik, seisab laps päaga ees ja jõuab sõrm emafasuus emakoogi kõrwal siledate munanahkade juurde, siis tehku ammamoor will katki, kõige mõnujam on see ühe wäituse algul.

§ 468.

Wäljaajamise ajajärgus tuleb werewoolust lapseloojast palju harwemini ette. Ka siin on see nii emale kui lapsele hädasohtlik ja sellepärast arsti kutsumine väga tarwilik. Selle werewooluse põhjusteks on niisama emakoogi lahtitulek, harwemalt 330., 451. ja 454. paragrahwis kirjeldatud olekud.

Algab werejooks alles pärast pään sündimist, siis peab ammamoor blade läbiminekut § 389 järele kiirustama ja ära ootama, kas werejooks ka pärast terve lapse sündimist edasi kestab. Ei ole nii, siis maksawad need määrused, mis selle jao 16. päätükis antatje.

Werewooluseid lõhkenud joonejõlmedest tuleb nii rawitseda, nagu seda 302. ja 433. paragrahwis juhatatud, kuni arst juurde jõuab.

Reljasteistkümnes päätüft.

Sünnitaja warjusurm ja surm.

§ 469.

Enamatel fordabel tegiwad ju olekud, mis surma ehk warjusurma eel käsiwad, arsti juurde kutsumise tarwiliseks ja kohustasiwad ämmamoori kohaseid määrusi tarwitama. Tuleb aga surm ehk warjusurm äkitselt, siis toimetagu ämmamoor nii, nagu seda 332. paragrahwis õpetatud. Igatahes aga peab ta ka nüüd arsti juurdekutsumist nõudma, kui see weel sündinud ei ole, ja wastupanemise korral politseile teatust andma.

Wiiestestkümnes päätüft.

Lapse surm sündimise juures. Sündinud lapse 'warjusurm.

§ 470.

Käsiwad sündimise eel pääle lapse eluawalduse puuduse weel need märgid, mis 329. paragrahwis teatatud, siis aimab ämmamoor, et laps surnult sünnitamisele tuleb. On siis ka weel lapse wesi roheline ehk werewärwiline ja käib hais ta kaajas, siis kinnitab see seda arwamist.

Et ämmamoor kindlasti ei tea, kas last wähest weel päästa ei saa, ja et lapseisurm ka emale hädasohtlikuks võib saada, siis lasku ämmamoor arst kutjuda.

§ 471.

Häda ohtu si d, mis lapse elu sünnitamise ajal ähwardawad, tunneb ämmamoor.

Kui lapse elu hädasohus on, muutub ta jüdamelööft aeglasemaks ja korratuks, siis jääb ta nõrgemaks, lõpeb wiimaks hoopis; j e d a w ö i b ä m m a m o o r t u u l d a. Lapseliigutamised muutuwad jägedasti äkitselt palju elawamaks, päris trampliseks ja kaowad siis ära; j e d a w ö i b ä m m a m o o r t u n d a. Selle juures lasseb laps lapsepigi wälja, ja kui üleüldse lapsekojast eesolewa pää kõrwalt midagi wälja woolata võib, siis on see lapsepigi, wähest

ainult wähesel möödul ja lapseweeja ühendatud, seda wõib ämmamoor näha.

Kui nüüd ämmamoor ühte nendest märkidest märkab, siis peab ta arsti kutsuma, et see võimalikul korral last ehk weel päästa wõiks.

§ 472.

Kui lapse pääle kas enne sündimist ehk sündimise ajal mõni hädaoht on möjunud, siis ta on ju kas surnud ja tuleb surnult wälja, ehk ta sünnib ainult warjusurnas ilmale.

Surnuks wõib ämmamoor loomulikult wiisil sündinud last ainult siis pidada, kui see mädanemise märksid kannab; nendest märkidest esimene on, et lapse nahk tasase puudutamise puhul maha pudeneb. Sünnib laps ilma mädanemise märkideta, aga siisgi ilma elumärkide awalduseta, siis peab seda kõige püält warjusurnuks pidada. Ämmamoor peab jarnasel korral katset tegema, kas last mitte elusse äratada ei saa. Ei lähe need katsed korda, alles siis wõib ta last surnuks pidada. Ka surnud lapse nabanööri peab ta kinni siduma.

§ 473.

Warjusurnas olevad lapsed on kas ilma mingisuguse liigutuseta, ehk ainsad liigutused on jüdametuksumine ja harvasti tulew õhu järele ahmamine. Warjusurnas olevad lapsed on kas sinikas=punased ehk kahwatanud.

Sinikas=punased lapsed näewad wähe turjunud, nagu paistetanud wälja, nende liikmed on küll liikumata, aga neil on oma teadaw kindlus ja ei ripu mitte londilt alla. Nabanööril on peaaegu ikka weel pulsilöömist tunda, sagedasti on see küll ägeline, aga täielik.

Kahwatanud lastel on närtsinud nahk, londiid, rippunud liikmed, ka alumine lõug ripub lõdvalt maha, suu on lahti, niisama ka uruauk. Nabanööri puls ei löö, ehk kui ta lööb, siis õige taja ja ta ise on tühi ja püsike.

Sinine warjusurm on wähem, kahwatu suurem warjusurma kraad. Warjusurm läheb seda sügavamaks, mida kauemini laps emast lahus on ja ometi hingata ei saa. Sinisest warjusurmast toibuvad palju lapsi iseeneest, kuigi eüotja puuduliselt ja järgnewa haigusjega. Lapsed, kes sinisest warjusurmast ei toibu, langewad harilikult kahwatusse warjusurma, enne kui nad surewad. Ka kahwatust warjusurmast wõib laps toibuda, aga ainult wäga ojawa ja ettewaatliku rawitsemise läbi.

§ 474.

Rõige päält on nüüd tarwis last hingama ajada katsuda. Rõige lähem hingamise tahtlus suurema osa warjusurmas olevate laste juures on lima, sagedasti lapsepigiga ühendatud, mis nende suud ja kõri täidab. Ammamoor ajagu ettevaatlikult esimene ehk väike sõrm lapse suhu, kuni kaugele keele taha, kõverdagu sõrme natuke ja tõmmaku lima välja.

§ 475.

Oli laps ainult sinikas-punases warjusurmas, siis teeb ta nüüd ju sagedasti hingamise katseid. Ammamoor koputagu nüüd lapsele lahtise peoga parajalt kõvasti selja ja tagumise otja pääle, tõmmaku ka lapse näost paar korda külma wee sisse lastetud käega üle ja pritsigu kõvasti käega külma wett lapse naha pääle. Soopisid korraliku ta sagedasti. Hakkab laps nüüd korraliselt hingama, avab silmad ja teeb nutund, kijub käed ja jalad vastu kõhtu ja muutub sinikas-punane wärv punaseks, siis toimetagu ammamoor nimetatud wahendikkudega oma senist toimetust edasi, kuni laps kangesti kijendama hakkab. Kui siis puls nabanõrist kadunud on, lõigatagu see ära ja seotagu kinni.

Ei ilmu neid eluawaldusi mitte nii ruttu, siis ärgu ammamoor aega wiitku. Ta lõigaku nabanõr katki ja lastu selle juures umbes jupilusika täis werd nabaotsast välja jooksta. Nüüd pandagu laps pärast naba kinnijõudumist esiti wäheks ajaks sooja wee sisse ja liigutagu seda tase edasi tagasi. Siis wõtku ammamoor tal mõlemist õlast kinni ja lastku ta ruttu kaelast ja adik külma-wee ämbri sse, tõmmaku aga koe jälle välja. Nüüd pangu ta teda jälle soojasse wette ja korraliku wähe aja pärast sissekastmist.

Lapse süda hakkab nüüd ruttu ja wäga elawalt tuisuma. Nahawärv läheb ilusaks punaseks, liikmed kindlamaks, ja laps hakkab hingama. Sagedasti tõmbab laps külma wee sees ju koe jalad tugewasti krõnkji, teeb silmad lahti ja hakkab waljusti kijendama. Ei toibu laps aga weel nüüdgi, waid läheb ifka weel lõdmemaks ja kahwatumaks, siis tuleb temaga seda teha, mis kahwatus warjusurmas sündinud lastega tehtakse.

§ 476.

Kahwatanud warjusurmas sündinud lapse naba jaagu ajawitmataalt lahti lõigatud. Ka juus olew lima peab välja kistud jaama. Nabanõrist werelastmine oleks ka siin kasulik, sest furnukahwatu laps ei ole mitte werewaene; aga läbilõigatud nabanõrist ei tule werd, sest et werega täidetud süda were waewalt lõõb.

Rahwatanud warjusurmas olewat last ihehingamisele aratada on enamasti kasuta ajaraistamine. Kunstlifel teel peab siin appi mindama. Kui ammamoor uppunute ülesäratamist ehk kunstlikku hingamist lapse õõjutamise läbi ammakoolis on õppinud, siis pruukigu ta ühte ehk teist koke pääle naba äraldikamist. Uppunute ülesäratamist Inglise wiisi järele õpetame 557. paragrahwis.

§ 477.

Kunstlik hinge sisseajamine õõtsutamise läbi fönnib järgmisel wiisil:

Ammamoor wõtab seljali olewa lapse õladest sedawiisi kinni, et ta pää poolt peopesad selja alla lütkab. Kolm sõrme jääwad selja taha sirgu, esimene sõrm haarab selja poolt kaenla alla, pöidlad lähewad eest üle õlade rinna pääle. Nüüd tõstab ta lapse sirgelt üles poole ja pöörab seda wiisi lapse perse wiimaks üles, mis läbi sirgel seisul sisse hingatud õhk jälle wälja läheb. Nii tõstku ta seda pikkamisi üles ja alla, nii umbes 8 — 10 korda minutis.

8 — 10 õõtsutuse järele saagu laps sooja wee wanni pandud. Sügawas warjusurmas olewa lapse jaoks wõib wefi 29 kraadi R. järele soe olla. Ei hakka laps weelgi hingama, saagu õõtsutamine uuesti ette wõetud.

Kui õõtsutamist hästi toimetatakse, saab hingetõmbamine alla poole õõtsutades warsti kuuldawaks. Raob see jälle, siis pandakse laps wanni sisse, pritsitakse talle külma wett wastu nägu, ka südame auku ja pähe ja kuflasse. Ka pisike üsna külm klistiir ja weini keele pääle tilgutamine on häa, niisama ka julega nina tõdistamine ja salmiaki nuusutamine. Rõige juuremaks hingama õhutamiseks on aga ka siin waheldamisi külma ja sooja wee sisse kastmine.

Sagedasti tuleb isegi wäga sügawasti warjusurmas olew laps niisuguste wettekastmistele läbi ruttu elusse. Teistel kordadel tuurib see kauemini, aga ammamoor ei tohi wõiäda. Mõnikord läheb see alles mitme tunni järele korda.

Aga kõigi nende katsete juures ärgu ammamoor ära unustagu, et last külmetada ei tohi, teda peab sagedasti soojas wannis olla lastama, mis 29 kraadi soe wõib olla. Palawat wett peab juurde walama, kui wefi pika aja jooksul külmaks läheb.

Niikaua kui ammamoor lapse südamelööki südame augus näeb ehk kuuleb, peab ta elustamise katseid edasi toimetama; alles siis, kui südamelöögid kustuwad, tohib ta last surnuks pidada. Täiesti elustatuks wõib last pidada, kui ta walju häälega wältawalt kisenab. Zäetakse ta enne rahule, langeb ta uuesti oma tarretusesse.

§ 478.

Last ähwardawat hädaohu on ämmamoor enamasti ju sünnitamise ajal ära tundnud ja sellepärast arsti juurde kutsutud, kelle käskude ja määruste järele nüüd toimetama peab. Lapsed, kes sügawas warjusurmas olivad ja keda ainult juure waewa järele elustada saadi, on haiged ja surewad mõnikord ju paar tundi pärast ärkamist ära. Sellepärast peab ämmamoor ka nüüd arsti kutsuma, sest muidu võiks kõik ta juur waew asjata olnud olla ja lapse juure raske läbi saadud elu jälle kustuda.

Ruuesteistkümnnes päättük.

Järelsünnituse aja segadused.

§ 479.

Järelsünnituse wäljaajamine võib kolmel wiisil tatistatud saada.

1) Lapselõoja kottutõmbused, järel sünnituse wäitused, on liig nõrgad, ehk nad puuduvad hoopis. Niisugused nõrgad wäitused ei jõua kas üleüldse päramisi lapselõojaseina küljest lahti teha, ehk nad ei suuda lahkestatud päramisi wälja tõugata. Selle juures tundub lapselõoda läbi kõhu juur ja pehme olewat ja ämmamoor ei tunne selle juures mingit kottutõmbust, ehk ainult harwa ja nõrgalt.

2) Päramised on igast kohast ehk ainult osalt liig lindlasti kinni kaswanud. Seda peab ämmamoor arwama, kui häädest wäitustest hoolimata päramised tupest ei astu.

3) Lapselõoja sisse nõõrimine (wõrdle § 423) tatistab päramiste wäljatõukamist; see on nõndanimetatud järelsünnituse kinniolek. Selle juures tundub lapselõoda kas wiltu ehk wäga nurgeline olewat, mõnikord osalt kõwa, osalt pehme ja ulatab üles kõrgemale kõhu sisse. Krambilised wäitused teewad jägedasti wahetpidamata ägedat walu.

§ 480.

Nendest kolmest korrawastastest olekust võib üksainus korraga platsis olla; ka mitu korraga ja üks teise järele.

§ 481.

Kui sarnasel olekul terve järelsünnitus alles lapselõoja seina küljes on, siis puudub isegi järelsünnituseaja korralik were-

woolus. Seda tuleb wäga harwa ette. Palju sagedam on üleliigne werewoolus. See werewoolus wõib peidetud — seesmine, ehk wälimine — awalik olla, ka wõib ta seesmine ja wälimine korraga ja waheldawalt olla.

§ 482.

Seesmise werewooluse märksid tunneb ämmamoor ju 308 jne. paragrahwi. Lapsekoda muutub selle juures juureks ja pehmeks, isegi nii pehmeks, et ämmamoor seda kõhtu katsudes ei leiagi. Niipea kui ämmamoor kardab, et seesmine werewoolus olemas on, peab ta kohe arsti kutsuda lastma, ise jeni peopejaga lapsekoda kõhta hõõruma, külmi lappisid kõhu pääle panema ja wõimalikult külmi sissepritsimisi lapsekoda ematajuudwastu tegema, et see end kofku tõmbaks. Läheb see korda, siis toetagu ta tugewasti käega kõhtu litsudes tulewat wäitust, siis tuleb weri enamasti suurtes tükides wälja. See on häa ja peab ämmamoori julgustama, seda edasi tegema kuni arst tuleb ehk kõik kofkukogunud weri ja ka päramised wäljas on ja lapsekoda kofku jääb.

§ 483.

Niipea kui järelsünnituse ajajärgul liig palju werd wälja woolab, peab ämmamoor seesmise läbikatsumise ette wõtma, ja kui ta päramised tupest leiab, need jäält wälja kistuma, nagu seda § 210. õpetati. Leiab ta aga, et päramised weel mitte tupest ei ole, siis peab ta lapsekoda kõhta õrnasti hõõruma. Selle järele tuleb enamasti ikka wäitus ja päramised astuwad wälja, kui wäitust käega ka toetati. Ei jünni see aga mitte ja kestab werewoolus edasi, ilma et päramised tupest tuleksiwad, siis peab arst kutsutud saama. Sel waheajal korrafu ta lapsekoda hõõrumist; toetagu iga wäitust tubli rõhumis: läbi wäljast ja tehku külma wee lappisid kõhu pääle ja külma wee sissepritsimisi tupest se.

Nende sissepritsimiste juures tuleb aga hoolega tähele panna, et õhku ühes sisse ei saaks pritsitud.

Peaks werewoolus wäga ägedaks minema, enne kui arst tuleb, nii et ämmamoor ju naese eest peab kartma hakkama, ja ei ole jääd wõi lund saada, siis segagu ta sissepritsitawa wee jekka pool hääd äädikat.

Mis minestuste puhul teha tuleb, on § 332 õpetatud. Külmaks minewaid liifmeid hõõrugu ämmamoor willaste rätikutega.

§ 484.

Niipea kui werewoolus seisma jääb, ei tohi ämmamoor enam seesmisi läbikatsumisi ette wõtta, et weri jälle wahest uuesti woola-

ma ei hakkaks; ta oodaku kannatlikult arsti tulek ära ja wälwaku, et weri uuesti jooksuma ei pääseks.

Kui järelsünnituse wäitused wäga walusad on ja werewoolamine ammamoori termet tegewust ja tähelepanemist oma pääle ei tõmba, siis tehku ta flistiiri ja andku sünnitajale tassife tanget kamillatheed.

Ka fusepõis nõuab ammamoori tähelepanekut; on ta kust täis, peab see kateedri kaudu wälja lastud saama.

§ 485.

Möniford wältab pärast järelsünnituse wäljatõukamist werejooks weel tugewasti edasi, ehk ta algab alles nüüd. Siis peab ikka kohe arst kutsutud saama. Tuppe ei tohi ammamoor järelsünnituse ajajärgul ial täis top-pida, selle läbi saaks wälimisest werejooksust seesmine ja asi oleks weel hullem.

§ 486.

Kõige mõnusam abinõuu pärast sünnitamise lõppu ikka weel edasi kestwa were kinnipanemiseks on, kui hõõrumised ja külmad fiskepritsemised ei aita — liiwakoti päälepanemine. Ammamoor wõtab laia käterätiku, laotab selle laiali ja paneb selle keskkohta umbes 8—12 naela peenet liiwa, sõkub liiwa külma weega läbi, talwel lumega weel parem, paneb nüüd rätiku otsjad nii kottu, et liiw wälja ei pääse. See „liiwakott“ jaab nüüd seljali maas olewa naese kõhupäälapsekoja kohale pandud. Omarastuse läbi wajutab ta lapsekoja esimese seinaga tagumist wastu, paneb selle läbi were kinni ja kihutab lapsekoda ühtlasi ka wäitusele, nii et weri nähtawalt seisma jääb. Lapsekoda roomab kottutõmbamise puhul kotti alt wälja. On wäga häa, kui kott sedawiisi weel 24.—36. tunniks seisma jäetakse, ta ei lasse lapsekoda uuesti lödwaks minna.

§ 487.

Möniford on lapsekoda edasikestwa järelwerewooluse juures kõhu naha all kindlasti kottutõmmatult tunda, siis tuleb weri lapsekoja kaelast, ehk tupest, ehk ka wälimistest juguosadest.

Ammamoor peab sellepärast juguosad terawasti läbi waatama. Leiab ta werejooksu kohe wälimistest juguosadest, siis peab ta selle forme ehk äädika sees leotatud linase lapiga kinni wajutama, kuni arst tuleb. Sarnased werewoolused tulewad kõige sagedamini fusetoru awause ümbruses ette. Taga poole olewate rebenemiste juures

ei tähenda merejooks palju. Tuleb aga weri tupest, siis pritsiguta sinna külma wett sisse.

§ 488.

481. paragrahwis sai ju tähendatud, et ka ilma werewooluse ilmutata järelsünnituse wäljatulek wiibida võib. On selle juures trambilised järelsünnitusewäitused olemas, waata § 479, siis peab kohe arst kutsutama. Ägeda walu puhul tehku ammamoor seni lamillaklistiiri. Ei ole aga muidu naese olekus midagi efektust ega segadust, siis võib ammamoor rahulikult 2 tundi oodata, kuna ta selle juures lapsekoja järele walwab ja wäituse puhul kofkutõmbust wajutades toetab. Rauemaks kui kahets tunniks ei tohi järelsünnitus aga mitte lapsekotta jääda.

§ 489.

Weel on üks paha olek nimetada, mis järelsünnituse ajal, siisgi õnneks ainult barwa juhtub. See on lapsekoja pahupidi minet, olek, kus lapsekoda seesmise poolega ette läbi emakasuhu alla astub. Nii pahupidi läinud lapsekoda võib weel wälismistestgi juguosadest wälja aetud saada, jeda kutsutakse lapsekoja pahupidi ettelangemiseks. Pärast on kas alles lapsekoja seina küljes kiini, ehk nad on osalt ehk täiesti ära lahkunud; wiimajel puhul tulewad enamasti surmawad werewoolused. Range walu, mineistus, wärin jne. . . käiwad lapsekoja pahupidi pööramise kaasas. Ette astuwate järelsünnitustega ei wõi ammamoor lapsekoja pahupidi langemist mitte ära wahetada, kui ta naese kõhtu katjades selgusele jõuab, et lapsekoja põhi õigel paigal seisab.

§ 490.

Lapsekoja pahupidi minet tuleb nabanööri tõmbamise läbi, kuna emakoos alles lapsekoja küljes on, ja pooleli mahasaamata naese kõlbmata ja mittekohase punnimise läbi. Wõrdle sellega seda, mis 228. ja 456. paragrahwis üteldud.

Lapsekoja pahupidi mineku korral peab ammamoor kohe arsti kutsuda lastma. Kuni see tuleb, peab naesele kõik punnimine kõwasti keelatud saama ja külma wee sisse kastetud rätikutega wastulitsumise läbi ümberpööratud lapsekoja kaugemale minekut takistatama. Selle läbi jääb ka merejooks vähemaks.

Seitsmes jagu.

Eksitustest nurgawoodi ja imetamise ajal ja puhul.

Esimene päättüft.

Nurganaese suguosade külge asuwatest ja ka ta üleüldistest haigustest.

§ 491.

Pöletif wälimiste suguosade juures ja tüljes tuleb nimelt sünnitamise järjestusena ette. Ei ole teisel päewal pärast sünnitamist wälimiste suguosade paistetud ja hellus weel mitte kadunud, ehk ilmub ühe ehk teise häbedusjemoka juures paistetud hiljem uuesti, siis tuleb see enamasti jellest, et mõni ilanaha tähtsujeta haaw paranedes wiivitab, wabest end paifeks ümber kujutab. Ammamoor peab sellepärast kõigil sarnastel fardadel wälimised suguosad uuesti läbi waatama.

3ja päew mitmefordne 222. paragrahwis kirjeldatud sädeme wahetamine; selle juures wälimiste suguosade hoolas pesemine üheprotsendilise karbolhapusulatusega; kui wäljawoolus haifew on, ka tupe loputamine selle sulatusega, karboli sisse kastetud puuwillade eespidamine — see on toimetud, mis ammamoorigil selle juures teha tuleb. Selle juures kaub paistetud warsti, ka walu ja hellu, ja haawad jaawad terweks.

Ei kao aga paistetud mitte, ehk tõusebgi weel koguni, ehk ilmub mõni kõwade äärtega paiste, ehk läheb wäljamoolus haigewaks, ehk tuleb palawik, siis tuleb arst kutsuda.

§ 492.

Palawik tuleb nurganaistele jägedasti ja kõige mitmekesematel põhjustel. Ta ilmutab end rohkendatud kuumuse näol, jägedasti pärast eeslâinud külma, palawa, mõnikord kuiva, mõnikord kangesti higitsewa naha, ja rutulise pulsilöögi läbi. Selle juurde tuleb enamasti üleüldine pahe olek, rahutu uni, pääwalu, ijuta olek.

Tundmus, mis nurganaesl isel enne soojusest on, ei ole mõõdnendaw palawiku ära-tundmise juures. Nurganaene võib isel ennast meelest liig palaw olla ja tall ei ole ometi palawiku, ja kui ta kanget külma tunneb, on ta kcha ka weel paar kraadi soojem kui harilikult. Annamoori kâsi tunneb ju õigemini, kui soe nurganaese nahl on. Aga kõige selgema ja kindla otsule annab soojamõõtja — termomeeter.

Terwe inimese ihusoojus, kaenla alt mõõdetud, kõigub 37—37, 5 kraadi wahel Selsiuse soojamõõtja järele. Nurganaestel on enamasti esimesel päewal ja jägedasti jälle kolmandal ehk neljandal päewal paar kümnendikku kraadi kõrgem ihusoojus, nii et 38 ja kolm ehk neli kümnendikku kraadi neil päewil alles korraliseks tohib lugeda, kui see aga lühikest aega wâltab.

Puls lööb terwel naesl tugewas elueas umbes 80 lööki minutis. Terwetel nurganaistel on ta pikalisem, 70, 60, isegi ainult 50 lööki minutis.

Lühike külmawärin järgnewa rikkaliku higitsemisega on esimestel nurgawoodi päewadel sage ja ei tohi seda haiguselks pidada, kui ihusoojus ja puls parajuse piiridesse jääwad.

Suurendatud ihusoojus on palawiku kõige tähtsam tundemärk. Mõõdab ammamoor nurganaese kaenla all 38, 5 kraadi Selsiuse järele, siis on see juba palawik. Nurgawoodi raskete haiguste juures tõuseb soojus pea üle 39, 40 ja 41 kraadi Selsiuse järele. Pulsilöögidewarw tõuseb pea üle 100 minutis ja weel kaugele üle sellegi. Külmavärin teatab jägedasti palawiku algust.

§ 493.

Nurganaese palawiku farnased haigused algawad enamasti aluskehast-kõhust. Palawik on enamasti esimene ja jägedasti ainus raskesti haigete naiste kaetus.

Et nüüd nurgawoodi esimeste päewade jees algaw piimaerandus sagedasti kanget rindade paistetust ja põnewust ja selle läbi mitte wähe walu sünnitab, siis on nurganaene ise ja ka teised asjatundmata naesed walmis palawikku, mis sellet ajal naesele tuleb, selle pääle tähendama ja selle tagajärjeks tembeldama; sellepärast on talle rahwajuus wale nimigi leitud ja antud, nimelt „piimapalawik.“

Rindade põletikust wõib palawik algada, ja kui niisugust palawikku „piimapalawikuks“ nimetada tahetakse, pole mul selle wastu midagi ütelda. Rõige parem oleks aga, kui see ebanimi tarwitamata jääks.

Usti, ja mõned naesed usuwad seda weel praegugi, et nõndanimetatud piimapalawik korralise nurgawoodi juures päris tarwilik asi olla. Kui, nagu endisel ajal wiisiks oli, nurganaesele palju theed juua antakse ja teda woodisje finni pakitakse, tuleb nimetatud ajal enamasti tõesti palawik. Terwetel nurganaestel polegi palawikku, iga palawik on haigus. Just see kolmandal päewal nõndanimetatud „piimapalawik“ on sagedasti mõnele raskele haigusele algusets.

§ 494.

Nurganaiste palawiku-haigused jaawad kergesti kardetawaks ja lõpewad kaunis sagedasti, sagedasti ruttu, surmaga. Neid nurganaeste kardetawaid haigusi kutsutakse lapsewoodi palawikutudeks.

491. paragrahwis kirjeldatud palawiku sarnased paistetused wälimiste juguojade küljes on sagedasti nende pahade haiguste algupunktideks. Pääle ülemal nimetatud palawiku tundemärkide on selle juures sagedasti, aga sugugi mitte alati, äge, wältaw walu kõhus ja isegi tasase wajutamise puhul suur hellus. Rädalapuhastus wõib selle juures muutumataks jääda, mõnikord lõpeb ta hoopis, teineford läheb ta rikkalikuks ja haigewaks. Ofsenbus, pasanbus, sonimine (jampsimine) ja mitmed teised haiglased nähtused wõiwad ta pikemal jooksul talle juurde tulla.

Lapsewoodi palawik wõib põhjuste läbi tulla, mis naese enese jees on, sünnitamise käigu läbi algatud, enamasti aga tõuseb ta sünnitamise puhul saadud haawade hooletusesse jätmise läbi, mustuse ja üsna isearanis külgehaakamise läbi.

Ämmamoor pidagu sellepärast hoolega meeles, mis 108., 230. ja 258. paragrahwis jellest räägitud. Terwe nurganaese erandus, kui see sünnitaja pääle üle kantud jaab, wõib sellele lapsewoodi palawiku tuua. On ämmamooril haige nurganaene rawitseda, siis kannaks ta lapsewoodi palawiku

tingimata oma terwete hoolealuste päale üle, kui ta täiesti puhtuie määrusi tähele panna ei tahaks.

Weel kindlamini hoiab ammamoor oma terweid hoolealuseid ja wärskest sünnitanud naist lapsewoodi palawiku eest, kui ta end raskesti haigete nurganaeste rawitsemisest eemale hoiab, kui ta selle eest muretsseb, et, niipea kui üks nurganaene haigeks jääb, selle rawitsemine ühe teise ojawa rawitseja hoolde antud saab. Ei taha haige omaksed sellega rahul olla, siis saab arst ammamoori soovide järgi toetama.

Ei lähe see tal mitte korda, siis teeb ta hästi, kui rawitsemise puhul ühegi teise lapse hädalise juurde ei lähe, ja kui ta läheb, siis end enne hoolega puhastab, et haiguse idud edasi kantud ei saaks.

Puhastamist on alati tarwis, ka siis, kui haige rawitsemine mitte tema kätte ei lange.

Puhastamine sünnib järgmisel wiisil: Ammamoor asugu pooleks tunniks sooja wee wanni ja puhastagu selles korrates oma käed ja käewarred seebi ja harjaga 4—5.0/0 karbolhapusulatusi tarwitades puhtaks. Ta pangu omale pärast wannis käimist täiesti puhas pesu ja riided selga ja lasgu see pesu ja need riided, mis tal haige nurganaese juures seljas olivad, põhjalikult läbi pesta, jaatku nad kui võimalik nõndanimetatud „keemia pesusse“, kus nad desinfectseeritud (haiguseidudest puhastatud) saawad.

§ 495.

Kõigi palawiku sarnaste nurganaeste haiguste korral andku ammamoor nõu, et arsti käest abi otjitaiks. Suurdub palawik, peab tingimata arsti katsutama. Waheajal andku ta, kui pasandust ei ole, haigele jahedat, hapukat jooki ja täitku kõik eesminewas paragrahwis kirjeldatud määrused. Muu toimetab arst.

§ 496.

Sagedasti ajab nurganaese naha päale hulk nõõpnõela päa juuruseid heledaid, hiljem walfjaid rakuseid üles, mida Sassa keeles „Friesel“ nimetatakse. Iga rakuse ligemas ümbruses on nahk kas punakas ehk muutmata, selle järele tehtakse wahest punase ja walge Frieseli wahel. Friesel tekib nurganaeste juures, kes muidu terwed on, ja ka niisuguste juures, kes raskesti haiged on. Frieselil ei ole iseeneisest midagi tähendust, kui ainult see, et enam higi tuleb, kui piisikestest nahakaufude wälja mahub. Enamasti on paksude tekkide siise pakkimine ja palju sooja joogi joomine selle juures süüalune. Frieseli ei nimetata mitte palawikuks,

jellepärast pole see ka õige, kui Frieseli palawikuft räägitakse. On Frieselil ainult vähe tähtsust, siis on seda suurem tähtsus palawikul, sest et sel teised, sügavamal seiswad põhjused on.

§ 497.

Pasandus (Diarrhoe) tuleb nurganaistele eksliku söömise ja joomise ja ka külmetamise läbi. Pasandus võib ka raskemate haiguste kaasnähtus olla. Rõõdab pasandus end, siis on jellel alati mõni haigus aluses, mis arsti abi nõuab. Kuni arst oma toimetusi korraldab, andku ammamoor naesele ainult sooja kaeratangu leent joogiks.

§ 498.

Kusemise raskused, mis nurganaeste juures ette tulewad, on kusetung, kuse kinniolek ja kuse tahtmata väljavalu. Rõõdke § 292, 293, 235, 263 ja 394, kus kõik üteldud on, mis siin tuleb tähele panna ja jarnasel puhul teha.

§ 499.

Lapsekojast werewoolust nurgawoodis võib ammamoor jelles raamatus tähendatud 219—222, 226—228, 253, 254, 260 ja 264. paragrahvide õpetuse järele enamasti eemale hoida.

On nurganaese woolus enam kui neli päewa werine, siis peab ta kauemini kui seitse päewa rahulikult pikali jääma; tuleb aga werewoolus pärast ülestõusmist uuesti, siis peab ta ka uuesti woodisse asuma, ainult ferget toitu jõeja ja jahedat, haput joofi jooma.

Ammamoor peab werewooluste puhul iseäralikku hoolt kusepõie tühjendamise eest pidama. On nurganaesjel kusemise juures valu, ehk on tal potil käimise juures raskust, ehk tunneb ta end enam wäsinud olema kui muudu, siis tuleb arst kutsuda, niisama ka sel puhul, kui werewoolus väga äge on.

§ 500.

Lapsekoja põletiku tulekul jääb nurgawoodi woolus wäheseks ehk lõpeb hoopis, et mõne päewa pärast rikkalikult, wähest ka haigewalt, jälle ilmuda. Walud puunduwad alguses hoopis, palawik tuleb enamasti kohe. Teistel kõõdadel on valu esimene põletiku tundemärk. Ammamoor ärgu seda valu mitte terweteks järelewäitusteks pidagu; järelewäitused on lühikesed ja pikkade wahedega, lapsekoda ei ole selle juures wajutamise wastu mitte hell;

põletiku walu selle wastu aga on wältaw ja wajutus lapsekoja pääle juurendab teda. Bahetegemine ei ole alati kerge, sest põletikus olewad lapsed on sagedasti üsna isearanis walusad. Kui ühel esimest korda emats saanud naesel — kes ju enamasti järelewaatusi mitte ei tunne, walusad järelewaatused on, siis olgu ämmamoor seda tähelepanelikum. Terwed järelewaatused, ka kui nad wäga tugewad ja wäga walusad on, ei too ial palawikku, aga nurga-woodis ilmuv lapsed põletik toob alati palawiku kaasa. Palawik kestab mõnikord ainult ühe päewa, wahel koguini paljalt poole päewa, aga siisgi kestab lapsed põletik ka weel selle järele edasi. Nurganaene tunneb ennat jälle täiesti terve olema, ainult wahel wäsinud ja tal on wajutusetundmus riistludes; niipea kui ta aga üles tõuseb ja oma tallituse toimetama hakkab, juurdunud raskused ja sellele järgneb sagedasti nädalaid ja kuusid kestaw haigus.

Rutjutagu arst.

§ 501.

Wanad, see tähendab: pikalised ja enamasti palawikuta mõõdaminewad aluskehha haigused, mis nii paljuid naesi tööle kõlbamataks teewad, elulusti kaotawad ja sagedasti pikale põdemisele wiiwad, neil kõigil on nurgawoodis oma algus. Olgu, et naene raskest haigusest ainult waewaga ja mitte täiesti on toibunud, ehk et ta põletikku enam tähele ei pannud ja nende eest hoolt ei kandnud ja sellest nüüd pikalised haigused järele on jäänud. Ka ilma nähtawa haiguseta nurgawoodis võib sünnitamise puhul saadud haaw ematajuus ehk tammi juures hiljema haigetsjäämise põhjuseks olla, ehk suguosade terweks saamist takistati hooletuse ehk hoolimatuse läbi ja pandi sellega hilisemale wältawale haigusele alus alla.

Kui naene nurgawoodi hiljemal ajal ehk pärast kuue nädala jooksu riistludes wajutust kaebab, ehk sagedasti kuit laseb, ehk pärasoolikas rõhumist tunneb, kui korratul ajal werewoolused tulewad ehk kui imetamise ajal ju paari kuu pärast jälle kuuriided ilmuvad, siis teadku ämmamoor, et siin mõni haigus algamas on. Hiljemad effisünnitused, sigimata oled, aastaid kestaw põdemine ja isegi surmaw haigus on selle kaugemad tagajärjed.

Mida ennem arst juurde kutsutud saab, jeda waremini ja kergemini saawad nad terweks.

Tammilõhkemise, kusetorufistelite jne. puhul teadku ämmamoor, et neid weel aastate pärastgi parandada saab. Palju naisi ei tea seda ja kannatawad seda nagu parandamata haigust.

Paremat aega lapsed wana de hädade paran-

damiseks aga olla ei võigi, kus selle tagasifujunemise puhul nurgawoodis ja pärast nurgawoodit. Sellepärast peab iga naene, kelle aluskehaskõik korras ei ole, õigel ajal arsti käest nõuu küsima.

§ 502.

Rahe haruldase raske haiguse pääle, mis nurganaesele enamasti äkitselt ja ilma palawikuta tulewad, peab ammamoor weel tähelepanelikult tehtud saama. Ühed neist on krambid, mis üsna nii algawad, nagu seba 463. paragrahvis kirjeldasime; teine on nõdrameeljus. Mõlemal korral peab kohe arst kutsutud saama ja ammamoor seni hoolt kandma, et naene ei enesele ega lapsele kahju teha ei saaks.

§ 503.

Haruldastel korral tuleb ette, nimelt pärast kaua wältawat rasket sünnitamist, ilma et ammamoor midagi haiguse märki nägi, et naese jõud wäheneb ja surm wäsimusele järgneb.

Niisama üsna harwa tuleb korralise sünnitamise ja nurgawoodi järele, mõnikord pärast esimest elawamat kehaliigutust, nurgawoodist esimese korda wäljaastumise puhul üsna äkilise surm. Sel on põhjused, mida ammamoor enne ei ole tundnud, nõnda siis selle wastu ka wõidelda ei saa.

Mõlemal korral on ammamoori töö seefama, mis minestuse juures. Ta kutsugu arst.

Teine päätükk.

Segadused imetamises, ammepeidamine, lapse kunstlik toitmine ja segadused lapse seedimise juures.

§ 504.

Segadused imetamises on ammamoorile iseäranis tähtsad, sest et just ettewaatus ja wältaw hool selle juures wäga palju kasu ja wäga palju paha eemale jaata wõib.

Üks kõige esimestest takistustest, mis endid imetamisele wastu seawad, on see, et laps, kui ta toitu tahab, emarinnast

weel piima ei leia. Niisugusel juhtumisel on kõige parem, kui üks teine imetaja ema jääl on, et laps tema rinna külge saab pandud. Ei ole teist ema mitte jääl, siis peab last imemise klaasi jeeft kahetordse osa wee läbi lahjaks tehtud ja rõõselt ärafeedetud lehmapiimaga jootma, millele natuke suhkur on juurde lisatud; piim peab aga karwa päält emapiima soojuselt antud saama. Sgaford aga, enne kui lapsele wõdra rinna ehk imetamisklaasi läbi toitu antakse, peab ta ema rinna külge pandud saama ja jääl tüfite aega lutsutada lastama, esiteks; et ta pärast muidu hõlpsasti imema ei hakka, teiseks; et just imemise läbi piim ema rinda saab meelitatud. Ei tule piim weelgi rinda, siis katsutagu seda pumbaga sinna tutsuda. Reid pumpasid saab mõnekümne kopika eest apteegist osta.

§ 505.

Teistel kordadel on just liig rohke piim rindedes sellepoolet süüdlane, et laps selle läbi sügawal seiswaid nisanibusid suhu ei saa wõtta. Ka siis peab rind enne pumba abil natuke tühjendatud saama, et laps rinnaotja suhu saaks.

§ 506

Nisanibude wigane kuju on sagedasti süüdlane, et imetamine raske on. Nibud wõiwad laiad ehk lühikesed olla, ehk nad ei ulata üle rinnapinna wälja.

Ju käima pääl oleku ajal peawad nisanibud imetamise tarwis ette walmistatud saama. Leitakse seda wiga alles nurgawoodis, siis peab ka nüüd nibud pumbaga üles tõmbama ja selle järele laps kohe otja pandud saama. Ammamoor ei tohi wõsida, waid peab ka nurganaist kannatusele manitsema. Läheb ta hool torda, siis saab ja selle eest sooja tänu, sest see on nii emale kui lapsele juureks õnneks.

§ 507.

Nisanibude lõhed ja haawad takistawad imetamist wäga ja on ka kolewalusad. Antud puhtusmääruste täitmise puhul hoitakse see häda eemale. Nad peawad igaford hoolega enne ja pärast imetamist wärskke weega ära pestud saama ja imetuse waheajal peab nende pääl alati niiske linase riide tüfite olema. Ei parane nibud sel wiisil mitte, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 508.

Rindade põletik ja mädanema hakkamine on enamasti imetamises millegi asja hooletusesse jätmise tagajärg. Harwemini on muud olefud nurgawoodis selles süüdlased.

Enamasti ägeda waluga läheb üks koht rinnas kõwaks. Pärast läheb kõwa waluga koht päält naht punaks ja alles nädalapiikuste piinade järele tuleb mäda wiimaks nähtawale. Harwemini paistetak kohe alustuses terve rind kõwaks, punaks, pundunuks ja palawaks. Riipea kui ammamoor nifade sees põletikku tunneb, peab ta arsti järele saatma.

§ 509.

Mõnikord ei taha imetamine hästi korda minna, sest et laps kas imemiseks liig jõuetu on, ehk et ta keelepaelad liig lühikesed on ja keel ette huulteni ei ulata. Mõlemal puhul tuleb arst kutsuda.

§ 510.

Rõigil neil kordadel olgu ammamoori kohus piima tulekut edendada ja korralises käigus pidada. On aga ka hulk teisi juhtumisi, kus emale lapse imetamine peab ära keelatud jaama, sest et see temale omale ehk ka lapsele võib kahju teha. Riisugustel kordadel tulgu aga arsti poolt otsus. Arakeelamise põhjuseks on enamasti pärandatawad haigused, nagu tiisikus jne.

§ 511.

Ka seda juhtub, et ema oma last ise imetada ei taha. Õnnelikul wiisil tuleb seda ainult harwa ette ja Sumal andku, et see weel harwemaks jääks. Selle eest muretseda on arsti ja ammamoori kohus. Imetamine on loomulik ja nii eemale kui lapsele ainult kasuks. Emad, kes oma last imetada ei taha, on ebaemad, kui neid nii nimetada tohib. Siin juures tähendame, et meie Rõrgeauuline ja Wägew Reisriprona Majesteet Aleksandra Feodorowna oma lapsed ise imetab.

Kui meil ju nii kõrge eeskujulik Ema olemas on, siis peame siis weel ise wiitwama. Sellepärast: emad, imetage oma lapsed ise, siis olete õiged emad ja täidate oma emakohusedgi õigesti. Olgu teile meie kõrge Riigiema järawaks eeskujuks.

§ 512.

Raefel, kes oma last ise ei imeta, paistetawad rinnad ära, sagedasti väga suureks ja walusaks, ka sel, kes imetamise mõne päewa pärast järele jätma peab. Et walu vähendada ja põletikku eemale hoida, tehku ammamoor 508. paragrahwis antud õpetuse järele ja kandku igapäewase riffaliku roojuise tühjenduse eest tublisti klistiiri läbi hoolt.

Mitteimetawal nurganaefel läheb lapsekoda endisesse olekusse tagasikujunemine aeglasemalt; lapsekoda jääb sellepärast kauemini suureks ja raskeks ja woolus on suurem ja werisem kui muidu. Niisugune naene peab kauemaks kui seitsmeks päewaks woodisse jääma. Mis naese oleku parandamisesse weel muidu puutub, seda määrab arst.

§ 513.

Ei saa laps mõne nende põhjuise pärast ema rinnast sugugi ehk küllalt toidust, siis peab lapse toitmise eest teisel wiisil hoolt kantama. See sünnib kas amme wõtmise ehk lapse kunstlise toitmise läbi.

§ 514.

Kui ema ise ehk keegi teine hoolas inimene last kunstlisel teel taga pool kirjeldatud wiisil toidab, siis kofuwad sündides tugewad lapsed kunstlise toitmise korral mõnufasti. On aga laps liig wara ilmale tulnud ehk muidu jõuetu, wäike ja sündimisest jaadif halvasti toidetud, ehk on arwata, et lapse eest mitte nii palju aega ei ole hoolt kanda, siis wõetagu a m m.

§ 515.

Kõlblikku amme walida ostab kõige paremini arst. Ainult tema wõib selgusele jõuda, kas see ka terwe on. Mõnikord näitab inimene päält näha väga terwe olewat, aga tal wõib siiski mõni külgehaftaw haigus olla.

Amme eluwiis peab niisugune olema, nagu seda imetawalt emalt nõutakse.

§ 516.

Lapse kunstlik toimine on toimetus, mille läbi, kui seda ebawiisil ja korratult toimetatakse, laps surma wõib saada. On elajaid, kes ennast ainult p u u ft toidawad, teisi looma-

sid, kes kõwa kontijid seediwad ja sellest hääd toitmise ollust saawad. Inimene ei juuda kumbagi teha, ta jureks sarnase toidu juures nälja kätte, sest et ta seedimiseriistad teised on kui neil loomadel. Wahe imeja lapse ja täiskaswanud inimese wahel on peaaegu niisama suur. Piim, ainult piim on toit, mis lapsele sobib; kui emapiima võimalik jaada ei ole, peab talle muud piima andma. Kõik, mis ja h u s t tehtakse, olgu see keedetud ehk küpsetatud, on lapsele seedimata ja ei toida teda. See maksab kuue esimese elufuu kohta.

§ 517.

Kõige rohkem sarnadust emapiimaga on eesli piimal, aga teda pole meie maal jaada. Lehmapiim saab emapiima sarnaseks, kui ta kahe ehk kolme osa weega lahjaks tehtakse ja juhfruga magusamaks muudetakse. Maa lehmade piim on parem kui linnalehmade piim; igatahes aga peab tähele pandama, et lehmad, kelle piima tarwitatakse, puhtasti peetud ja hästi toidetud saamad. Heinatoit annab imewale lapsele paremat piima kui rohutoit. Lehmade piim, keda praaga ja folgiga toidetakse, ei sobi sugugi.

Teatakse kindlasti, et piim terve lehma oma on, ja saab teda alati wärskelt lüpsatud, siis võib seda lapsele üleskeetmata ja koorimata anda, muidugi teada weega segatult, nagu eespool kirjeldatud. Ostetud piim peab kohe keedetud ja kõwasti korgitud pudelis jahedalt alles hoitud saama. Igal toitmise korral saab ta lahjendatud, mitte ühekorraga; lahjendamiseks pruugitagu ainult keedetud wett. Esimesel kuul pandagu 3 osa wett ühe osa piima sekka, teisel kuul 2 osa, kolmandal kuul pool osa; kuwendast kuust jaadik võib seda ju segamatalt anda. Piima magustamiseks tarwitagu apteegist ostetud p i i m a s u h k r u t, umbes theelusika täis 25 theelusika täie piima hulka. Segamine jünneb kõige paremini imetamise klaasis. Laps imeb piima klaasi sees gumminisa ehk luust mundstüki läbi. Piim olgu umbes 30 kraadi R. järele soe, ennem wahse jahedam kui palawam.

§ 518.

Lapsele antagu just niisama sagedasti juua, nagu teda muidu rinna otja pandaks. Igakord antagu lapsele niipalju kui ta tarwitab; weerand tund ei ole söömiseks sugugi pikk aeg. Riipea kui näha on, et lapse tahtmine täis, wõdetagu klaas ära. Terwed lapsed offendawad seda küll wälja, mis nad liiasti saanud, aga aegajalt harjub köht sellega ja seedimine jääb nõrgaks.

§ 519.

3gats söömaajats jaagu joof wärskelt walmistatud. Piim, mis klaasi järele jääb, jaagu igakord ära walatud ja nisa wärskel wee sisse pandud. Ka lapse suu peab iga söömaaja järele wärskel wee ja linase lapiga puhtaks pestud saama.

§ 520.

Kolmandal ja neljandal kuul tehakse lehmapiima itka vähem lahjemaks, nii et ainult üks kolmandik, siis ainult $\frac{1}{4}$ sekka pandakse; kuuenda kuul algusel jääb weel hoopis sekka segamata. Seitsemendal kuul võib lapsele klaasi kõrwal ju kaks korda päewas natuke jaiapudi ehk piimaga keedetud riisileent anda.

Alles pärast lõikehammaste tulekut võib talle ka muud tugevat toitu andma hakata..

§ 521.

Wara sündinud ehk muidu sündimisest jõuetute lastega on itka väga kurb lugu, kui nad emapiimast peawad ilma olema. Lehmapiima ei suuda niijagused lapsed sagedasti üleüldse ära seedida. Siis peab kunstlikud toidud wõtma ja seedimise riistu kudagi wiisi tugewamaks teha katsuma, olgu weini, olgu arsti rohtude läbi, mida arst ette kirjutab.

§ 522.

Imewa lapse seedimise segadused ilmuvad kõige päält oksenduse, paasanduse, kõhu kinnioleku ehk ka juus olewa wammi näol. Nad wõiwad kas ruttu ehk alles pika põdemise järele lapse surmale juigutada. Põhjused on enamasti eksimised toitmises. Liig rohke toidusaamine, liig vähene toitmine ehk ka kõlbmata toitude jaamine.

Wäga kõlbmata on lutsutamise topp, mida lapsele waigistamiseks suhu pandakse. See ritub seedimist, iseäranis aga haiglasel ja jõuetul lapsel. Ka lapse hambad saawad selle läbi inetu kaju.

§ 523.

Oksendamine tuleb imewatel lastel, keda ainult piimaga toidetakse, enamasti ilma eesminewa paha tundmuseta, ilma walusat

lõkatamist ja ilma ägedat kehharaputamist, mis offendamist täiskaswanute juures saadavad; sellepärast nimetatakse seda laste juures ka ainult sülitamisteks. Päälegi sülitavad terwed lapsed piima tüfiliselt ja vähe hapuka haisuga välja. Ämmamoor uurigu hooliga järele, kus toitmises wiga on, ja saatu see wiga kõrvale. Kunstlikult toidetud lapse juures waadatu ka nimelt piim läbi, kas see ju hapu ei ole, kui teda lapsele antakse. Saput piima ei tohi anda. Offendab laps siisgi edasi, ilma et selle põhjust tuntaks, siis aitab, kui piimale pisut fencheli theed hulka pandakse, ehk — piima toidetakse ehk ka päewa kogu ni andmata jäetakse. Ei aita seegi, siis küsitagu arsti käest nõuu.

§ 524.

Pasandust imewa lapse juures tunneb ämmamoor sellest, et see roojust sagedamini kui neli korda päewas välja ajab. Selle juures on roojus enamasti roheline, ehk wesine, ehk limane, ehk hakitud munarebu jarnane, ehk koguni werrega segatud. Sagedasti haigeb wäljaheide hapult ja tihti awaldatawad lapsed wäljaheite ajal suurt valu. Pasandusel on suur tähtsus ja nõuab see kohe arsti abi. Et lapse valu waheajal wähenemata, tehku ämmamoor talle soojast linaseemnetheest klistiiri ja pangu flanelli lapid kõhu ümber, uurigu ka ühtlasi, kas jöömises mingit eksitust ei olnud ja hoidku siis selle eest.

Tuleb lapsele offendus ja pasandus ühtlasi, siis on enamasti hädasohi suur ja abi tungiwalt tarwis.

§ 525.

Kõhu-ummistus on isearanis neil lastel sagedasti, seda lehmapiimaga toidetakse. Wäljaheited on neil kuiwemad ja harwemad, sest et lehmapiim pitafisemalt seedib. Kui üks niiviisi toidetud laps ükskord päewas roojust tühjendab ja selle juures terve on, siis on sest küll. Aga üks kord peab ta päewas roojust välja heitma. Lastel, kellele algusest jaabid ema piima ei antud, puudub loomulik lapsepigi wäljasaatmise wahend. Kui laps esimesel päewal weel sugugi enesest lapsepigi ei anna, ehk kui hiljemalt õhtuni wäljatühjendust pole olnud, ehk kui see wäljatühjendus nii kuiw ja kõwa on, et laps selle juures valu tunneb, siis tehku ämmamoor talle 25 graadi R. järele leiget klistiiri weest ja piimast siirupiga segatult.

Awaldab laps aga kõhu-ummistuse juures palawust ehk rahutust, ehk ei tühjendanud ta ennaft 24 tunni jooksul sugugi, siis küsitagu arstilt nõuu.

§ 526.

Wammid ehk käsna d imewa lapse suus on üks selts hallitust, mis nimelt siis tuleb, kui puhtuse eest hoolt ei kanta, nagu seda ette on kirjutatud. Rõlmatad jahutoidud ja suhu pistetud imemise topp on selle siitajad. Rõdige juurema suu puhtase eest peab wõhemalt nũũd hoolt kandma, siis kaowad need käsna d ju mõne päewa pärast jälle iseenesest ära. Lagunewad nad aga terve juu üle laiali ehk tuleb ühtlasi muud haigust nähtawale, näituseks pasandust, siis peab kohe arsti käest nõuu küsima ja temalt abi otsima.

Ammamoor hoidku end fangesti kõigi seesmiste ja wõlimiste wahendikkude tarwitamise eest, ka siis, kui ema seda nõudma peaks.

Kolmas päätükk.

Mõnest teisest sündinud ja imewa lapse haiguselt.

§ 527.

Paljud lapsed jattuwad elu esimesel tunnil ja päewal nõnda nimetatud elunõtruise ehk jõuetuse (wõrdle § 477) hädaohusse ja paljud nendest surewad ilma haiguseta lihtsalt sellepärast, et nad korralikult hingata ei jaa.

See elunõtrus tuleb laste juures ette, kes sündimise puhul warjusurmas oliwad, siis laste juures, kes enne täielist walmissaamist ilmale tuliwad; ta tuleb aga ka nende juures ette, kes walmid ja tugewad ja sündimise puhul kõigi märkide järele täiesti elawad oliwad.

Selles elunõtruses olewad lapsed magawad palju, ihaldawad wõhe toitu, kifendawad harwa ehk ei sugugi ja peetafse neid sellepärast hääbeks lasteks.. Nende nägu ja liikmed lähewad kergesti külmaks, naht finifaks, nende liigutused, ka wannis, on laisad ja jõuetud. Surm tuleb kas rahulikuis unes ehk enne seda tuleb weel hingamise tahtistus.

Ammamoor ärgu pangu ühtgi last pääle sündimist magama, enne kui see tublisti kifendannd pole.

Niisugune jõuetu laps peab, nagu warjusurmas olewgi, soojawee wannis hoitud ja siis wahetewahel külma wette pistetud saama. Ei erguta teda see, siis katsutagu õõtsutamise läbi õnne. Jkka on aga asi targasti toimetatud, kui arst juurde kutsuti.

§ 528.

Harilik sünnitamise paistetused kaob lastel iseenesest. On ta väga juur, siis peab kamilla thee sisse kastetud niiskeid lap-
pisiid pääl hoidma.

Kaswab paistetused pärast sündimist weel ehk tõuseb pää külge uus paistetused, siis peab ammamoor kartma, et see pääw ere-
paistetused on, ja arsti juurde kutsuda lastma.

§ 529.

Nabawerewoolused wõiwad nabanööri rebimisest ja oskamata käsitamisest tulla ehk tõusewad ka nende osade haigusest.

Ammamoor toimetagu nende määruste järele, millest naba-
nööri kattemise puhul rääkisime, ja lastu arst wiibimatast kutsuda.

Nabahaaw võib paranemise asemel paiseks muuta. Jälle arsti nõuu tarwis.

§ 530.

Rõige jagedam ja kergem lapse naha haigus on ära-
haudumine; see ilmub naha woltides nimelt tublide laste
juures, pääle selle weel reite wahel, persenukkide wahel, kaenla
all ja kaela juures. Lapse hoolas pesemine ja puhtaks hoidmine
hoiab seda eemale; väga tähtjas on, et laps ial kaua märg ei
tohi olla ja et mähtmed pärast tarwitamist jälle ärapestud ja hoo-
lega ära kuiwatatud saawad. Kui see ei aita, siis riputagu amma-
moor hoolega kuiwaks tehtud haudunud koha pääle kuiwa kar-
tohwilitärklisi.

On haudunud kohad tõwad ja paistetunud, ehk on jäl pisi-
fessi wistrikkusid näht, siis küsitagu arsti käest nõuu.

Laste harilikku kollatõbe ei tule öieti tõbeks pidada, kui
temaga ka mõni muu haigus ühes ei ilmu. Waata § 249. Aga
kollatõbi tuleb ette ka tõsiste seedimise segaduste juures. Sellel
korral waadatagu § 534.

Imewate laste juures on naha haigused kaunis jagedad. Wead
toitmises ja muidu lapse rawitsemise juures on selles süüdlased.
Ammamoor katsugu seda kõike hoolega eemale hoida. Teistel naha-

haigustel on jügamamal seiswad põhjused, mõned nendest seisawad ka pärandatud külgehaakawate haiguste alusel, waata § 437.

Sarnasel puhul tuleb arsti abi otsida, isearstimine wõib jäl kahju teha.

§ 531.

Rindade paistetus tuleb laste juures fagedasti ette, mõnikord woolab ka natuke piima paistetatud rinnadest. Enamasti kaob see paistetus iseenejst, kui pesemise ja riidesse panetu juures piisikesed rinnad wajutamise eest hoitud jaama.

Kui rinnad põletikus on, wõidku ämmamoor neid pehmesti sooja mandliõliga ja pangu selle pääle pisut puuwillu; ei kao põletik selle läbi mitte ära, läheb paistetus juuremaks ja näht punaseks, siis peab last arstile näitama.

§ 532.

Silmapõletik on lastel wäga kardetaw haigus. Hoole-tuse läti wõiwad lapsed selles haiguses parandamatalt pinedaks jääda. Sellepärast on selle haiguse juures kohe tarwis arsti käest abi paluda. Kuni see oma toimetusi forraldab, lastu ämmamoor kuuekorra kottupandud linase riide lapiketi jääkülma wee sisse kastetult filmade pääle panna ja filmi wäljawoolawast limast ja mädast kohe puhastada. Niikaua kui alles üks film haige on, peab laps nõnda hoitud jaama, et mada teise filmi pääle ei lähe. Rõige juurem puhutus on tingimata nõuetaw.

§ 533.

Krambid tulewad titele ja hiljem imewale lapsele kaunis fagedasti. Need on alati kardetawad ja nõuawad arsti abi. Külmetamised ja wead toitmisest, nõnda siis ka imetaja ema ehk amme olekus, on fagedasti krampidele põhjuseks.

Isëaranis kardetaw on lõualuukramp, mis selles seisab, et laps juud lahti ei saa teha.

Kuni arst tuleb, pangu ämmamoor kamillatheeest klistiiri ja lastu jõe pesumesi walmis teha, et — kui arst seda tarwituseks peab — wiivitust ei tule.

§ 554.

On weel palju teisi sündinud ja imewate laste haigusi, mille äratundmiseks arsti teadmist tarwis on. Amma-

moor jaab haiget last terwest nägemise järele lahutada oškama. Kui laps ühtelugu karjub, ilma et tal midagi nähtawat wiga oleks, kui ta süüa ei taha, kui ta nahk palaw on, ja hingamine forratu ja kiire, kui ta ilma mingi haiguseta lahjaks jääb, siis olgu see kõik märgiks, et arsti abi tarwis on.

Seäranis hammaste tuleku ajal on lapsed sagedasti haiged. Ammamoor teab, et just sellel ajal rohkesti lapsi ära sureb, mitte hammaste läbi, waid sellel ajal ilmuvate haiguste läbi, sellepärast andku ta jël ajal nõuu, et arst last waatama kutjutaks.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

Isandus.

Esimene päättyä.

Süda ämmamoori kohused ükssteisega kokku käiwad.

§ 535.

Ämmamoori kõige tähtsam toimetus on aitamine sünnitamise juures. Sellelegi ei tohi ta oma abi keelata, olgu siis, kui tal haiguse läbi see wõimata on, ehk kui ta ju teises kohas ametis on, kui teda teise juurde kutsutakse. Sest ühe sünnitaja juurest ei tohi ämmamoor mitte ära minna, kui mitte üks teine ämmamoor selleks ajaks sinna ei jää, ehk kui sünnitaja juuree olew arst talle selleks luba ei anna. Ämmamoor teab, et sünnitamise ajal igal ajal ettenägemata olekud ja juhtumised wõiwad ette tulla, mis tema jäälolekut tarwiliseks teewad.

§ 536.

Sellepärast ei tohi ämmamoor ka kaht sünnitamist ial ühekorraga juhtida tahta. Kuna ta mõlemate wahel teel on, wõiwad mõlemad sünnitajad ühes lastega, nõnda siis neli inimest, kahju saada. Naene, kes ta abi hiljem nõudis, peab siis ühe teise ämmamoori wõtma. Lähewad aga tunnid mööda, enne kui teist saadakse, siis peab tarwilisel korral teine sünnitaja ämmamoori abist ilma olema. Kumb sünnitaja abi kõige rutemini ja hädalisemalt tarwitab, selle juurde jääda on kohus. On aga mõni teine ämmamoor käepärast, siis peab ta selle juurde jääma, kelle juurde teda ennemini kutsuti, olgu pääle, et naene waene ja teine rikas on. Palga lootust ei tohi ämmamoor ial kõrgemaks pidada kui oma kohust.

§ 537.

Rõit muud ämmamoori toimetused käima päl olijate, nurganaeste, laste ja haigete juures seisawad sünnitamise taga. Lastepesemist, nurganaeste puhastamist jne. võib ka üks teine naene toimetada, niikaua kui ämmamoor ühe sünnitamise juures ametis on, last vastu võtta ei oska teegi teine. Rõit need teised toimetused tulewad jelle järele, kui palju ämmamooril aega on, ja kui ta oma aega jaotada oskab, siis ei saa ta oma kohust ial hooletusesse jätma.

§ 538.

Kui ämmamoor arsti abi tarwitab, saatku ta jellele ühtlasi ka kirjalikult haige oleku üle teatust. Sünnitamise juurde kutjutakse nimelt niisugune arst, kes sünnitamiseawitamist on õppinud; iga arst seda ei mõista.

§ 539.

Nõuuandmine, mida ämmaproua sünnisaadud õpetuse järele naestele annab, iseäranis aga, mis nurganaese ja lapse rawitsemisesse puutub, saab nii mõnesgi kohas pahasti vastu võetud, sest et nendes asjades rahwa seas palju ebatõmbeid olemas on. Aga ämmamoor argu ennaft effitada lastu, sest et need naesed, kes ta käsufid täidawad, hädaõilmapihtudel kindlasti eluga pääsewad. Nii mõnigi kahju ilmub alles aastate pärast.

Muidugi ei wõi ämmamoor kedagi oma kätse ja nõuu järele tegema sundida, ega tohi oma abi ka mitte eemale hoida. Ta jäägu oma mõtte juurde ja tuletagu seda ikka ja ikka meelde, ühes ka selle häid ja halbu põhjuseid ja tagajärgeid teatades.

§ 540.

Last ristimisele saata ja muud toimetused, mis ristimisesse puutuwad, kõlbawad küll ämmaprouale, ei ole talle aga mitte kohuseks ja jääwad kohuste puhul kõrwale. See oleks paha ämmamoor, kes jarnaste asjade pärast oma kohuse hooletusesse jätaks.

Argu ämmaproua end niisuguste toimetuste tarwis ka ial pakkugu, kui ta teab, et tal sel ajal tarwilisi toimetusi ja kohuseid täita on. See alandab ta auu ja lugupidamist.

Teine päätüff.

Arstirohtude ja wahendikkude tarwitamisest.

§ 541.

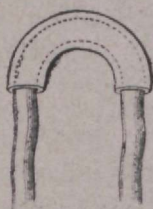
Ämmamoor on selles õperaamatus nii mõnegi wahendiku tundma õppinud, mida ta osalt terwise juures ilmuvate eksituste eemale hoidmise, osalt nende puhul ise ise is w a l t tarwitama ja määrama peab.

Teistel kordadel on see arsti asi ja ämmamoor peab seda ka ise tähele panema ja täitma.

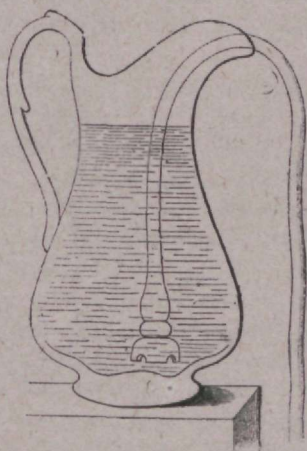
Wiiji kohta, kuida ta neid wahendikkusid tarwitama peab, weel paar sõna.

§ 542.

Sisjepritsimisi tupestse teeb ämmamoor kas selleks otstarbeks, et tuppe loputada, ehk selleks, et tugewat kiirt lapselõja pääle ja tarwilisel korral ka läbi lahtise emakasuu lapselõtta sisse lasta. Sagedasti saab ka niisugune tupeloputus määratud, mida naene ise toimetada võib.

Pilt № 36.

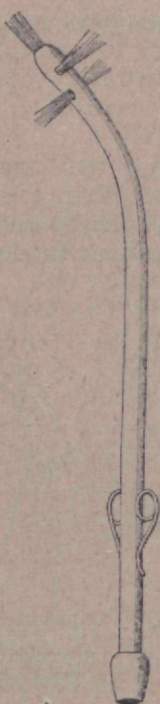

Pilt № 37.

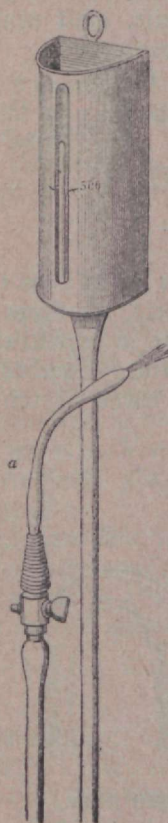
Sisjepritsimise täidejaatruiseks on kõige mõnusamaks riistaks loputuselann, nõndanimetatud Irrigator, üks klaasist, portselanist ehk plekist riist, mille sisse 1—2 toopi wett mahub ja mille põhjast 1½—2 meetrit pikk gummitoru wälja läheb, mis

teises otsas ematoru kannab. Riist saab kõrgele hoitud ehk seina külge rippuma pandud. Vesi jookseb ise oma vajutamise jõuu läbi välja.

Üks teine väga mõnus riist on kaš meetrit pikk gummi toru, mille ühe otsas kaunis pikk, 30—35 sentimeetri pikkune metallist ematoru läbipuuritud nupuga on. Toru teises otsas on läbipuuritud pooleksuu kujuline tinapomm. Tinapomm saab riista põhja

Pilt № 38.

Pilt № 39.

lastud, milles sisjepritsitaw wedelik on ja see riist siis kõrgele üles pandud.

Riipea kui nüüd ematoru imemise läbi (peene linase riide lapp saagu nupu ümber pandud) wedelik funi junauguni on tulnud, woolab kõik riistas olev wedelik wahetpidamata välja ja seda kangema jõuuga, mida kõrgemal riist seisib. Wedeliku juurdewala-

nise läbi wõib ämmamoor niijugust sissepritsemist nii pikale weni-
tada, kui ise tahab.

Loputusel kannu ees seiswa lihtsa gummitoru kasu on see, et
iga suurst nõuu ehk anumad sissepritsemise juures tarwitada wõib,
olgu see kaus, ämber ehk mõni teine nõuu, ka toober, mille juures
wedelik juurdeallamiseega pole tarwis wahetada aega wiita.

See ämbri terawa kandi pääl läheb gummitoru sagedasti
loski, nii et wesi woolata ei saa. Seda pandakse torule nõndani-
metatud torusild külge; see on üks õõnes lühike, kõwer, klaasist
ehk metallist look, millest toru läbi tõmmatakse.

Ematoru peab metallist olema, et teda enne ja pärast pruu-
simist teeta ja kange karbolhapi wedelikuga seest ja wäljast puhas-
tada wõiks. Klaasist ematorud ei kõlba, olgu siis wahet ainult
linnas elawatele ämmaprouadele, kes igal puhul jälle uue saawad
osta. Ta peab kolmkümmend sentimeetrit pikk olema, et mitte
gummi toru, mida wees ei wõi teeta, suguosade ja nende wälja
jaadetusega üleüldse sugugi kofku ei puutuks.

Kõigi suguosade loputuste juures, iseäranis aga sünnitamise
ajal ja nurgawoodis, tuleb kangesti selle eest hoolt kanda, et õhku
ühes sissepritsitud ei saaks. Torust saab õhk sedawiisi
wälja tungitud, et täidetud loputusel kannu ja lahtise kraani juures
ematoru ülemine lahtine suuauk pikkamisi alla poole saab pöördud,
kuni wedelik wälja woolab. Siinene wedelik lastakse ju sellepärast
wälja jooksta, sest et ta torus jahedaks läks, siis alles pistetakse
woolawa kiire puhul ematoru tupsesse.

Kui ämmamooril karbolhapi wedelikuga loputamist on toime-
tada ja ta seda sulatust puhtast karbolhapust teeb, siis ei tohi ta
seda mitte loputusel kannu teha, waid ühes teises riistas, ütleme
wahet pesukausis. Sest karbol hapu sulab ainult aegamööda ja
tubli segamise puhul. Loputuse kannu nurkadesse jääb kergesti mõni
karbolhapi helm sulamata, ja kui see ilanahaga kofku puutub,
põletab ta ja sünnitab kasu asemel ainult kahju.

Wäga palju ämmamoorisid tarwitawad alles wanu walgest
tinast pritsisid ja nende külge käiwaid lühikesi ematorusid. Just
sellepärast, et see riist wahem asjakohaline on, on seda enam tähele
panna, et sellega ka dieti ümber käia osatakse. Pritsi täitmine
sünnib selle läbi, et tampi üles tõmmates ka wedelik ülestõmmatud
saab, ehk tampo wälja wõetakse ja wedelik alt kinni hoitawasse
pritsisse walatakse ning siis tampo pääle pandakse. Mõlemal korral
peab nüüd pritsi otse ülespoole pöörama ja tampo järele tõukama,
kuni wedelik wälja woolab. Jätab ämmamoor seda tege-
mata, siis pritsib ta õhu ühes sisse, see wõib kahju
teha.

Pärast seda kui prits täidetud, wõtab ämmamoor nurganaese

jaoks soojentatud ematoru, jaadab selle esimeise sõrme pääl peaaegu sõrmepikkuselt tuppe, võtab siis, esimest sõrme tagasi tõmmates, ematoru nõnda näppude vahele, et see oma pidaja sõrmede peo- poole vastas seisab ja paneb alles nüüd pritsi ematoru auausesse.

Kuna ta nüüd ematoru ühes käes kindlasti kinni hoiab ja pritsi vastu vajutab, et see kuskilt vastu tupe seina ei või rõhuda, tõugaku ta teise käega pritsi tampi pikkamisi ette poole. Wedelikku kogumiseks, mis jälle wälja tagasi woolab, pandagu naese reite vahele ehk alla mõni nõuu ehk riist.

Siis võtab ämmamoor pritsi ematoru seest jälle wälja ja tõmbab siin ka ematoru ettevaatlikult juhtjoone sibil wälja.

Rõik, mis käte ja riistade puhtuse kohta 108. ja 230. para- grahwis üteldud, maksab ka tupe loputamise juures. Iseäranis nimetatud olgu, et ämmamoor nurgawoodi ehk nurganaese juures wana loputuselannu leht ju pruugitud ematoru tarwitada ei tohi. Teiseks saagu igakord, enne kui toru tupe sisse pistetakse, wälimised fuguosad ära loputatud, et mitte wäljaspool olevast wäljaheitest jälle midagi fuguosadesse tagasi ei läheks.

§ 543.

Ka klistiiri tegemiseks on irrigator kõige mõnufamaks abinõuks ja tarwitamiseks. Ematoru asemel saab pärajoolikatoru kraani läbi kinnipandud lisajätkusse pistetud. Pärast seda kui kraan enne lahti tehtud ja jälle kinni pandud, lükatakse pärajoolikatoru ettevaatlikult pärajoolikaspe sisse. Täiskaswanutele 5—7, lastele 2—3 sentimeetri pikkuselt ülewalt taha poole. Kraani awamise järele woolab kõrgel hoiatawast riistast lahedasti üks ehk mitu toopi wedelikku joolikaspe. Upatile oletul on sissepritsimine kõige mõnufam.

Raeste juures, kel bekenis põletik ehk paistetusi on, peab toru sissepritsimisega iseäranis ettevaatlik olema. Jal ärgu ämmamoor kõwasti surugu.

Sissepritsiwatest wedelikudest oli jelles õperaamatus mitu korda jutt. Arst määrab mõnikord teised wedelikud. Rõhuummis- tuse puhul pritsigu ämmamoor täiskaswanud inimesele 1 toop, lap- sele 1 tass täis wedelikku, mis 27 kraadi R. järele soe olgu, sisse.

Ka klistiiri tehakse sagedasti walgest tinast pritsiga. Pritsi täitmine sünnib niisama, nagu eelminewas paragrahwis õpetatud, Kellele klistiiri pandakse, seisdu natuke kõwerasse tõmmatud reitega pitäli, laps kõige parem ema süles, naene sohwa ehk woodi ääre pääl. Siis saab eespool nimetatud sibil pärajoolika toru sisse aetud ja alles pärast prits selle toru sisse pandud. Pritsi tambu

edasilükkamise juures on ijaaranis ettevaatust tarwis, et pritsi ots liikumatast paigale jääks.

§ 544.

Kateeder on uuesti hõbedast torukene, mis kuje väljalas-
mise jaoks on määratud, kui naene seda ise välja lasta ei saa.

Osaw ammamoor võib kateedri küll woodi teki all tohades
sisse pista, aga ta ei pea seda mitte tegema. Sest kateeder võib
välimiste suguosade küljest midagi sisse wiia, mis läbi põieka-
tarrh võib tõusta. Ammamoor peab alati silmadega
kateedri sisse minekut nägema.

Ammamoor pangu naene nõnda pikali, et välimised suguosad
talle filmapaistwad ja lahedasti kättesaadawad on. Ei ole tarwi-
list päewawalgust, siis peab ta abiline tuld näitama. Sissepistmine
jündigu ettevaatlikult. Rõige vähem mustus kateedri
küljes toob põiekatarrhi.

Kateeder jaagu pärast tarvitamist feest ja väljaist hoolega
haritud ja puhastatud ja keewa wee sees ära keedetud.

§ 545.

Soojad mähkmed saawad kas kuivalt ehk niiskelt tehtud.
Sooja tarvitatakse wähe. Need saawad soojendatud linastest
rätikutest, läbisuitsetatud willajest riidest või riide sisse mäsitud
soojast kiwist tehtud.

Soojad määrjad mähkmed saawad puhtast weest, sliedri
die ehk kamillalille hauutusest ja muudest rohtudest tehtud. Selleks
otstarbeks kastetakse mitmed rätikud palawa wedeliku sisse, puser-
dakse jälle välja ja saawad nii kuumalt kui nahk kannatab päale
pandud. Wahetamise juures peab teine mähkme alati
walmis seisma, muidu wiiks külmetus tulla.

§ 546.

Külmi mähkmeid tehtakse kas külma wee sisse kastetud
ja jälle wäljapuserdatud rätikutest, ehk jääpõiest. Ka neid peab
jägedasti ja ruttu wahetama.

Jäämähituseks on kõige parem gummi-kott ehk gummi-
taldrif, mida apteegist võib osta. Hakab jää sulama, pandakse
uus jäämähitus.

§ 547.

Sinepitainast walmistab ämmamoor sel wiisil, et wärskelt tõugatud sinepiseemned sooja wee ehk äädikaga parajaks pudruks segab, seda nagu pudru rätikusse paneb ja pääle paneb. Kümne minuti pärast waadatu ta järele, kas nahk all punaseks on läinud, on lugu nii, siis wõtku ta tainas jälle ära. Pole nahk weel mitte punane, siis lastagu tainas kauemini pääl olla. Sinepi asemel wõib ka riiwitud mädardigast tarwitada, aga see peab siis palawa äädikaga ära segatud saama.

§ 548.

Williplaastrid tehtakse enamasti Hispania kərbestest. Ämmamoor määrab Hispania kərbse plaastrit umbes öleförre pakuselt linase riide pääle, aga jätab ümberringi kahe sõrme laiuse ääre tühjaks. Üksna ääre pääle määratakse nüüd wähe kinnijääwat plaastrit (Seftpflaster) ja kleebitakse kõik see nüüd tarwilise koha pääle ihu külge. 12 tunni pärast wõtab ämmamoor plaastri päält jälle ära — kui arst teist kätku pole andnud — lõikab willi alt äärest katki, lasseb wee wälja jooksta, seob koha wafeliiniga määritud lapikeseiga igapäew uuesti kinni, kuni haaw jälle ära paraneb. Wafeliini asemel wõib ka joolata wõid tarwitada.

§ 549.

Werekäänisid paneb ämmamoor arsti käsu ja awaldust mööda naestele ja lastele. Werekäänid imewad paremini, kui nad lühikese aja kuuwalt ühe toosi ehk klaasi sees on olnud. Ämmamoor hoiab klaasijuu just selle koha pääl, kuhu kaani külge tahetakse panna, ja peab seda seni nii, kuni kaan külge hakkab. Ei taha kaan külge hakata, siis määritagu seda kohta piima ehk werega. Riipea kui kaan werd täis on, kufub ta ise küljest ära. Peab ta ennemini inimise järele jätma, siis riputatagu talle kõõgi joola pääle.

Arsti määrata on, kui kaua kaani hammustatud haawast werd wõib woolata lasta. Soojade mähituste — nii niiskete kui kuiwade — päähoidmisel woolab veri edasi.

Ei pea aga haawast mitte enam werd jooksuma, siis pandagu haawa pääle tükike taela, ja hoitagu seda jään niikaua, kuni tael ära kuibab.

§ 550.

Kuppusid paneb ämmamoor ainult arsti käsu pääle. Selleks on tarwis kupumasin, käsilamp ja kupuklaasid.

§ 551.

Lõhnawate õite theed walmistab ämmamoor jel wiisil, et ta õied ehk rohud kaanega kannu sisse paneb, keewa wett pääle paneb, 5—10 minutit hästi kinnifaetult tõmmata lajeb ja läbi rätiku ehk tiheda sõela kurnab. Keetmise läbi kaotaksiwad need rohud omad mõjuwad olluised ära.

§ 552.

Raks apteegi rohthu, mida ämmamoor alati peab kaajas kandma, on jalmiafumaaim ja weewlieeter. Aga ta tohib neid ainult sõäl ja jel wiisil tarwitada, nagu ja kus teda siin õpetatud.

Rõigi nende rohtude ja abinõuude walel kohal tarwitamine wõib kaju asemel ainult kahju tuua, mis pärast raste on parandada.

§ 553.

Arst teatab ämmamoorile sagedasti üht ja teist, millest siin pole räägitud. Usaldab arst mõne niisuguse kaju täitmise tema hoolde, siis küsigu ta enne ikka arsti käest kawa päält järele, kuda ta toimetama peab.

Kolmas päätükk.

Ämmamoori toimetuse wiisist äkiliste õnnetuste kordadel.

§ 554.

Õnnetuste kordadel, millest siin raamatus pole räägitud, ei ole ämmamoori ametiga otsekohefelt midagi tegemist. Aga mida osawam ämmamoor on, seda parem. Sellepärast nimetame siin weel mõne asja, kus ämmamoor ka aitajana platsi astuda wõib ja nii mõnegi elu ära päästa wõib aidata.

§ 555.

Kõige ülem seadus kõigi õnnetuste juures on, kui võimalik hädahoju põhjust kõrvale jaata katsuda, kui õnnetu alles selle mõju all on, jesi see edasiwältaw mõju wõib surma kaasa tuua. Uppunud inimene peab weest wälja tõmmatud, ülespooned inimene maha wõetud, auuru ehk suitsu kätte ära lämmatanud inimene wälja õhu kätte wiidud jaama. Haawatute juures peab niipalju kui võimalik werejooksu takistada püütama, ja kui werekaotus ju suur, pää alamale pandud jaama. Külmenud peab külma käest, põlenud palawa käest ära kantud jaama. Rihwtitatud inimest peab offendusele fihutada katsuma.

§ 556.

Pääle selle kui ammamoor need esimesed kõige tarwilisemad nõudmised on täitnud, muretsegu ta selle eest, et arsti järele jaoks jaadetud.

§ 557.

Üksikute juhtumiste kohta on weel mõned iseäralised määrused tähtjad. Wee õnnetud peawad, pärast seda kui nende kael ja ülemine keha riietest wabastatud, tasase maa pääle maha pandud jaama, nii et kõht, rind ja nägu maad wastu on. Otsaesist peab selle juures toetama, wähest õnnetu oma kae läbi, nii et hinge-tõmbamine võimalik oleks. Nüüd wajutatakse kergesti selja pääle. Siis haaratakse kehast olade ja bekeni juurest kinni, rullitakse teda umbes 10 korda minutis edasi tagasi, nii et kord nägu, kord kufal maha poole pöördub. Sel ajal, mil selg all pool on, wõetagu igakord õnnetu mõlemad käed tugewasti ülesse, sirutatagu neid pää kõrvale wälja ja pandagu siis jälle kõrvale tagasi. Nende kirjeldatud liikumiste läbi jaab rinnast waheldamisi kitsendatud ja laiendatud, wesi woolab wälja, wärske õhk woolab jälle kopsusse, ja kui elu ial weel tagasi tuleb, siis jaab ta sel kombel jälle sisse õhutatud.

Ka poonute ja lämmatanute juures tuleb sedasama õhutamise wiisi tarwitada.

Külmawõetuid ei tohi mitte külma käest kohe kütetud ruumisse wiia, see tapab nad täiesti ära, kui õnnetu, weel üsna furnud pole. Külmawõetuid peab, pärast seda kui neil riided seljast on lõhki lõigatud, ruumi pikali panema ja jääkülmade rätikutega

ehk lumega hõõruma. Alles siis, kui elumärgid nähtavale tulevad, võib teda soojemasse ruumi viia.

Põlenutele on kõige parem, kui põlenud kohad õliga kofku määratud saavad ja siis puuvilladega finni taetakse. Suuremate põletuste juures ei pehmenda õnnetu valu ükski muu asi paremini, kui kauane sooja wee jees olemine. Vesi võib algus 26, kordkorralt aga kuni 30 kraadi R. järele joa olla.

Kihwtititud inimeste juures tuleb offendus sagedasti ju kihwti enese läbi, saab aga leige wee ehk piima läbi veel edendatud ja suurendatud. Ei aita see, siis peab jõrm sügavale kõrisse pistma ehk kurfu sule otstaga kõbitama. Ka õllejoomine mõjub. Minult see, kes wosworiga on ära kihwtitatud, ei tohi raswa juua.

Kõigi nähtawalt furnute juures on pääle kunstliku hingamisele aratamise veel soowida, et ammamoor külma klistiiri teeks, kui arst niipea ei tule. Ka jalataldade harjaga hõõrumine ja salmiakivaimu ajuti nuusutada lastmine on kasulik.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinnas

Neljas päätükk.

Ämmawoori kohustest üleüldiseks kasuks ja tema olekust kohtukohtade wastu.

§ 558.

Ämmamoor võib nende oma kohuste täitmise juures ka kohtukohtadega mitmet pidi kofku puutuda: asjatundjana, tunnistajana, kaebajana, kaebtusealujena.

§ 559.

Asjatundjana võib ämmamoor kohtu poolt kutjutud saada, et ühe tütarlapse kahtlase neitsiuse üle, ehk selle üle oma otstust anda, kas üks naesterahwas raskejalgul on ehk ei, ja misajast saadik ta seda on.

Teisel korral võidakse tema käest küsida, kas üks laps valmis ehk küpse on, ehk kui palju aega tema sünnimisest mööda läinud võib olla. Kõigist neist küsimistest oleme selles raamatus rääkinud ja ämma-proua teab, et ta mõnikord nende pääle vastata võib, mõnikord aga ka mitte.

Kuipea kui asi läbikatsumisel kahtlane näitab olevat, ehk kui asjade üle küsitud saab, millest ta midagi ei tea, siis ütelgu ta jeda avalikult. Et ta ennaft selle juures kellegist juhtida ja effitada ei laje, on iseenejest mõista.

§ 560.

Tunnistajana astub ämmamoor kohtu ette, kui mõne sünnimise üle otsust nõutakse. Sellepärast on tarvilik, et ämmamoor päewaraamatut peaks, kuhu ta kõik üles kirjutab, millal see ja see laps sündis, misuguseses olekus jne.

§ 561.

Kaevajana peab ämmamoor kohtu ette astuma, kui ta mõnest kuritööst, näituseks ihufugu väljaajamisest, sündinud lapse wigastamisest ehk ärafurmamisest on teaduse saanud.

Jätab ämmamoor jeda teatamata, langeb ta ise kui kuritöö kaasteadlane ja varjaja nuhtluse alla.

§ 562.

Ämmamoor peab ka siis ülematele teatust andma, kui ta teab, et ühe inimese elupäästmiseks arsti abi tarwis on ja selle inimese kodakondsed arsti tuua ei taha lasta. Minult selle teadaandmise läbi päästab ämmamoor end vastutamisest.

§ 563.

Ka siis, kui end üks külgehaikawa haiguslega inimene arsti hoole alla anda ei taha, peab ämmamoor jeda üles andma.

§ 564.

Kui ämmamoor oma ametis mõne saladuse teada saab, mille avaldamine asjasse puutuvale inimesele kahju võiks teha, peab ta jelles asjas igaühe vastu juu pidama, väljaarwatud ainult eespool nimetatud juhtumise d. Väljalobifemine jaadab ta nuhtluse alla.

§ 565.

Kaebtusealuse na kutsutakse ämmamoor kohtu ette, kui ta mõne oma kohuse täitmata jätab ehk oma ameti võimupiirist üle astub, sest nii üks kui teine võib kaasinimeste terwisele ja elule kahju teha. Peaks ebatänu ehk walesti mõistmine teda ülekohutuse l t kohtu ette saatma, siis saab ta end, teades, et oma kohust õigesti täitnud, kergesti kaitsta oskama. Tuleb ta südamesse aga kord kiusatns, oma kohust unustada, siis tuletagu ta omale älle meelde oma ameti w a n n e t.

T. MUTSU
Laenu raamatukogu
Tallinn

Uued raamatud,

mis G. Pihlaka hulgaga trükitud ja igast raamata-kauplusest saada on:

Jaani raamat. Arutused Jaani öö ja Jaani päewa kohta ja 25 isekrallist Jaani juttu.

Paljud ei teaagi veel, mis Jaani päew õige tähendab, sellepärast on see Eesti waimus kirjutatud raamat selleks wäga sünnis seletus. — Selle tähtsa raamatu sünni on ärkate meeste korjandus Eesti rahwa wanaaewra wäljadel, mis materjali tähtjas Eesti kirjamees kogu on pööminud, et kallid warandused kaduma ei läheks, waid veel lastelastelegi päranduseks jääks. Raamat on 112 lehekülge suur, hind aga ainult 25 kop.

Suust wiisakas olla ehk nõuandja mitmesugustel eluteedel. Noorele ja wanale kirja pannud P. Grünfeldt. 128 lkt., hind 25 kop.

Wärsi Gabriel, ehk Piritu floostri wiinased päewad. G. Bornhöbe (Edvard Brunberg) ajaloolis jutustus nunnest Liivi sõjast (1558 kuni 1583). Teine trükk. 240 lkt., hind 60 kop.

Amerika õnnesepad. Inglise kirjaniku Poush'i jutustus. Eesti keelde kirjutanud J. Ploompuu. 224 lkt., hind 50 k.

Balakirew, Peeter Suure kuulus naljalammus. Tema elu ja naljatused. Wenekeelsest L. Kuusk. Kõlmas trükk, Balakirewi kaanepildi ja hulga ühemõtte piltidega. 136 lkt., hind 30 kop.

Salakanda wedaja. Franz Hoffmanni uus a tõelis jutustus. 128 lkt., hind 30 kop.

6) **Hispania-Amerika sõda.** Tõesti jändunud lugu Kuuba ja Wikipini saarte wäsisajatest ja Hispania merewäe ärabawitamisest Põhja-Amerika ühisriikide poolt ja maad mere labingiteist 1898 a. 80 lkt., hind 20 kop.

Äärmamoori käsiraamat. Piltidega. Hind 1 rbl.

Nõuandja luda põllumees haigeid loomadid peab rawitsemata ja parandama. Piltidega. Hind 80 k.p.